

नेपाली र मैथिली क्रियाका काल र पक्षको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
एम.ए. दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

जनकधारी ठाकुर
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७३

निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग एम.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री जनकधारी ठाकुरले नेपाली र मैथिली क्रियाका काल र पक्षको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७३/०८/२६

.....
प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

मूल्याङ्कनपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्रअन्तर्गत एम.ए. दोस्रो वर्ष दसौँ पत्र (पू. १००) का लागि नेपाली केन्द्रीय विभागको मातहतका छात्र जनकधारी ठाकुरले श्री ब्रतराज आचार्यको निर्देशनमा रही नेपाली र मैथिली क्रियाका काल र पक्षको तुलनात्मक अध्ययन नामक प्रस्तुत शोधपत्र सम्बन्धित विषयका लागि उपयुक्त ठानी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)
२. प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य (शोध निर्देशक)
३. प्रा. रमेशप्रसाद भट्टराई (बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७३/०९/०३

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत एम्.ए. दोस्रो वर्ष ऐच्छिक नेपाली दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र आदरणीय गुरु प्रा.डा. ब्रतराज आचार्यको निर्देशनमा तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्ने अनुमति दिने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यस क्रममा आदरणीय गुरुले अत्यन्त व्यस्ततामा पनि अमूल्य समय दिएर मलाई कुशल मार्गनिर्देशन गर्नुभएकोमा म निकै आभारी छु । मलाई यस क्षेत्रमा लाग्न प्रोत्साहित गर्नुहुने गुरु देवी नेपाल र मोहन प्रसाद पोखरेलप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यस गहनतम विषयका लागि आवश्यकीय लेख, रचना, टिप्पणी र पुस्तकहरू उपलब्ध गराई विभिन्न विषयबारे ज्ञान दिएर शोधकार्यमा सहयोग गरिदिनु हुने आदरणीय गुरु देवनारायण यादव र आत्मीय साथी राजेन्द्र राउतप्रति म कृतज्ञ छु । यसैगरी विविध सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग पुर्याउने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय लगायत सम्पूर्ण पुस्तकालयहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्रलाई शुद्ध र सफा गरी यथोचित कम्प्युटर टङ्कन गरिदिनुहुने श्री युनिभर्सल फोटो कपी एण्ड कम्प्युटर सेन्टर कीर्तिपुरका सुभाष खत्रीलाई सहर्ष धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसैगरी मलाई यो अवस्थामा पुर्याउनका लागि अत्यन्त ठूलो योगदान दिने पिता जुगल ठाकुर र माता शैल देवी ठाकुरप्रति चिरन्तणी छु ।

अन्त्यमा, यस शोधपत्र लेख्ने क्रममा बारम्बार लेख्नलाई घचघचाउने मेरी धर्मपत्नी रञ्जु ठाकुरलाई धन्यवाद दिन्छु र आवश्यक सल्लाह र सुझाव दिने साथीहरू शैलेन्द्र यादव, विजय साह, श्याम साह लगायतका त्रि.वि.का अन्य सम्पूर्ण साथीहरूलाई र आवश्यक सल्लाह सुझावहरू दिनुहुने सम्पूर्ण विद्वत्जनहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

.....

जनकधारी ठाकुर

रोल नं. : २८०३४०

शैक्षिकसत्र : २०६८-७०

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०७३/०८/२६

विषयसूची

परिच्छेद एक

शोध परिचय	पृष्ठ
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ समस्याकथन	१
१.४ शोधपत्रको उद्देश्य	१
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	१
१.६ अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	८
१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन	९
१.८ शोधविधि	९
क) सामाग्री सङ्कलन विधि	९
ख) सैद्धान्तिक आधार	९
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	१०

परिच्छेद दुई

नेपाली र मैथिली भाषाको क्रियाको कालको तुलना

२.१ विषय परिचय	११
२.२ भूत काल	११
२.३ अभूत काल	१५
२.३.१ वर्तमान काल (अभूत)	१६
२.३.२ भविष्यत् काल (अभूत)	२१

परिच्छेद तीन

नेपाली र मैथिली भाषाको क्रियाको पक्षको तुलना

३.१ विषय परिचय	२६
३.२ सामान्य पक्ष	२६
३.३ अपूर्ण पक्ष	२९
३.४ पूर्ण पक्ष	३१

३.५ अज्ञात पक्ष	३४
३.६ अभ्यस्त पक्ष	३५

पारिच्छेद चार

'सासुर' कथाको वाक्यतात्त्विक विश्लेषण

४.१ विषय परिचय	३७
४.२ विश्लेषण प्रक्रिया	३७
४.२.१ वाक्यहरूको विश्लेषण	३८-६७

परिच्छेद पाँच

निष्कर्ष तथा उपसंहार

५.१ उपसंहार	६८
सन्दर्भग्रन्थसामग्री	७३
परिशिष्ट	७४-७९
'सासुर' कथा	७४

चिह्न तथा सङ्क्षेपीकृत शब्द

चिह्न	अर्थ
/	वा, अथवा
संक्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अ. उ. आ.	अति उच्च आदर
अकर.	अकरण
अधि. वि.	अधिकरण विभक्ति
अना.	अनादर
अ. पु.	अन्य पुरुष
अभू. का.	अभूत कालिक
आ.	आदर
आज्ञा.	आज्ञार्थक
आ. प्र.	आधार प्रत्यय
ई.	ईस्वी
उ. आ.	उच्च आदर
उदा.	उदाहरण
उ. पु.	उत्तम पुरुष
ए. व.	एक वचन
क्रि. मू.	क्रिया मूल
क्रि. यो.	क्रिया योगी
तृ. पु.	तृतीय पुरुष
त्रि. वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
द्वि. पु.	द्वितीय पुरुष
दो. सं.	दोस्रो संस्करण
नं.	नम्बर
ना.	नाम
ना. यो.	नामयोगी
नि.	निपात

ने.	नेपाली
ने. रा. प्र. प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प. सं.	पहिलो संस्करण
पाँ. सं.	पाँचौ संस्करण
पु.	पुरुष
पुलि.	पुलिङ्ग
पू.	पूर्णाङ्क
पृ.	पृष्ठ
प्र. पु.	प्रथम पुरुष
प्र. सर्व.	प्रश्नवाचक सर्वनाम
प्रा. डा.	प्राध्यापक डाक्टर
ब. व.	बहु वचन
भू. का.	भूतकालिक
म. पु.	मध्यम पुरुष
मै.	मैथिली
लि.	लिङ्ग
व.	वचन
वर्त. का.	वर्तमान काल
विशे.	विशेषण
वि. सं.	विक्रम सम्बत्
सम्बो. वि.	सम्बोधन विभक्ति
सम्बो. कृ. प्र.	सम्बोधन कृदन्त प्रत्यय
सर्व.	सर्वनाम
सहा. क्रि.	सहायक क्रिया
सहा. कृ. प्र.	सहायक कृदन्त प्रत्यय
सा. आ.	सामान्य आदर
स्त्री.	स्त्रीलिङ्ग

परिच्छेद एक

शोध परिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक 'नेपाली र मैथिली भाषाका क्रियाका काल र पक्षको तुलनात्मक अध्ययन' रहेको छ ।

१.२ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्रको प्रयोजन त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको एम्.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्र (पूर्णाङ्क १००) पूरा गर्ने रहेको छ ।

१.३ समस्याकथन

प्रस्तुत शोधपत्रका लागि समस्याहरू निम्नलिखित रहेका छन्:

- (क) क्रियाका काल र पक्ष भनेको के हो ? यसका भेद-उपभेदहरू के कति रहेका छन् ?
- (ख) नेपाली र मैथिली क्रियाका कालको भिन्नता र समानता के के हुन् ?
- (ग) नेपाली र मैथिली क्रियाका पक्षको भिन्नता र समानता के के हुन् ?

१.४ शोधपत्रको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रका उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- (क) क्रियाका काललाई र पक्षलाई परिभाषित गरी र यिनीहरूका भेद-उपभेदहरू छुट्याइएका छन् ।
- (ख) नेपाली र मैथिली क्रियाका कालको भिन्नता र समानता छुट्याइएको छ ।
- (ग) नेपाली र मैथिली क्रियाका पक्षको भिन्नता र समानता छुट्याइएको छ ।

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा

काल र पक्ष व्याकरणिक कोटिहरूमध्ये महत्त्वपूर्ण कोटिका रूपमा रहेका छन् । भाषा व्याकरणमा यसको विशिष्ट स्थान रहेको छ । यसबारे स्वदेशी तथा विदेशी विद्वान्हरूद्वारा केही अध्ययन गरेको देखिन्छ तर नेपाली र मैथिली भाषाहरू बीचमा यसको तुलनात्मक अध्ययन गहन रूपमा नभएकाले यस शोधपत्रमा यसैलाई मुख्य बनाइएको छ । यसबारे

अनुसन्धान गर्दा हामीले यिनै विद्वान्हरूद्वारा गरिएको अध्ययन र विभिन्न व्याकरणका किताबहरूलाई आधार बनाएर अध्ययन र विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । यहाँ यस सम्बन्धी भएका अध्ययनहरूमध्ये सबैलाई समेट्न नसकिए पनि केहीलाई यस पूर्वकार्यमा समेटिएको छ ।

जे.ए. एटनले 'ए ग्रामर अफ द नेपाली ल्याङ्गवेज (१८७७ वि.सं.)' मा उनले अरु भाषामा जस्तै नेपाली भाषामा पनि कालको सन्दर्भमा १. सामान्य भूत (First Aorist) २. अभ्यास भूत (Second Aorist) ३. वर्तमान काल (Present Tense) ४. अपूर्ण काल (Imperfect Tense) ५. पूर्ण काल (Pluperfect Tense) ६. भविष्यत् काल (Future Tense) गरी छ किसिमका हुने जनाएका छन् । उनले कालको विभाजनमा काल र पक्षलाई छुट्याएका छैनन् । उनले दिएका भाव, काल र पक्षमा आज धेरै परिवर्तन र व्यवस्थित भएको पाइन्छ । उनले काल र पक्षलाई एकै ठाउँमा उल्लेख गरेका छन् ।

टर्नबुलले क्रिश्चियन मिसनरी र चियाबगानका कर्मचारीलाई नेपाली भाषा सिकाउने उद्देश्यले लेखेको 'नेपाली ग्रामर एन्ड इङ्गलिश नेपाली, नेपाली इङ्गलिश भोकाबुलरी (१८८७)' मा कालका सन्दर्भमा यिनले क्रियाका पन्द्रोटा काल हुने र यसलाई मुख्यतः तीनवटा कालमा बाँड्न सकिने पनि उल्लेख गरेका छन् (पृ.६२) । यिनले पनि काल र पक्षलाई छुट्याएका छैनन् । उनले गरेका तीन कालको विभाजन प्रक्रिया तल अनुसार रहेका छन् :

१. **Present Tense** (वर्तमान काल): Simple (सामान्य), Contingent (अपूर्ण), Perfect (पूर्ण), contingent (पूर्णापूर्ण)
२. **Past Tense** (भूत काल) : Simple (सामान्य), Contingent (अपूर्ण), Perfect (पूर्ण), contingent (पूर्णापूर्ण)
३. **Future Tense** (वर्तमान काल) : Simple (सामान्य), Contingent (अपूर्ण), Perfect (पूर्ण), contingent (पूर्णापूर्ण)

गुरुराज हेमराजले 'चन्द्रिका' (१९६९) मा कालको चर्चा गर्दै यिनले क्रियापदबाट सो क्रिया अहिले हुन लागेको वा अघि भएको वा पछि हुने भन्ने जो बखत बुझिन्छ, त्यसलाई काल भनिन्छ भन्दै यो वर्तमान, भूत र भविष्यत् गरी तीन प्रकारको रहने कुरा उल्लेख गरेका छन् । यिनले कालभित्रै भावको चर्चा गर्दै समय केही स्पष्ट नबुझी सो क्रियाको

प्रार्थना, आज्ञा, सम्भव, अनुमान आदि विशेष कुरा जो बुझिन्छ, त्यसलाई अर्थ भन्दैछन्, सो अर्थ विध्यर्थ (आज्ञा, प्रार्थना बुझाउने), सम्भावनार्थ (अनुमान, सम्भव बुझाउने) दुई किसिमका हुने उल्लेख गरेका छन् । यिनले अहिले कुनै क्रिया वर्तमान अधि भएको भूत र पछि हुने भविष्यत् बुझिन्छ भन्दै यी तीन प्रकारका काल र दुई प्रकारका अर्थ गरी जम्मा पाँचलाई क्रियाको अवस्था भनेका छन् (पृ.१४०) । पक्षको बारेमा यिनले चर्चा गरेको देखिदैन ।

सोमनाथ शर्माले 'मध्यचन्द्र' (२०२१) मा क्रियाको समय जनाउने शब्दलाई काल भनिन्छ भन्दै यो भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन प्रकारको हुने उल्लेख गरेका छन् । पक्षका सन्दर्भमा नेपालीमा पक्ष जनाउन क्रियापदका अलग्गै रूपहरू हुँदैनन् । कृदन्तीय क्रियासंग कालिक क्रियापदको योगबाट पक्ष जनाइन्छ । परम्परागत व्याकरणमा पक्षको सन्दर्भमा वर्तमानका तीन पक्ष सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण भूतका सामान्य र सम्भावना मानिएको कुरा उल्लेख गरेका छन् । यिनले कृदन्तीय 'तै/दै' (तो/दो प्रत्ययका सहायताले कार्यको अपूर्णता वा निरन्तरता तथा एको प्रत्ययका सहायताले कार्यको पूर्णता जनाउने कुरा पनि बताएका छन् ।

कृष्णप्रसाद पराजुलीले 'राम्रो रचना मीठो नेपाली' (२०२३) मा काल र पक्षको सन्दर्भमा कालले क्रियाका विभिन्न अवस्था र समयलाई जनाउँछ । यी तीन थरीका छन्: वर्तमान (भइरहेको समय जनाउने), भूत (बितेको समय जनाउने) र भविष्यत् (आउने समय जनाउने) (पृ.७७) भन्ने उल्लेख गरेका छन् । यिनै काल वा समय जनाउँदा धातुमा विभिन्न प्रत्यय वा सहायक क्रिया (यिनलाई तिङन्त वा आख्यान प्रत्यय पनि भनिन्छ) जोडिएर क्रियाको रूप चल्दै जान्छ र त्यसै रूपका आधारमा क्रियाका कालमा विभिन्न प्रकारको कार्य हुने उल्लेख गरेका छन् । यिनले वर्तमानको तीन (सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण), भूतको पाँच (सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त) र भविष्यत्को सम्भावना समेत गरी चारवटा (सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण र सम्भावना) पक्ष हुने जनाएका छन् । सबै काल र पक्षमा पुरुष र वचन मिलाई रूप चलाउनु पर्ने यिनको राय छ । जस्तै म हुन्छु । हामी हुन्छौं (पृ.८०) । यिनले 'जा-हु'को वर्तमान र भविष्यत् मात्र दुई रूप चल्छ, अन्त एकोहोरो रूप नै चल्लै देखाएका छन् । जस्तै: (गइयो, गइएथ्यो, गइएन, भइयो, भइएथ्यो, भइएन आदि (पृ.८५) । सम्भावना भाव अन्तर्गत पर्ने भएकाले यिनले यहाँ यसलाई भविष्यत् कालमा राख्नु उपयुक्त देखिदैन ।

चूडामणि बन्धुले 'भाषाविज्ञान' (२०४८) को व्याकरणात्मक कोटिहरू शीर्षक अन्तर्गत काल समयसँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि हो । काल सामान्यतः तीन भूत, वर्तमान र भविष्यत् रहेको कुरा बताएका छन् । साथै यिनले केही भाषामा भूत र भविष्यत् परोक्ष, निकट र सामान्यभेद; कुनै भाषामा भूत र अभूत पन हुन्छन् भनेका छन् । नेपाली भाषामा क्रियाका रूपद्वारा कालको बोध हुन्छ (पृ. ८६) भनेर उल्लेख गरेका छन् ।

पक्षको सन्दर्भमा पक्ष क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि हो र यसले काल कुन कालावधिमा भयो भन्ने कुरा बताउँछ । समयमा काम भएको वा नभएको, अघिदेखि काल भएको वा भर्खरै सकिएको बारे पनि यसले सङ्केत गर्छ भनेर स्पष्ट पारेका छन् । यो पूर्ण, अपूर्ण, सामान्य विभिन्न प्रकारको हुनसक्छ भन्दै यिनले कुनै कुनै भाषामा काल र पक्ष नछुटिदने किसिमले जोडिएका हुन्छन् (ऐजन) भन्ने उल्लेख गरेका छन् ।

हेमाङ्गराज अधिकारीले 'समसामयिक नेपाली व्याकरण' (२०४९, पाँ.सं. २०६६) मा कालको सम्बन्धमा काल क्रियापदको समयसङ्केतक कोटि हो भनेका छन् । सामान्यतः जसरी बाह्यजगत्मा समयलाई भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन क्षेत्रमा विभाजन गरिन्छ । त्यसरी नै व्याकरणात्मक काललाई पनि तीन भागमा छुट्याउन खोजिन्छ तर रूपायनिक विशेषताहरूले विभिन्न भई व्यक्त हुन सकेमा मात्र कालहरू व्याकरणात्मक बताएका छन् । यिनले उदाहरण दिँदै

मोहन (आज) त्यो पुस्तक पढ्छ । (वर्तमान)

रामले (हिजो) त्यो पुस्तक पढ्यो । (भूत)

हरिले (आज/भोलि) त्यो पुस्तक पढ्नेछ । (भविष्यत्)

वर्तमान काल जनाउन 'पढ्' धातुमा वर्तमानबोधक 'छ'ले र भूतकाल जनाउन भूतकाल बोधक 'यो' रूपात्मक भिन्नता प्रदर्शन गर्न सकेका छन् तर भविष्यत् जनाउन 'पढ्' मा 'ने' प्रत्यय आए पनि त्यसले वर्तमानबाट भविष्यत्लाई विभेदक बनाउन सकेको छैन । बरू वर्तमान कालकै रूपले वर्तमान र भविष्यत् दुवै जनाउने कुरा उल्लेख गरेका छन् । परम्परागत व्याकरणमा प्रारम्भ भएको तर समाप्त नभएको काललाई वर्तमान ठानिएको छ तापनि वर्तमानबोधक क्रियापदका रूपहरू चाहिँ प्रारम्भ नभएको काललाई पनि सङ्केत गर्न सक्छन् । यसरी नेपालीमा वर्तमानले भविष्यत्को परिधिलाई पनि समेट्ने देखिन्छ । अतः भाषाको रूपात्मक व्यवस्थाका आधारमा नेपालीमा दुई काल मात्र फेला

पछन । भूत र अभूत काल भन्ने यिनको धारणा रहेको छ (पृ.११८) । यिनले अभूतकाल अन्तर्गत वर्तमान र भविष्यत्लाई चिनाएका छन् (पृ.११९) ।

पक्षको बारेमा चर्चा गर्दै अधिकारीले पक्षले खास कालको परिवेशभित्र क्रियाका कार्यको प्रकृति तथा वितरणलाई जनाउँछ । त्यसैले यसबाट क्रियाको विभिन्न अवस्था वा चरणहरू (श्याम पढ्दै छ, श्यामले पढेको छ ।) व्यक्त हुन्छन् । नेपालीमा पक्ष जनाउन क्रियापदका अलग्गै रूपहरू हुँदैनन् । कृदन्तीय क्रियासँग कालिक क्रियापदको योगबाट पक्ष जनाउने कुरा पनि भन्ने यिनको यिनले बताएका छन् (पृ.१२१) । यिनले परम्परागत व्याकरणमा पक्षलाई कालको भेदका रूपमा देखाएको पाइन्छ, जुन उपयुक्त देखिँदैन किनभने पक्षले क्रियाको आन्तरिक प्रकृतिलाई जनाउँछ भने कालले चाहिँ क्रियाको बाह्य परिवेश मात्र जनाउने हुन्छ भन्दै कालसँग क्रियाको आन्तरिक कार्यप्रकृतिको खास सरोकार नहुने उल्लेख गरेका छन् । नेपालीमा मुख्यतः चार किसिमका पक्ष व्यक्त हुन्छन् । ‘अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त र अज्ञात’ भन्दै यिनले सामान्य भूत र सामान्य वर्तमान तथा भविष्यत् जनाउनेलाई पक्षमा लिएका छैनन् किनभने यी पक्षबाट चिह्नित हुँदैनन्, यसको पहिचान कालको आधारमा मात्र हुन्छ भन्ने धारणा यिनले व्यक्त गरेका छन् । कृदन्तीय ‘तै/दै’ प्रत्ययका सहायताले वर्तमान र भूत कालमा क्रियाका कार्यको अपूर्णता, निरन्तरता वा उन्नयन व्यक्त भएको देखाएका छन् भने कृदन्तीय ‘एको’ प्रत्ययका सहायताले वर्तमान र भूत कालमा पूर्णता व्यक्त भएको देखाएका छन् । त्यसैगरी ‘ए/इ’ प्रत्यान्त कृदन्तीय क्रियासँग वर्तमानकालिक ‘छ’ का रूपहरूको योगबाट बनेका प्रयोगहरूले क्रियाको अज्ञातता व्यक्त गरेको देखाएका छन् । धातुमा भूतकालिक ‘थि’का रूपहरूसँग सम्बद्ध कुञ्चित रूपहरूबाट अभ्यस्त पक्ष हुने बताएका छन् ।

माधवप्रसाद पोखरेलले ‘नेपाली वाक्य व्याकरण’ (२०५४) मा क्रियाको काल शीर्षकमा क्रियापदमा पाइने उपसर्ग, प्रत्यय र मध्यसर्गजस्ता रूपका आधारमा टड्कारो देखापर्ने समयको भेद नै काल हो । यो समयको भेदसँगै कुनै कुरो बोल्ने बेला (अहिले) का तुलनामा क्रियाको संरचनामा देखापर्छ (पृ.१९) भनेका छन् । प्रत्ययका आधारमा काल दुई प्रकारको छ: भूत र अभूत भन्दै अन्य पुरुष एक वचन पुलिङ्गी क्रियापदका अन्त्यमा ‘यो’ प्रत्यय लागेको क्रियापदले कहिल्यै पनि अहिलेभन्दा पछाडिको घटना बुझिँदैन; अहिलेभन्दा अगाडिको घटना मात्र बुझिने पनि उल्लेख गरेका छन् । तर अन्य पुरुष एक वचन पुलिङ्गी क्रियापदमा ‘यो’ प्रत्यय लागेको छैन भने त्यसले अहिलेको घटना, अहिलेभन्दा अगाडिको

घटना र अहिलेभन्दा पछाडिको घटना पनि बुझाउन सक्ने पनि बताएका छन् । त्यसैले 'यो' प्रत्यय लाग्ने प्रातिपदिकलाई भूतकाल र यो प्रत्यय नलाग्ने प्रातिपदिकलाई अभूत काल वा उदासीन काल भन्न सकिन्छ (पृ. २०) भनेका छन् । नेपालीमा दुई किसिमका मात्र काल छन् भन्ने कुरो सहायक क्रिया 'थियो' (भूत) र 'छ' (अभूत) दुईवटा मात्र भएका बाट पनि छर्लङ हुन्छ । त्यस्तै 'भयो' (भूत) र 'हो' (अभूत) यी दुई योजिकाबाट पनि त्यही निष्कर्षमा पुगिने उल्लेख गरेका छन् । यिनले भूतकाल (यो, इ, इस्, यौ, एँ, यौँ) र अभूतकाल (छन्, छस्, छौ, छौँ, हो, हुन् होस्) आदिका प्रत्ययहरूको रूपावली पस्तुत गरेर अध्ययनलाई सरल बनाएका छन् ।

मैथिली व्याकरण परम्पराको प्रवर्तक हर्नलेले व्याकरणीय रूपहरूको केही दृष्टान्तको आधारमा मैथिलीलाई हिन्दीबाट फरक रूपमा स्थापित गरे तापनि मैथिली व्याकरणको गहन अध्ययनको श्रेय ग्रियर्सन(१८८१ ई.) लाई जान्छ तर मैथिली भाषी विद्वान्द्वारा लिखित मैथिलीको सबैभन्दा पुरानो व्याकरण दीनबन्धु भ्नाको 'मिथिलाभाषा विद्योतन' (सम्भवतः १९४६ ई.) लाई मानिन्छ । यो कृति व्याकरण सूत्रको रूपमा लेखिएको छ । यसपछि मैथिली भाषाका व्याकरणहरू धेरै लेखिएका छन् । तीमध्ये काल र पक्षबारे चर्चा गरेका केही विषयलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएका छन्:

डा. बालगोविन्द भ्ना 'व्यथित'ले 'आधुनिक मैथिली व्याकरण ओ रचना' (१९७६ ई.) मा 'क्रिया प्रकरण' शीर्षक अन्तर्गत वाच्य, भाव, काल, पक्ष आदिको चर्चा गरेका छन् । कालको सन्दर्भमा कार्य गर्न वा हुनमा लाग्ने समयलाई काल भनिएको पाइन्छ । काल तीन प्रकारको - भूत, वर्तमान र भविष्यत् हुने बताएका छन् । जसमध्ये वितेको समय बताउने भूत (ओ गेलाह), बितिरहेको समयलाई वर्तमान (राम खाइत अछि) र पछि आउने समय बताउने भविष्यत् (ओ पढताह) काल हो भनेर उल्लेख गरेका छन् । यिनले कालको सूक्ष्म विभाजन अर्थात पक्षको चर्चा पनि यसै भित्र गरेको देखिन्छ । यिनले यी तीनै कालको पनि चारचारवटा भेद रहेको देखाएका छन् । ती सामान्य वर्तमान (ओ जाइ छथि) लाई एउटै मानेको विचारप्रति समर्थन जनाएका छन् । यिनले मैथिलीमा तात्कालिक भविष्यत् हुँदैन भन्ने देखाएका छन् । यिनले पक्षको चर्चा छुट्टै नगरेर कालअन्तर्गत नै गरेका छन् ।

युगेश्वर भ्नाले 'मैथिली व्याकरण आओर रचना' (१९७९ ई) नामक कृतिमा पक्षलाई भावअन्तर्गत राखेर विश्लेषण गरेका छन् । यिनले भूतकालको चारवटा (१) सामान्य (उदा. श्याम गेलाह/गेल) (२) अपूर्ण (उदा. श्याम पढैत छलाह/छल) (३) पूर्ण (उदा. श्याम

गाम आयल छलाह/छल) (४) तात्कालिक (उदा. श्याम पढ़िरहल छलाह/छल) भेद देखाएका छन् भने वर्तमान कालको तीनवटा (१) सामान्य (उदा. श्याम पढैछ) (२) अपूर्ण (उदा. श्याम पढैत छथि/अछि) (३) पूर्ण (उदा. हम पुस्तक पढिगेल छी) (४) तात्कालिक (नरेश गाम जाए रहल अछि) भनेर भेद देखाएका छन् । त्यसैगरी भविष्यत्को (१) सामान्य (उदा. मीनू गीत गाओत) (२) अपूर्ण (उदा. वीनु पढैत रहत) (३) पूर्ण (उदा. वीनु पत्र लिखने रहत) गरी तीनवटा पक्ष (पृ. ४५) देखाएका छन् ।

गोविन्द भाले 'उच्चतर मैथिली व्याकरण' (१९७९ ई.) मा क्रियाक 'अनुषंगी भाव' अन्तर्गत उदाहरण दिएर काल र भावको चर्चा गर्दै रूपायक प्रत्ययका आधारमा काल तीन प्रकारको वर्तमान, भूत र भविष्यत् हुने देखाएका छन् । त्यसैगरी क्रियापदबाट वक्ताको चित्तवृत्ति-ज्ञापन, इच्छा, आज्ञा आदि बुझिन्छ । यिनले वर्तमान, भूत र भविष्यत्का साथै आज्ञार्थ, इच्छार्थ आदिलाई रूपतात्त्विक आधारमा विश्लेषण पनि प्रस्तुत गरेका गरेका छन् । भाले नै पक्षको छुट्टै चर्चा नगरी 'कालक भेदोपभेद' शीर्षकमा यसबारे चर्चा गर्दा यिनले हिन्दी आदि भाषाको प्रचलित व्याकरणहरूमा अङ्ग्रेजी व्याकरणको नक्कलको आधारमा कालको एक-एक भेदको अनेक उपभेद गरेको देखिन्छ भन्दै ती उपभेदहरू मैथिलीमा पनि लगभग त्यहीँ ढाचामा गर्न सकिने उनको धारणा निम्नानुसार देखाएका छन्:

१. वर्तमान	१. सामान्य वर्तमान :	बच्चा पढैत अछि ।
	२. सन्दिग्ध वर्तमान :	बच्चा पढैत होयत ।
२. भूत	१. सामान्य भूत :	बच्चा पढलक ।
	२. आसन्न भूत :	बच्चा पढने अछि ।
	३. पूर्ण भूत :	बच्चा पढने छल ।
	४. अपूर्ण भूत :	बच्चा पढैत छल ।
	५. सन्दिग्ध भूत :	बच्चा पढने होयत ।
	६. हेतुमद् भूत :	बच्चा चाहैत त पढैत ।
३. भविष्यत्	१. सामान्य भविष्यत् :	बच्चा पढत ।
	२. सम्भाव्य भविष्यत् :	बच्चा पढय । (पृ. ५५)

भाले माथिका उपभेदहरू कालको उपभेद नमानेर यो संयुक्त क्रियापदको चमत्कार भएको उल्लेख गरेका छन् । यहाँ पक्षलाई कालको भेदोपभेद भन्नु उचित देखिँदैन किनभने पक्षले क्रियाको आन्तरिक प्रकृतिलाई जनाउँछ भने कालले चाहिँ क्रियाको बाह्य परिवेशलाई मात्र

जनाउँछ । पूर्णता, अपूर्णता वा निरन्तरता आदि कुरा क्रियार्थगत कार्यसँग सम्बन्धित रहन्छन् तर काल चाहिँ भूत वा वर्तमान परिवेश जनाउनमा मात्र सीमित रहन्छ । यिनले प्रत्ययद्वारा क्रियारूपावली प्रस्तुत गरेर देखाएका छन् ।

रामआवतार यादवले 'अ रिफेन्स ग्रामर अफ मैथिली' (१९९७ ई.) मा कालको सन्दर्भमा यिनले मैथिलीमा भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन प्रकारको काल हुने उल्लेख गरेका छन् । यिनले भूतकाल जनाउन क्रियाको धातुमा 'अल' भविष्यत् जनाउन क्रियाको धातुमा 'अब/अत' तथा वर्तमान काल जनाउन शुन्य प्रत्यय जोडिने उल्लेख गरेका छन् ।

जस्तै : राम भोजन केलन्हि । (भूत)

अहाँ काल्हि जाएब । (भविष्यत्)

तुँ जाइत छे । (वर्तमान)

पक्षको सन्दर्भमा यिनले अपूर्ण, पूर्ण र तात्कालिक गरी तीनवटा पक्ष भएको उल्लेख गरेका छन् । यिनले पूर्ण पक्ष जनाउन सकर्मक क्रियाको धातुमा 'ने' (राम खेने /खइने अछि ।) तथा अकर्मक क्रियाका धातुमा 'अल' लाग्ने उल्लेख गरेका छन् भने अपूर्ण पक्ष जनाउन क्रियाको धातुमा 'अइत' (राम खाइत अछि ।) तथा तात्कालिक पक्ष जनाउन क्रियाको धातुमा 'रहल' (उदा. राम जारहल छलाह ।) जोड्नुपर्ने उल्लेख (पृ. १५४) गरेका छन् ।

१.६ अध्ययनको औचित्य, महत्व र उपयोगिता

नेपाली र मैथिली भाषाका व्याकरणिककोटि अन्तर्गत काल र पक्षको तुलनात्मक अध्ययन गहन रूपमा नभएकाले यो शोधकार्य औचित्यपूर्ण देखिन्छ । काल र पक्ष व्याकरणका महत्वपूर्ण कोटि भएकाले वक्ता, श्रोता, पाठक र स्रष्टा सबैलाई यसबारे जानकारी राख्नु आवश्यक देखिन्छ । यिनीहरूलाई यस शोधकार्यबाट यसबारे जानकारी हुनुका साथै नेपाली भाषीलाई मैथिली भाषा सिक्न र मैथिली भाषीलाई नेपाली भाषा सिक्न सहयोग पुग्दछ । व्याकरणमा 'काल' र 'पक्ष'को संरचनामा के-कस्तो छ, त्यसबारे जानकारी लिन पनि यस शोधकार्यले सहयोग पुऱ्याउँछ । यी दुई भाषाबीच अनुवादको काम गर्ने अनुवादकलाई कुन काल र पक्षमा के-कस्तो क्रियारूपहरूको प्रयोग हुने गर्दछ, ती सबै कुराको जानकारी यसबाट पाइन्छ । यसका साथै आगामी अनुसन्धानका लागि राम्रो आधार तयार पार्न उपयोगी सामग्रीका रूपमा आउने भएकाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन

नेपाली र मैथिली व्याकरणमा अध्ययन र विश्लेषणका विषयहरू धेरै हुन सक्छन् तर यस शोधपत्रमा क्रियाका काल र पक्षलाई केन्द्रविन्दु मानेर यसको परिचय, दुबै भाषाबीच रहेको समानता र भिन्नताका साथै विशेषतालाई प्रस्ट्याइएको छ ।

१.८ शोधविधि

प्रस्तुत शोधकार्यमा सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन विश्लेषणका निम्नलिखित विधि तथा सैद्धान्तिक आधार रहेको छ :

क) सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधकार्यमा समावेश गरिएका सामग्रीहरूको सङ्कलन नेपाली र मैथिली भाषाका लेख्य व्याकरणहरूबाट गरिएको छ । यस शोधपत्रको विषय भाषासँग सम्बन्धित भएकाले भाषाविज्ञानको रूप र वाक्यतत्त्वबाट पनि आधार सामग्रीहरू लिइएको छ । प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि मूलतः पुस्तकालय पद्धतिलाई अवलम्बन गरिएको छ भने आवश्यकता अनुसार क्षेत्रीय विधिलाई पनि प्रयोग गरिएको छ । यसका साथै शोध निर्देशक र सम्बन्धित विषय विशेषज्ञहरूबाट पनि परामर्श लिइएको छ ।

ख) सैद्धान्तिक आधार

प्रस्तुत शोधकार्य नेपाली र मैथिली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूमध्ये काल र पक्ष महत्त्वपूर्ण कोटि भएकाले यसको तुलनात्मक अध्ययनका लागि नेपाली भाषाका हेमाङ्ग राज अधिकारीद्वारा लिखित 'समसामयिक नेपाली व्याकरण', माधवप्रसाद पोखरेलद्वारा लिखित 'नेपाली वाक्य व्याकरण' का साथै कृष्णप्रसाद पराजुलीको 'राम्रो रचना मीठो नेपाली' र मोहनराज शर्माको 'शब्दरचना र वर्णविन्यास' लाई सैद्धान्तिक आधार बनाइएको छ भने मैथिली भाषाका प. गोविन्द झाद्वारा लिखित 'उच्चतर मैथिली व्याकरण', त्यसैगरी रामआवतार यादवद्वारा लिखित 'अ रिफ्रेन्स ग्रामर अफ मैथिली' र युगेश्वर झाको 'मैथिली व्याकरण आओर रचना' लाई मुख्य रूपमा सैद्धान्तिक आधार बनाइएको छ । यस शोधपत्रमा माथि उल्लिखित यी व्याकरणका पुस्तकहरू मानक व्याकरणहरू भएकाले यिनै कृतिहरूलाई आधार बनाएर तुलनात्मक अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई सङ्गठित र सुव्यवस्थित गर्नुका साथै यसलाई सहज, सरल र वैज्ञानिक रूपमा प्रस्तुत गर्नका लागि निम्नलिखित परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ :

पहिलो परिच्छेद : शोधप्रस्ताव

दोस्रो परिच्छेद : नेपाली र मैथिली क्रियाको कालको तुलना

तेस्रो परिच्छेद : नेपाली र मैथिली क्रियाको पक्षको तुलना

चौथो परिच्छेद : 'सासुर' कथाको वाक्यतात्त्विक विश्लेषण

पाँचौँ परिच्छेद : निष्कर्ष तथा उपसंहार

परिच्छेद दुई

नेपाली र मैथिली क्रियाका कालको तुलना

२.१ विषय परिचय

काल भनेको कार्य वा अवस्थाका समयलाई बोध गराउने क्रियाको रूप वा रूपावली हो । यसले विविध अर्थ दिए पनि व्याकरणिक हिसाबले कार्य वा अवस्थाको बोध गराउने क्रियाको रूपलाई नै जनाउँदछ । यसमा भूत, वर्तमान र भविष्यत् कालिक क्रियाको रूपावली मुख्य हुने गर्दछ । आधुनिक व्याकरणकारहरूले यसलाई भूत र अभूत गरी दुई किसिमले बाँडेको र विश्लेषण गरेको पाइन्छ । यस परिच्छेदमा नेपाली र मैथिली दुवै भाषाका व्याकरणिक कोटिअन्तर्गत काल शीर्षकमा केन्द्रित रहेर विभिन्न उदाहरण सहित व्याख्या विश्लेषण गरी उक्त शीर्षकहरू बीच देखिने भिन्नता र समानताका साथै मैथिली भाषाको विशेषतालाई देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

२.२ भूतकालका क्रिया रूपावलीको तुलना

यस कालले क्रियाको त्यस रूपलाई जनाउँछ, जसमा वर्णित व्यापार वा अवस्थाको समय कथनक्षण (अहिले) भन्दा पहिला नै सकिएको हुन्छ (अधिकारी २०६२:११८) । नेपालीमा क्रियाको भूतकालिक रूपको रचना गर्दा 'यो, यौ, यौँ, ई, इन्, इस्, ए, एँ' आदि प्रत्ययहरू विविध रूपमा प्रयोग गरिन्छ । मैथिलीमा पनि यस किसिमको क्रियाको अवस्था वा कार्यव्यापार पाइन्छ, जसले भूतकाललाई सङ्केत गर्दछ । मैथिलीमा धातुका आधार प्रत्यय 'अल' सँग ई, हुँ, हिँ, एँ, ह, क, नि, आहा, न्हि आदि जोडेर भूतकालिक क्रिया रूपको रचना गरिन्छ ।

परिशिष्ट भागमा विश्लेषण गरिएका वाक्यहरूमध्ये भूतकालिक क्रियापद र अन्य वाक्यहरूमा आउने भूतकालिक क्रियापदहरूको प्रयोगलाई तुलनात्मक रूपमा निम्नानुसार हेर्न सकिन्छ :

तालिका नं. १

लि.व.पु.आ.		मैथिली	नेपाली	
प्र.पु. (उ.पु.)	ए. व.	हम तँ बेस बूडि बनलहुँ । (६२.२)	म त ठूलो बुद्धु बनै ।	
	व. व.	हम सभ तँ बेस बूडि बनलहु/बनली ।	हामी त ठूलो बुद्धु बन्यौँ ।	
	ए. व.	हम पढली ।	मैले पढै ।	
	व. व.	हम सभ पढलहु/पढली ।	हामीले पढ्यौँ ।	
द्वि.पु. (म.पु.)	अना.	ए. व.	तुँ पढले/पढली ।	तैले पढिस ।
		व. व.	तुँ सभ पढले / पढलह ।	तिमीहरूले पढ्यौ ।
	सा.आ.	ए. व.	तौँ पढले / पढलह ।	तिमीले पढ्यौ ।
		व. व.	तौँ सभ पढलह ।	तिमीहरूले पढ्यौ ।
	उ.आ.	ए. व.	अहाँ पढलहुँ ।	तपाईंले पढनुभयो ।
		व. व.	अहाँ सभ पढलहुँ / पढलौँ ।	तपाईंहरूले पढनुभयो ।
	अ.उ. आ.	ए. व.	हिन पढलथिन ।	हजुरले पढनुभयो ।
		व. व.	हिन सभ पढलथिन ।	हजुरहरूले पढनुभयो ।
तृ.पु. (अ.पु.)	अना.	ए. व.	स्त्री. एकटा छौड़ी थपड़ी बजैली । (२.१)	एउटी केटीले ताली बजाई ।
		पुलि.	एकटा छौड़ा थपड़ी बजयलक ।	एउटा केटाले ताली बजायो ।
	अना.	व. व.	छौड़ाछौड़ी सभ थपड़ी बजयलक ।	केटाकेटीहरूले ताली बजाए ।
	सा.आ.	ए. व.	स्त्री. एकटा आर युवती ओकर बातके पुष्ट कयलक । (२०.३)	एउटी अर्की युवती त्यसको कुरालाई पुष्ट गरिन् ।
	उ.आ.	ए. व.	स्त्री. माइ युवतीके अपना घरमे लगेलनि । (९७.१)	आमाले छोरीलाई आफ्नो कोठामा लगनुभयो ।
		ए. व.	पुलि. बाबुजी युवतीके अपना घरमे लगेलनि ।	बुबाले छोरीलाई आफ्नो कोठामा लगनुभयो ।
		व. व.	माइ आ बाबुजी युवतीके अपना घरमे लगेलनि ।	आमाबुबाले छोरीलाई आफ्नो कोठामा लगनुभयो ।
	अ.उ. आ.	ए. व.	ओ पढलनि ।	वहाँले पढनुभयो ।
		ए. व.	ओ पढलनि ।	वहाँले पढनुभयो ।
		व. व.	ओ सभ पढलनि ।	वहाँहरूले पढनुभयो ।
	अन्य वाक्य		ई पुरुष सभ केहनके उठयलक । (२६.१)	यी पुरुषहरूले कस्तोलाई उठाए ।
			ई पुरुष सभ केहनके उठयलक । (२६.२)	यी पुरुषहरूले कस्तोलाई ल्याए ।
			ई किछुओ नहि देलखिन । (१२)	उहाँले केही पनि दिनुभएन ।
			जानिबुझि अपने ई सब केलहुँ । (५२)	जनिजानि आफैले यो सबै गरें / गर्नुभयो ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये मैथिली भाषामा बितेको समयको सङ्केत गर्ने क्रियाहरूमा प्रथम पुरुष एक वचनको कर्ता 'हम' सँग आउने क्रिया 'बनलहुँ/बनली' र 'पढली'ले लिङ्ग अनुसार भेद नरहेको कुराको सङ्केत गर्दछ । प्रथम पुरुषकै बहु वचनको कर्ता 'हम सभ' सँग आउने क्रियारूप 'बनलहु' र 'पढलहु' ले यस भाषाको प्रथम पुरुषमा वचन अनुसार क्रियारूप फरक फरक प्रयोग हुने कुराको पुष्टि हुन्छ । यसमा कतै कतै प्रथम पुरुष एक

वचनकै क्रियारूप बहु वचनमा पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तो कि माथिकै वाक्यमा 'बनलहु' र 'पढलहु' को सट्टा क्रमशः 'बनली' र 'पढली' को प्रयोग भएको देखिन्छ । नेपाली भाषामा प्रथम पुरुष एक वचनको कर्ता 'म' र बहु वचनको कर्ता 'हामी' सँग प्रयोग हुने क्रियारूप क्रमशः 'बनेँ/पढेँ' र 'बन्यौँ/पढ्यौँ' ले यसमा पनि वचन भेद रहेको कुराको सङ्केत गर्दछ । यसमा पनि लिङ्ग भेद नरहनु दुबै भाषाको समान विशेषता हो । यस कालमा नेपाली र मैथिली दुबै भाषाको प्रथम पुरुषमा आदर र लिङ्ग नहुनु तथा वचन अनुसार क्रियारूपहरू फरक हुनु दुबै भाषाको समान विशेषता हो ।

नेपाली र मैथिली दुबै भाषाको द्वितीय पुरुषमा विशेषतः आदर अनुसार क्रिया रूपहरू फरक- फरक प्रयोग हुने भएकाले यहाँ यसै अनुसार विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ । उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये मैथिली भाषाका द्वितीय पुरुषको अनादर एक वचन र बहु वचनको कर्ता क्रमशः 'तुँ' र 'तुँ सभ' सँग आएका एउटै क्रियारूप 'पढले/पढलही' प्रयोगमा आएको देखिन्छ । यसले मैथिली भाषाको भूतकालीन यस पुरुषको अनादरमा वचन भेद नरहेको कुरालाई पुष्टि गर्दछ । नेपालीमा भने यसको एक वचन र बहु वचनको कर्ता क्रमशः 'तँ' र 'तिमीहरू' सँग छुट्टाछुट्टै 'पढिस्' र 'पढ्यौ' क्रियारूपको भएको पाइन्छ । यसबाट नेपालीको अनादरमा वचन भेद रहेको कुराको पुष्टि हुन्छ । यसरी मैथिली भाषामा द्वितीय पुरुषको अनादरमा वचन भेद नहुनु मैथिलीको विशेषता हो भने नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो । दुबै भाषामा यस पुरुषको अनादरमा लिङ्ग भेद नहुनु दुबैको समान विशेषता हो ।

मैथिलीमा द्वितीय पुरुषकै सामान्य आदरमा लिङ्ग र वचनमा कुनै भेद नरहेको देखिन्छ । एक वचन र बहु वचनको कर्ता र क्रिया क्रमशः 'तौँ' र 'पढलह' एउटै रहेका छन् । नेपालीमा भने कर्ता वचन अनुसार 'तिमी' र 'तिमीहरू' फरक रहे पनि क्रिया रूप 'पढ्यौ' एउटै रहेको छ । क्रियाका हिसाबले नेपालीमा पनि वचन भेद नरहेको देखिन्छ । यस पुरुषको सामान्य आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नदेखिनु दुबै भाषाको समान पक्ष हो ।

द्वितीय पुरुषकै उच्च आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नरहेको कुरा यिनै माथिका उदाहरणहरूबाट प्रष्टिन्छ । मैथिलीमा एक वचनको कर्ता 'अहाँ' र बहु वचनको कर्ता 'अहाँ सभ' सँग एउटै क्रिया रूप 'पढलहुँ' को प्रयोग भएको पाइन्छ । यसले द्वितीय पुरुषको उच्च आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नरहेको कुराको पुष्टि गर्छ । यसमा 'पढलहुँ' क्रियारूपको सट्टा 'पढलौँ' को प्रयोग पनि भएको पाइन्छ । नेपालीमा पनि यसै गरी तपाईँ र तपाईँहरू

सँग एउटै क्रिया रूप पढ्नुभयो को प्रयोग भएको पाइन्छ । यसले नेपाली भाषामा पनि यस पुरुषको उच्च आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नरहेको बुझिन्छ ।

द्वितीय पुरुषकै अति उच्च आदरमा पनि उच्च आदर जस्तै दुबै भाषाका लिङ्ग र वचन भेद नरहेको देखिन्छ । मैथिलीमा एक वचनको कर्ता 'हिन' र बहु वचनको कर्ता 'हिन सभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढलथिन' को प्रयोग भएको पाइन्छ । यसले मैथिली भाषाको यस पुरुषको अति उच्च आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नरहेको बुझिन्छ । यसै गरी नेपालीमा पनि एक वचनको कर्ता 'हजुर' र बहु वचनको कर्ता 'हजुरहरू' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्नुभयो' को प्रयोग गरिएको छ । यसले नेपालीमा पनि लिङ्ग र वचन भेद नरहेको बुझाउँछ । यसरी द्वितीय पुरुषको अति उच्च आदरमा पनि लिङ्ग र वचनमा भेद नहुनु यी दुबै भाषाको समान विशेषता हो ।

तृतीय पुरुषमा आएका भूतकालिक क्रियारूपहरूलाई हेर्दा मैथिली भाषामा अनादरमा एक वचन पुलिङ्गको कर्ता 'एकटा छौड़ा' र स्त्रीलिङ्ग कर्ता 'एकटा छौड़ी' सँग क्रमशः 'बजयलक' र 'बजैली' क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ भने यसैको बहु वचनमा 'बजयलक' क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसमा लिङ्ग र वचन अनुसार भेद रहेको पाइन्छ । नेपालीमा एक वचन पुलिङ्गको कर्ता 'एउटो केटो' र स्त्रीलिङ्ग कर्ता 'एउटी केटी' सँग क्रमशः 'बजाई' र 'बजायो' क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ भने यसैको बहु वचनमा 'बजाए' क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । यी सबै उदाहरणले नेपालीमा पनि लिङ्ग र वचन भेद रहेको कुराको पुष्टि हुन्छ । यसरी नेपाली र मैथिली दुबै भाषाको तृतीय पुरुष अन्तर्गत अनादरमा लिङ्ग र वचन भेद नरहनु दुबै भाषाको समान विशेषता हो ।

माथि उल्लिखित उदाहरणबाट तृतीय पुरुष अन्तर्गत सामान्य आदर, उच्च आदर र अति उच्च आदरमा मैथिली र नेपाली दुबै भाषामा एउटै क्रियारूपको प्रयोगले यस तृतीय पुरुषमा अनादर र आदर गरी आदरलाई दुई प्रकारमा मात्र विभाजन गर्नु उचित देखिन्छ । मैथिलीको एक वचन र बहु वचन दुबैसँग एउटै क्रियारूप 'लगेलनि/पढलनि' को प्रयोग भएको देखिन्छ । नेपालीमा पनि यसैगरी 'लग्नुभयो/पढ्नुभयो' एउटै क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । यी उदाहरणहरूबाट नेपाली र मैथिली दुबै भाषामा तृतीय पुरुष अन्तर्गत सामान्य आदर, उच्च आदर र अति उच्च आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नरहनु दुबै भाषाको समान विशेषता हो ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये मैथिली भाषामा बितेको समयको सङ्केत गर्ने क्रियाहरू 'बनलहुँ, बनलहु/बनली, पढली, पढलहु/पढली, पढले/पढलही, पढले/पढलह, पढलहुँ, पढलहुँ/पढलौँ, पढलथिन, बजैली, बजयलक, कयलक, उठयलक, अनलक, देलखिन, लगेलनि, पढलनि, केलहुँ' आदिका धातुका आधार प्रत्यय 'अल' सँग क्रमशः ई, हुँ, हु, ए, ही, ह, औँ, थिन, क, खिन, नि जस्ता प्रत्यय (रूप)ले भूतकालिक समयको सङ्केत गरेका छन् । यसैगरी नेपाली भाषामा पनि बितेको समयको सङ्केत गर्ने क्रियापदहरू 'बनेँ, बन्यौँ, पढेँ, पढ्यौँ, पढिस्, पढ्यौ, पढनुभयो, बजाई, गरिन्, उठाए, ल्याए, पढनुभयो, गर्नुभयो,' का धातुमा जोडिएर आउने क्रमशः एँ, यौँ, इस्, यौ, ई, यो, ए, इन नुभयो, जस्ता प्रत्यय (रूप) ले भूतकालिक समयको सङ्केत गरेका छन् । नेपाली र मैथिली दुवै भाषाको प्रत्यय योजना भिन्न रहेको देखिन्छ । मैथिली भाषाका भूतकालिक क्रियारूप आधार प्रत्यय 'अल' नलिइकन नबन्नु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता पनि हो ।

२.३ अभूतकालका क्रिया रूपावलीको तुलना

नेपाली भाषाको परम्परागत व्याकरणमा काललाई भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन किसिमले विभाजन गरेको पाइन्छ । तर आधुनिक व्याकरणमा व्याकरणकारहरूले काललाई भूत र अभूत गरी दुई किसिमले विभाजन गरेको देखिन्छ । जसमा वर्तमान र भविष्यत् काललाई अभूत भित्र राखेको पाइन्छ । कुनै कुनै आधुनिक व्याकरणमा भविष्यत् काल नभएको कुरा बताउँदै यसबारे कुनै चर्चा नै गरिएको पाइँदैन । मैथिली भाषाको परम्परागत र आधुनिक दुवै व्याकरणमा काललाई भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन किसिमले नै विभाजन गरेको पाइन्छ ।

अन्य पुरुष एक वचनमा कुनै प्रत्यय नलाग्ने क्रियापदको काललाई अभूत, उदासीन वा वर्तमान काल भनिन्छ (पोखरेल, २०५४:२९) । यस कालले क्रियाको त्यस रूपलाई जनाउँछ, जसमा वर्णित व्यापार वा अवस्थाको समय कथनक्षणभन्दा पहिलाको हुँदैन । यसको तात्पर्य के हो भने भूतकाल बाहेकको सम्पूर्ण समय अभूत काल हुन्छ । काम सिद्ध काल जनाउने हुँदा भूत काललाई सिद्ध काल र काम सिद्ध भइनसकेको जनाउने अभूत काललाई असिद्ध काल पनि भन्न सकिन्छ । भूतकाल र अभूत काल दुबैले आ-आफ्नो कालिक धारणा अनुसारका रूपायन लिन सक्ने हुँदा यी स्पष्टतः विभेदक हुन्छन् (अधिकारी, २०६६:११८) । नेपालीमा क्रियाका अभूतकालिक रूपको रचना 'छ' प्रत्ययबाट गरिन्छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका भेदले 'छ' प्रत्यया विविध रूपहरू हुन्छन् । मैथिलीमा

अभूतकालिक रूपको रचना धातुमा 'ऐत/इत' र 'रहल' प्रत्यय लागि अछि, 'अब' र 'अत', सहायक क्रियाले जनाउँछन् । यिनीहरू पनि नेपाली भैं लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरअनुसार विविध रूपमा प्रयोग हुन आउँछन् । अभूत कालको क्रिया रूपले कि वर्तमान कि भविष्यत् काललाई जनाउँछ, जसको चर्चा यस प्रकार गरिएको छ :

२.३.१ वर्तमान काल (अभूत)

सामान्यतया वर्तमान कालले अहिलेको समयलाई बुझाउँछ । अभिव्यक्तिका क्रममा वृहत् समयभित्र वर्तमान त्यस्तो समयविन्दु हो, जुन विन्दुभन्दा अधिको समय भूत र पछिको समय भविष्यत् हुन्छ । वर्तमानलाई बोल्दाबोल्दैको समय मान्ने हो भने पनि बोलिए जति भूत र बोल्न बाँकी जति भविष्यत् कालको क्षेत्रभित्र पर्छ अथवा एक पलक (निमेष) को कुरो गर्ने हो भने पलकभन्दा पहिलो भूत र त्यसभन्दा पछि भविष्यत् हुन्छ । समयको त्यस गतिशीलमा वर्तमान भनेको छुट्टै समय नै रहँदैन । यो केवल भूत र भविष्यत् बीचको शुन्यविन्दु ठहरिन्छ (अधिकारी, २०६६: ११७) यसरी हेर्दा वर्तमानलाई परिभाषित गर्न कठिन देखिन्छ । वर्तमानले मूलतः सामान्य, सार्वभौम, सार्वकालिकता र ऐतिहासिक वर्तमान क्षेत्रलाई समेट्छ । उदाहरणको रूपमा निम्न वाक्यहरूलाई हेर्न सकिन्छ :

सामान्य वर्तमान : हरि पढ्छ ।

श्याम दौडन्छ ।

पानी पर्छ ।

सार्वभौम वर्तमान : सूर्य पूर्वतिर उदाउँछ ।

सबै प्राणी जन्मन्छन् र मर्छन् ।

सार्वकालिकता वर्तमान : गोपाल सधैं यहाँ आउँछन् ।

मोहन कहिल्यै पढ्दैन ।

ऐतिहासिक वर्तमान : महाकवि देवकोटा भन्छन् "उद्देश्य के लिनु उडी छुनु

चन्द्र एक ।"

शाहजहाँले आफ्नी पत्नी मुमताजको नाममा ताजमहल बनाउँछन् ।

समयको परिप्रेक्ष्यमा वर्तमान कालले ज्यादै सूक्ष्म विन्दुलाई जनाएपनि भाषाको सन्दर्भमा यसले वृहत् रूप लिएको हुन्छ । वर्तमानले एक शताब्दी र कैयौं शताब्दीलाई जनाउँछ (ऐजन:११९) ।

जस्तै: आजको समयमा धेरै मानिसहरू खान नपाएर मर्छन् ।

वर्तमान कालमा क्रियाको कार्यव्यापार वा अवस्था प्रारम्भ भइसकेको हुन्छ तर समाप्त चाहिँ भएको हुँदैन । नेपाली र मैथिली दुबै भाषामा पनि यस किसिमको क्रियाको अवस्था वा कार्यव्यापार पाइन्छ । यस काललाई देखाउन आउने क्रियापदको संरचना के कस्तो रहेको छ र कसरी बनेको छ भन्ने कुरालाई तलका उदाहरणहरूबाट हेर्न सकिन्छ :

तालिका नं. २

लि. व. पु. आ.				मैथिली	नेपाली	
प्र.पु.		ए. व.		हम पढैत छी ।	म पढ्छु ।	
		व.व.		हम सभ पढैत छी ।	हामी पढ्छौं ।	
द्वि.पु.	अना.	ए. व.	पुलि.	तुँ पढैत छें / छहिँ ।	तँ पढ्छस् ।	
		ए. व.	स्त्री.	तुँ पढैत छें / छहिँ ।	तँ पढ्छेस् ।	
		व.व.		तुँ सभ पढैत छें / छहिँ ।	तिमीहरू पढ्छौ ।	
	सा.आ.	ए. व.	पुलि.	ताँ पढैत छह ।	तिमी पढ्छौ ।	
		ए. व.	स्त्री.	ताँ पढैत छह ।	तिमी पढ्छ्यौ ।	
		व.व.		ताँ सभ पढैत छह ।	तिमीहरू पढ्छौ ।	
	उ.आ.	ए. व.		अहाँ पढैत छी ।	तपाईं पढ्नुहुन्छ ।	
		व.व.		अहाँ सभ पढैत छी ।	तपाईंहरू पढ्नुहुन्छ ।	
	अ.उ. आ.	ए. व.		हिन पढैत छथिन ।	हजुर पढ्नुहुन्छ ।	
		व.व.		हिन पढैत छथिन ।	हजुरहरू पढ्नुहुन्छ ।	
तृ.पु.	अना.	ए. व.	पुलि.		ऊ/यो/त्यो पढ्छ ।	
		ए. व.	स्त्री.		ऊ/यो/त्यो पढ्छे ।	
		व.व.			उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ्छन् ।	
	सा.आ.	ए. व.	पुलि.	ओ/ई पढैत अछि ।	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पढ्छन् ।	
		ए. व.	स्त्री.	ओ/ई पढैत अछि ।	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पढ्छिन् ।	
		व.व.		ओ/ई सभ पढैत अछि ।	उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ्छन् ।	
	उ.आ.	ए. व.		ओ/इ पढैत छथि ।	उहाँ पढ्नुहुन्छ ।	
		व.व.		ओ/इ सभ पढैत छथि ।	उहाँहरू पढ्नुहुन्छ ।	
	अ.उ. आ.	ए. व.	पु.	माइ पुस्तक पढैत छथिन ।	आमा पुस्तक पढ्नुहुन्छ ।	
		ए. व.	स्त्री.	बाबुजी पुस्तक पढैत छथिन ।	बुबा पुस्तक पढ्नुहुन्छ ।	
			व.व.	माइ आ बाबुजी पुस्तक पढैत छथिन ।	आमा र बुबा पुस्तक पढ्नुहुन्छ ।	
	अन्य वाक्य				बाप इमहर ओमहर पढवैत रहै छै । (४२.१)	बुबा यताउती पढाई रहन्छ ।
					ठीकै ने कहैत छथिन । ()	ठीकै त भन्नु हुन्छ ।
					ऊचनीच बाते व्यवहारसँ ने प्रकट होइ छैक । (५७.१)	राम्रो र नराम्रो बोली व्यवहारबाटै थाहा हुन्छ ।
पाहुन किछुओ ने बजै छथिन । ()					ज्वाइँसाहेव केही पनि बोल्नु हुन्न ।	
बीच घरक दरबज्जा खुजल अछि । (९२)					घरको बीचको ढोका खुल्लै छ ।	
लोक विवाहमे खर्च करैत छैक । (११.३)					मानिसहरू विहेमा खर्च गर्छन् ।	

उपर्युक्त वाक्यहरूलाई हेर्दा मैथिली भाषाको प्रथम पुरुष एक वचनको कर्ता 'हम' सँग आउने क्रिया 'पढैत छी' प्रथम पुरुषकै बहु वचनको कर्ता 'हम सभ' सँग पनि आउने भएकाले यसमा वचन अनुसार क्रियारूपमा भेद नरहेको देखिन्छ । नेपालीमा भने एक वचनको कर्ता 'म' र बहुवचनको कर्ता 'हामी' सँग आउने क्रियारूप 'पढ्छु' र 'पढ्छौं' फरक फरक प्रयोग भएको देखिन्छ । यसले नेपालीमा वचन अनुसार क्रिया रूपमा भेद आउने कुरा बुझिन्छ । मैथिली भाषामा प्रथम पुरुषमा वचन अनुसार क्रियारूप फरक नहुनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिलीको विशेषता पनि हो । नेपाली र मैथिली दुवै भाषामा प्रथम पुरुषमा लिङ्ग र आदर नहुनु दुवै भाषाको समान विशेषता हो ।

द्वितीय पुरुषको अनादरमा मैथिली भाषाको एक वचनको कर्ता 'तुँ' र बहु वचनको कर्ता 'तुँ सभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढैत छें/छहिँ' को प्रयोगले यसमा पनि वचन अनुसार क्रियारूप परिवर्तन नहुने बुझिन्छ तर नेपालीमा भने क्रियारूप फरक रहेको देखिन्छ । यसमा एक वचन पुलिङ्गी कर्ता 'तँ' सँग 'पढ्छस्' र स्त्रीलिङ्गीमा 'पढ्छेस्' क्रियारूपको प्रयोग पाइन्छ । त्यसैगरी बहु वचनको कर्ता 'तिमीहरू' सँग पढ्छौ क्रिया रूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । नेपाली र मैथिली दुवै भाषाको यी क्रियारूपहरूलाई हेर्दा मैथिलीमा लिङ्ग र वचन भेद नरहेको देखिन्छ भने नेपालीमा लिङ्ग र वचन दुवै भेद रहेको देखिन्छ । मैथिलीमा लिङ्ग र वचन भेद नहुनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो । मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता पनि हो ।

द्वितीय पुरुषकै सामान्य आदरमा मैथिली भाषामा लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूपमा कुनै भेद नआएको देखिन्छ । स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्गी दुवैको एक वचन र बहु वचनको कर्ता क्रमशः 'तौँ' र 'तौँ सभ' सँग एउटै क्रियारूप पढैत छह को प्रयोग भएको छ । यसैगरी नेपालीमा भने एक वचन पुलिङ्गी कर्ता तिमि सँग 'पढ्छौ' र स्त्रीलिङ्गीमा 'पढ्छ्यौ' तथा बहु वचनको कर्ता तिमिहरू सँग 'पढ्छन्' फरक फरक क्रियारूपको प्रयोग पाइन्छ । यसबाट के बुझिन्छ भने नेपालीको द्वितीय पुरुष अन्तर्गत सामान्य आदरमा लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूपमा भेद आउने गर्दछ । तर मैथिलीमा कुनै भेद आउँदैन । यसरी मैथिलीमा लिङ्ग र वचन भेद नहुनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो । मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता पनि हो ।

द्वितीय पुरुष अन्तर्गत नै मैथिली भाषाको उच्च आदरमा एक वचनको कर्ता 'अहाँ' र बहु वचनको कर्ता 'अहाँ सभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढैत छी' को प्रयोग भएको देखिन्छ ।

यसले मैथिलीमा वचन अनुसार कुनै भेद नआउने कुरा बुझाउँछ । नेपालीमा पनि मैथिली भन्ने वचन भेद नरहेको देखिन्छ । यसमा एक वचनको कर्ता 'तपाईं' र बहु वचनको कर्ता 'तपाईंहरू' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्नुहुन्छ' कै प्रयोग भएको पाइन्छ । यस पुरुषको उच्च आदरमा नेपाली र मैथिली दुवै भाषामा लिङ्ग र वचन भेद नहुनु दुवै भाषाको समान पक्ष हो ।

द्वितीय पुरुषकै अति उच्च आदरको मैथिली र नेपाली दुवै भाषामा उच्च आदरमा जस्तै लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूपमा कुनै भेद नरहेको देखिन्छ । मैथिलीमा एक वचनको कर्ता 'हिन' र बहु वचनको कर्ता 'हिन सभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्ने छथिन' को प्रयोग पाइन्छ । यसैगरी नेपालीमा एक वचनको कर्ता 'हजुर' र बहु वचनको कर्ता 'हजुरहरू' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्नुहुन्छ' को प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपाली र मैथिली दुवै भाषाको अति उच्च आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नहुनु दुवै भाषाको समान पक्ष हो ।

तृतीय पुरुषमा आएका वर्तमानकालिक क्रियारूपहरूलाई हेर्दा मैथिली भाषामा अनादर नरहेको पुष्टि हुन्छ । नेपालीमा भने 'ऊ/ यो/ त्यो' जस्ता कर्ताको प्रयोग अनादर जनाउन गरिन्छ । यी सर्वनामसँग आउने क्रियारूपहरू लिङ्ग र वचन अनुसार फरक फरक हुन्छन् । उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये नेपालीको एक वचन यिनै कर्ताहरूसँग पुलिङ्गमा 'पढ्छ' र स्त्रीलिङ्गमा 'पढ्छे' क्रियारूपको प्रयोग गरिएको देखिन्छ । यसैको बहु वचनको कर्ता उनीहरू/ यिनीहरू/ तिनीहरू सँग पढ्छन् फरक क्रियारूपको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी नेपालीको तृतीय पुरुष अनादरमा लिङ्ग र वचन भेद रहनु नेपालीको विशेषता हो ।

तृतीय पुरुषकै सामान्य आदरमा मैथिली भाषाको एक वचन पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग र बहु वचन तीनैको कर्ता 'ओ/ई' र 'ओ सभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्ने अछि' को प्रयोग भएको पाइन्छ । यसबाट तृतीय पुरुषको सामान्य आदरमा मैथिलीमा लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूपमा भेद नहुने कुराको पुष्टि हुन्छ । नेपालीमा एक वचन पुलिङ्गी कर्ता 'यी/ ती/ उनी/ यिनी/ तिनी' सँग 'पढ्छन्' त्रियारूपको प्रयोग भएको छ भने स्त्रीलिङ्गीमा 'पढ्छिन्' त्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसैको बहु वचन कर्ता 'उनीहरू/ यिनीहरू/ तिनीहरू' सँग 'पढ्छन्' त्रियारूपको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसले नेपालीमा लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूपमा भेद हुने कुराको पुष्टि हुन्छ । यसरी मैथिलीमा तृतीय पुरुषको सामान्य आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नहुनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता हो ।

मैथिली भाषाको तृतीय पुरुष अन्तर्गत नै उच्च आदरमा एक वचनको कर्ता 'ओ' र बहु वचनको कर्ता 'ओ सभ' सँग एउटै क्रिया 'पढैत छथि' को प्रयोग भएको देखिन्छ । नेपालीमा पनि एक वचनको कर्ता 'उहाँ' र बहु वचनको कर्ता 'उहाँहरू' सँग एउटै क्रियारूप 'पढनुहुन्छ' को प्रयोग भएको देखिन्छ । यसैगरी मैथिलीको अति उच्च आदरमा एक वचन पुलिङ्ग कर्ता 'बाबुजी' र स्त्रीलिङ्ग कर्ता 'माइ' तथा बहु वचनको कर्ता 'माइबाबुजी' सँग एउटै क्रिया 'पढैत छथिन' को प्रयोग भएको देखिन्छ । नेपालीमा पनि यसैगरी एक वचन पुलिङ्ग कर्ता 'बुबा' र स्त्रीलिङ्ग कर्ता 'आमा' तथा बहु वचन कर्ता 'आमाबुबा' सँग एउटै क्रियारूप 'पढनुहुन्छ' को प्रयोग भएको पाइन्छ । यी सबैबाट नेपाली र मैथिली भाषाको तृतीय पुरुष अन्तर्गत उच्च र अति उच्च आदरमा लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूपमा भेद नहुने कुराको पुष्टि हुन्छ । यी दुवै भाषाको क्रियारूपमा लिङ्ग र वचन अनुसार भेद नहुने दुवै भाषाको समान पक्ष हो ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये मैथिली भाषामा वर्तमान समयको सङ्केत गर्ने क्रियाहरू क्रमशः 'पढैत छी, पढैत छहिँ/छें, पढैत छह, पढैत छी, पढैत अछि, पढैत छथि, पढैत छथिन पढैत छैक' आदिका मुख्य क्रिया धातुमा वर्तमान कृदन्त 'ऐत/इत' सँग सहायक धातु 'अछ' को पूर्ण रूपावली अर्थात् आधार प्रत्यय (रूप)ले वर्तमान कालिक समयको सङ्केत गरेका छन् । यस भाषामा कृदन्त 'ऐत/इत' को ठाउँमा 'रहल' को पनि प्रयोग गरिन्छ । माथि उल्लिखित उदाहरणमा यो आएको छैन । यसको लागि निम्न वाक्यहरूलाई हेर्न सकिन्छ:

हम पढिरहल छी ।

ताँ पढिरहल छह/ छें ।

अहाँ पढिरहल छी ।

माइ भात पकारहल छथिन ।

यस भाषामा वर्तमानकालिक समयको सङ्केत प्रक्रिया नेपालीभन्दा भिन्न प्रकारले रहेको पाइन्छ । नेपालीमा वर्तमान समयको सङ्केत गर्ने क्रियाहरू 'पढ्छु, पढ्छौँ, पढ्छस्, पढ्छौ, पढ्छ, पढनुहुन्छ, पढ्छे, पढ्छन्, पढ्छिन्' आदिका धातुमा जोडिएका क्रमशः 'छु, छौँ, छौ, छस्, छेस्, छिन्, छ्यौ, नुहुन्छ, छ, छे, छन्,' जस्ता प्रत्यय (रूप) ले वर्तमानकालिक समयको सङ्केत गरेका छन् । नेपालीमा मूल धातुमा 'ऐत/इत/रहल' कृदन्त र सहायक धातु 'अछ' मा वर्तमानकालिक विभिन्न प्रत्ययहरूको मेलबाट क्रियारूप बन्दछ । यसरी मैथिली भाषाको यो

क्रियारूप बन्ने प्रक्रिया नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता पनि हो ।

२.३.२ भविष्यत् काल (अभूत)

भविष्यत् कालले पछि आउने समयलाई जनाउँछ । यस कालमा कार्यव्यापार वा अवस्था आउँदो समयमा हुने बुझिन्छ । नेपालीमा भविष्यत् परिवेश जनाउन क्रियापदले छुट्टै रूपायनिक विशेषता लिँदैनन् तापनि भविष्यत् कालका लागि 'ने' प्रत्यान्त कृदन्तीय क्रियाका साथ 'छ' का रूपहरूको योगद्वारा बनेका प्रयोगहरू पनि आउँछन् तर यी भविष्यत् कालका लागि विभेदक हुँदैनन्, पूरक वा वैकल्पिक भने हुन सक्छन् । यस्तो अवस्था वर्तमान प्रयोगबाट भविष्यत्लाई अलग्याउन गरिएको सचेत प्रयासका रूपमा देखापर्छ (अधिकारी, २०६६:१२०) ।

मैथिली भाषामा भविष्यत् काललाई कालका प्रकारहरूमध्ये अन्तिम एक प्रकारको रूपमा राखेको पाइन्छ । यसमा पनि नेपाली भै क्रियाको अवस्था वा कार्य व्यापार पाइन्छ, जसले भविष्यत्लाई सङ्केत गर्दछ । मैथिलीका धातुमा आधार प्रत्यय (कृदन्त) 'अव र अत' सँग 'शुन्य (), ओँ, हिँ, एँ, ह, आह' रूप जोडेर भविष्यत् कालिक क्रियारूपको रचना गरिन्छ । यसको पुष्टिका लागि निम्नानुसारका उदाहरणहरू हेर्न सकिन्छ :

तालिका नं. ३

लि. व. पु. आ.			मैथिली	नेपाली
प्र.पु.		ए. व.	हम पढ़व ।	म पढ़नेछु ।
		व. व.	हम सभ पढ़व ।	हामी पढ़नेछौं ।
द्वि.पु.	अना.	ए. व.	तुँ पढ़वैँ/ पढ़वहिँ ।	तँ पढ़नेछस् ।
		ए. व.	तुँ पढ़वैँ/ पढ़वहिँ ।	तँ पढ़नेछेस् ।
		व. व.	तुँ सभ पढ़वैँ/ पढ़वहिँ ।	तिमीहरू पढ़नेछौ ।
	सा.आ.	ए. व.	तौँ पढ़वह ।	तिमी पढ़नेछौ ।
		ए. व.	तौँ पढ़वह ।	तिमी पढ़नेछ्यौ ।
		व. व.	तौँ सभ पढ़वह ।	तिमीहरू पढ़नेछौ ।
	उ.आ.	ए. व.	अहाँ पढ़व ।	तपाईं पढ़नुहुनेछ ।
		व. व.	अहाँ सभ पढ़व ।	तपाईंहरू पढ़नुहुनेछ ।
	अ.उ. आ	ए. व.	हिन पढ़तन्हि ।	हजुर पढ़नुहुनेछ ।
		व. व.	हिन पढ़तन्हि ।	हजुरहरू पढ़नुहुनेछ ।
तृ.पु.	अना.	ए. व.	ओ/ई पढ़त ।	ऊ/यो/त्यो पढ़नेछ ।
		ए. व.	ओ/ई पढ़ती ।	ऊ/यो/त्यो पढ़नेछे ।
		व. व.	ओ/ई पढ़ताह ।	उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ़नेछन् ।
	सा.आ.	ए. व.	ओ/ई पढ़ताह ।	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पढ़नेछन् ।
		ए. व.	ओ/ई पढ़ताह ।	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पढ़नेछिन् ।
		व. व.	ओ/ई सभ पढ़ताह ।	उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ़नेछन् ।
	उ.आ.	ए. व.	ओ/ई पढ़तन्हि ।	उहाँ पढ़नुहुनेछ ।
		व. व.	ओ/ई सभ पढ़तन्हि ।	उहाँहरू पढ़नुहुनेछ ।
	अ.उ. आ	ए. व.	माइ पुस्तक पढ़तन्हि ।	आमा पुस्तक पढ़नुहुनेछ ।
		ए. व.	बाबुजी पुस्तक पढ़तन्हि ।	बुबा पुस्तक पढ़नुहुनेछ ।
व. व.		माइ आ बाबुजी पुस्तक पढ़तन्हि ।	आमा र बुबा पुस्तक पढ़नुहुनेछ ।	

उपर्युक्त वाक्यहरूलाई हेर्दा मैथिली भाषाको प्रथम पुरुषको एक वचन र बहु वचनको कर्ता क्रमशः 'हम' र 'हम सभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ़व' को प्रयोग भएको पाइन्छ भने नेपालीमा वर्तमान काल भैँ एक वचनको कर्ता 'म' सँग 'पढ़नेछु' र बहु वचनको कर्ता 'हामी' सँग 'पढ़नेछौं' को प्रयोग भएको देखिन्छ । यसले नेपाली भाषाको भविष्यत् कालिन प्रथम पुरुषमा वचन भेद रहेको कुराको पुष्टि गर्छ । मैथिली र नेपाली दुवै भाषामा प्रथम पुरुषमा लिङ्ग र आदर नहुनु दुवै भाषाको समान पक्ष हो भने मैथिलीमा वचन भेद नहरनु नेपालीसँगको व्यतिरेक हो र मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता पनि हो ।

भविष्यत् कालमा मैथिली भाषाको द्वितीय पुरुष अनादर एक वचन र बहु वचनको कर्ता क्रमशः 'तुँ' र 'तुँ सभ' सँग पनि एउटै क्रियारूप 'पढ़वैँ/पढ़वहिँ' क्रियापदको प्रयोग भएकाले यसमा पनि वचन अनुसार क्रियारूप परिवर्तन नहुने देखिन्छ । नेपालीमा भने एक

वचन पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग को कर्ता 'तँ' सँग क्रमशः 'पढ्नेछस्' र 'पढ्नेछेस्' को प्रयोग भएको पाइन्छ । तर बहु वचनको कर्ता 'तिमीहरू' सँग 'पढ्नेछन्' क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसले नेपालीको द्वितीय पुरुष अनादरमा लिङ्ग र वचन दुबै अनुसार क्रियारूपमा भेद आउने बुझाउँछ । यसरी मैथिलीको द्वितीय पुरुष अनादरमा लिङ्ग र वचन भेद नआउनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता हो ।

मैथिली भाषामा द्वितीय पुरुषको सामान्य आदरमा पनि लिङ्ग र वचन अनुसार पनि भेद नरहेको देखिन्छ । यसमा एक वचन स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग दुबैको कर्ता 'ताँ' र बहु वचनको कर्ता 'ताँ सभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्बह'को प्रयोग भएको देखिन्छ । नेपालीमा भने वर्तमान भँ लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूप फरक फरक प्रयोग हुने देखिन्छ । यसमा एक वचनको कर्ता 'तिमी'सँग पुलिङ्गमा 'पढ्नेछौ' र स्त्रीलिङ्गमा 'पढ्नेछ्यौ' तथा बहु वचनको कर्ता 'तिमीहरू' सँग 'पढ्नेछन्' क्रियारूपको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसबाट नेपाली भाषामा लिङ्ग र वचन भेद रहेको कुराको पुष्टि हुन्छ । मैथिली भाषामा भने लिङ्ग र वचन भेद नरहनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता हो ।

मैथिली र नेपाली दुबै भाषाको द्वितीय पुरुषको उच्च आदर र अति उच्च आदरमा दुबैमा लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूपमा भेद नआएको देखिन्छ । मैथिलीको उच्च आदरमा एक वचन र बहु वचनको कर्ता 'अहाँ' र 'अहाँ सभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्ब'को प्रयोग भएको देखिन्छ । यसैगरी नेपालीमा पनि एक वचनको कर्ता 'तपाईँ' र बहु वचनको कर्ता 'तपाईँहरू'सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्नुहुनेछ' को प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी नै मैथिलीमा अति उच्च आदरमा एक वचनको कर्ता 'हिन' र बहु वचनको कर्ता 'हिनसभ' सँग एउटै क्रियारूप 'पढ्तन्हि' को प्रयोग भएको पाइन्छ भने नेपालीमा एक वचनको कर्ता 'हजुर' र बहु वचनको कर्ता 'हजुरहरू' सँग एउटै क्रिया 'पढ्नुहुनेछ' को प्रयोग पाइन्छ । मैथिलीमा उच्च आदर र अति उच्च आदर दुबैमा फरक फरक क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ भने नेपालीमा एउटै क्रियारूपको प्रयोग देखिन्छ । यसरी मैथिलीमा क्रियारूप फरक फरक प्रयोग हुनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता हो ।

भविष्यत् काल अन्तर्गत मैथिली र नेपाली भाषाको तृतीय पुरुषको कुरा गर्दा यसमा पनि द्वितीय पुरुषजस्तै आदर अनुसार विश्लेषण गर्नु उचित देखिन्छ । मैथिलीमा यस पुरुषको अनादर एक वचन स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग तथा बहु वचन तीनवटैमा प्रयोग भएको

एउटै कर्ता 'ओ/ई' सँग क्रमशः 'पढत', 'पढती' र 'पढताह' क्रियारूपको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसबाट मैथिली भाषाको तृतीय पुरुष अनादरमा लिङ्ग र वचन भेद रहेको कुराको पुष्टि हुन्छ । यसैगरी नेपालीमा पनि एक वचन पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग कर्ता 'ऊ/यो/त्यो' आदिसँग 'पढ्नेछ' 'पढ्नेछे' को प्रयोग भएको छ भने यसैको बहु वचनमा 'पढ्नेछन्' क्रियारूपको प्रयोग भएको छ । यी तीनवटै क्रियारूप फरक फरक रूपमा प्रयोग भएकाले नेपालीमा पनि तृतीय पुरुषको अनादरमा लिङ्ग र वचन भेद रहेको कुराको पुष्टि हुन्छ । यसरी मैथिली र नेपाली भाषामा तृतीय पुरुषको अनादरमा लिङ्ग र वचन भेद हुनु दुवै भाषाको समान विशेषता हो ।

मैथिली भाषामा तृतीय पुरुषमा व्यक्ति र वस्तुको नाम बाहेक 'ओ र ई' यी दुई मात्र सर्वनाम रहेको देखिन्छ । कहिलेकाहीं अति उच्च आदरमा 'हिन' र 'हुन' को प्रयोग पनि गरिन्छ । यसैगरी तृतीय पुरुषमा कर्ताको रूपमा सबै आदरमा 'ओ/ई' नै आएको देखिन्छ ।

मैथिलीकै तृतीय पुरुषको सामान्य आदरमा एक वचन पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग तथा बहु वचन तीनवटैको कर्ता 'ओ/ई' सँग एउटै क्रियारूप 'पढताह' आएको देखिन्छ । यसबाट मैथिली भाषाको यस पुरुषको सामान्य आदरमा लिङ्ग र वचन अनुसार कुनै भेद नआउने देखिन्छ । नेपालीमा भने लिङ्ग र वचन अनुसार क्रियारूपमा भेद रहेको देखिन्छ । यसमा एक वचनको पुलिङ्ग स्त्रीलिङ्ग कर्ता 'यिनी/उनी/तिनी' सँग क्रमशः 'पढ्नेछन्' र 'पढ्नेछिन्' क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसैगरी बहु वचनको कर्ता 'उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू' सँग 'पढ्नेछन्' क्रियारूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसले नेपालीमा तृतीय पुरुषको सामान्य आदरमा लिङ्ग अनुसार भेद हुने तर वचन अनुसार कुनै भेद नआउने कुराको पुष्टि हुन्छ । यसरी मैथिली भाषामा लिङ्ग र वचन भेद नरहनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिलीको आफ्नो विशेषता पनि हो ।

तृतीय पुरुषकै उच्च आदर एवम् अति उच्च आदरमा नेपाली र मैथिली दुवै भाषामा कुनै भेद रहेको देखिदैन । यस पुरुषमा दुवै भाषाको यी दुवै आदरमा एउटै कर्ता एउटै क्रियारूपको प्रयोग भएको पाइन्छ । माथि दिइएको उदाहरणमा हेर्दा मैथिलीमा एक वचन र बहु वचन दुवैमा पनि एउटै क्रियारूप 'पढतन्हि' को प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपालीमा पनि यसैगरी एक वचन बहु वचन दुवैमा एउटै क्रियारूप 'पढ्नुहुनेछ' को प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी यी दुवैमा लिङ्ग र वचन भेद देखिदैन । यी दुवै भाषाको तृतीय पुरुष अन्तर्गत उच्च आदर र अति उच्च आदरमा लिङ्ग र वचन भेद नदेख्नु दुवै भाषाको समान पक्ष हो ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये मैथिली भाषामा आउने समयको सङ्केत गर्ने क्रियाहरू क्रमशः 'पढब, पढबहिँ/पढबैं, पढबह, पढतन्हि, पढती, पढताह' आदिका धातुमा जोडिएर आएका आधार प्रत्यय (कृदन्तीय) 'अब/अत' सँग पुनः यसैसँग जोडिएर आउने 'शुन्य (), हिँ/एँ, ह, आह, ई, न्हि' जस्ता प्रत्यय (रूप) ले भविष्यत् कालिक समयको सङ्केत गरेका छन् । यसमा भविष्यत् कालिक प्रत्यय योजना नेपालीभन्दा भिन्न किसिमको देखिन्छ । यसैगरी नेपाली भाषामा आउने समयको सङ्केत गर्ने क्रियाहरू क्रमशः 'पढनेछु, पढनेछौँ, पढनेछौ, पढनेछ्यौ, पढनेछस्, पढनेछे, पढनेछिन् पढनुहुनेछ' आदिका धातुमा जोडिएको 'ने' प्रत्ययान्त कृदन्तीय क्रियाका साथ वर्तमान कालिक 'छ' रूपहरू क्रमशः 'नेछु, नेछौँ, नेछस्, नेछेस्, नेछौ, नेछ्यौ, नेछ, नेछे, नेछिन्, नुहुनेछ' जस्ता प्रत्यय (रूप)ले भविष्यत् कालिक समयको सङ्केत गरेका छन् । दुबै भाषामा क्रियाका रूपहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार फरक-फरक प्रयोग भएका देखिन्छन् । दुबै भाषाका क्रियारूपहरू बन्ने प्रक्रिया आआफ्नै किसिमको रहेको छ । दुबै भाषामा क्रियारूपहरू बन्ने प्रक्रिया एक अर्कासँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने यी दुबै भाषाको आआफ्नो विशेषता हो ।

परिच्छेद तीन

नेपाली र मैथिली क्रियाको पक्षको तुलना

३.१ विषय परिचय

पक्षबारे केही कुराहरू पहिलो परिच्छेदको १.५ मा पनि चर्चा गरिएको छ । तर पनि यहाँ यसलाई अझ स्पष्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ । नेपाली र मैथिली दुवै भाषाको परम्परागत व्याकरणमा पक्ष कालकै उपभेदको रूपमा चर्चा गरेको पाइन्छ भने आधुनिक व्याकरणहरूमा काल र पक्ष पूर्णरूपेण फरक रहेको कुरा उल्लेख गरिएको भेटिन्छ । काल र पक्षको भिन्नतामा कालले स्थूल समय र पक्षले सूक्ष्म समयलाई बुझाउने सङ्केत पाइन्छ । पक्षलाई परिभाषित गर्दा कुनै खास कालभित्र कुनै काम पूरा भइसकेको छ कि छैन, पूरा भइसकेको भए भर्खरै पूरा भएको हो कि धेरै अघि पूरा भएको हो; काम पूरा भएको वक्ताले पहिले नै चाल पाएको थियो कि भर्खरै चाल पायो जस्ता कुनै खास परिस्थितिभित्रका मसिना कुराहरूको अतिरिक्त जानकारी पनि क्रियामा प्रयोग भएका रूपतः (उपसर्ग वा प्रत्यय) बाट थाहा हुन्छ भने काल विशेषको कुनै खास परिस्थितिभित्रका ती विभिन्न अतिरिक्त सृजनालाई कालका पक्ष (आस्पेक्ट) भनिन्छ (पोखरेल, २०५४:२९) भनेर उल्लेख गरिएको छ । यस परिभाषाबाट पक्षले समयको सानोभन्दा सानो रूपलाई जनाउँछ भन्ने कुराको पुष्टि हुन्छ । पक्षका प्रकारहरूका सन्दर्भमा नेपाली र मैथिली दुवै भाषाका विद्वान्हरूमा एक मत रहेको देखिँदैन । नेपाली भाषामा कम्तिमा तीनवटा र बढीमा पाँचवटा पक्ष रहेको देखिन्छ भने मैथिलीमा कम्तिमा दुई र बढीमा सातवटा पक्ष रहेको पाइन्छ । यसका प्रकारहरूबारे विद्वान्हरू बीच फरक-फरक मत देखिएतापनि नेपाली भाषामा मुख्यरूपमा अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी चार प्रकार रहेको देखिन्छ । तर मैथिली भाषामा सामान्यलाई पनि पक्षभित्रै राखेको हुनाले यस परिच्छेदमा सामान्य र अन्य चार गरी पाँच प्रकारको पक्षको तुलनात्मक अध्ययन एवं विश्लेषण गरिएको छ ।

३.२ सामान्य पक्ष

सामान्य पक्षले कार्य सामान्य रूपले भएको र हुने अवस्थालाई जनाउँछ । नेपालीमा सामान्य पक्षको चर्चा परम्परागत व्याकरणमा मात्र गरिएको पाइन्छ । आधुनिक व्याकरणहरूमा यसबारे चर्चा पाइँदैन । तर मैथिली भाषाको धेरै जसो व्याकरणमा यसको चर्चा भएको देखिन्छ । यसले गर्दा यहाँ यस पक्षको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ । यो पक्ष भूत र अभूत दुवै कालमा हुने गर्दछ । यसका क्रियाका रूपहरू के कसरी अभिव्यक्त भएका हुन्छन् भन्ने कुरा तलका उदाहरणहरूबाट स्पष्ट हुन्छ ।

तालिका नं. ४

भाषा	पु.	आ.	व.	लि.	अभूत काल	भूत काल
ने.	प्र.पु.		ए.व.		म पदछु ।	मैले पढें ।
				स्त्री.	म पदछु ।	मैले पढें ।
			व.व.		हामी पदछौं ।	हामीले पढ्यौं ।
मै.			ए.व.		हम पढैत छी ।	हम पढैत छली ।
			व.व.		हम सभ पढैत छी ।	हम सभ पढैत छली ।
ने.	द्वि.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	तँ पदछस् ।	तैंले पढिस् ।
			ए.व.	स्त्री.	तँ पदछेस् ।	तैंले पढिस् ।
			व.व.		तिमीहरू पदछौ ।	तिमीहरूले पढ्यौ ।
मै.			ए.व.	पुलि.	तुँ पढैत छें/छहिं ।	तुँ पढैत छलें ।
			ए.व.	स्त्री.	तुँ पढैत छें/छहिं ।	तुँ पढैत छलें ।
			व.व.		तुँ सभ पढैत छें/छहिं ।	तुँ सभ पढैत छलें ।
ने.	सा.आ.		ए.व.	पुलि.	तिमी पदछौ ।	तिमीले पढ्यौ ।
			ए.व.	स्त्री.	तिमी पदछ्यौ ।	तिमीले पढ्यौ ।
			व.व.		तिमीहरू पदछौ ।	तिमीहरूले पढ्यौ ।
मै.			ए.व.	पुलि.	तौं पढैत छह ।	तौं पढैत छले/छलह ।
			ए.व.	स्त्री.	तौं पढैत छह ।	तौं पढैत छले/छलह ।
			व.व.		तौं सभ पढैत छह ।	तौं सभ पढैत छले/छलह ।
ने.	उ.आ.		ए.व.		तपाईं पढनुहुन्छ ।	तपाईंले पढनुभयो ।
			व.व.		तपाईंहरू पढ्दै हुनुहुन्छ ।	तपाईंहरूले पढनुभयो ।
मै.			ए.व.		अहाँ पढैत छी ।	अहाँ पढैत छली ।
			व.व.		अहाँ सभ पढैत छी ।	अहाँ सभ पढैत छली ।
ने.	अ.उ.आ		ए.व.		हजुर पढनुहुन्छ ।	हजुरले पढनुभयो ।
			व.व.		हजुरहरू पढनुहुन्छ ।	हजुरहरूले पढनुभयो ।
			ए.व.		हिन पढैत छथिन ।	हिन पढैत छलथिन ।
मै.			व.व.		हिन पढैत छथिन ।	हिन पढैत छलथिन ।
			ए.व.		हिन पढैत छथिन ।	हिन पढैत छलथिन ।
			व.व.		हिन पढैत छथिन ।	हिन पढैत छलथिन ।
ने.	तृ.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	ऊ/यो/त्यो पदछ ।	उसले/यसले/त्यसले पढ्यो ।
			ए.व.	स्त्री.	ऊ/यो/त्यो पदछे ।	उसले/यसले/त्यसले पढी ।
			व.व.		उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पदछन् ।	उनीहरूले/यिनीहरूले/तिनीहरूले पढे ।
ने.	सा.आ.		ए.व.	पुलि.	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पदछन् ।	उनले/यिनले/तिनले पढे ।
			ए.व.	स्त्री.	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पदछिन्/पदछन् ।	उनले/यिनले/तिनले पढे ।
			व.व.		उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पदछन् ।	उनीहरूले/यिनीहरूले/तिनीहरूले पढे ।
मै.			ए.व.	पुलि.	ओ/ई पढैत अछि ।	ओ/ई पढैत छल ।
			ए.व.	स्त्री.	ओ/ई पढैत अछि ।	ओ/ई पढैत छली ।
			व.व.		ओ/ई सभ अछि ।	ओ/ई सभ पढैत छल ।
ने.	उ.आ.		ए.व.		उहाँ पढनुहुन्छ ।	उहाँले पढनुभयो ।
			व.व.		उहाँहरू पढनुहुन्छ ।	उहाँहरूले पढनुभयो ।
मै.			ए.व.		ओ/ई पढैत अछि ।	ओ/ई पढैत छलन्हि ।
			व.व.		ओ/ई सभ पढैत अछि ।	ओ/ई सभ पढैत छलन्हि ।
ने.	अ.उ.आ		ए.व.	पुलि.	आमा पुस्तक पढनुहुन्छ ।	आमाले पुस्तक पढनुभयो ।
			ए.व.	स्त्री.	बुबा पुस्तक पढनुहुन्छ ।	बुबाले पुस्तक पढनुभयो ।
			व.व.		आमा र बुबा पुस्तक पढनुहुन्छ ।	आमा र बुबाले पुस्तक पढनुभयो ।
मै.			ए.व.	पुलि.	माइ पुस्तक पढैत अछि ।	माइ पुस्तक पढैत छलथिन ।
			ए.व.	स्त्री.	बाबुजी पुस्तक पढैत अछि ।	बाबुजी पुस्तक पढैत छलथिन ।
			व.व.		माइ आ बाबु पुस्तक पढैत अछि ।	माइ आ बाबु पुस्तक पढैत छलथिन ।

माथिका नेपाली र मैथिली दुबै भाषाका वाक्यहरूलाई हेर्दा के देखिन्छ भने नेपाली भाषामा सामान्य पक्ष जनाउन कुनै पनि कृदन्ती प्रत्ययहरू लागेको देखिँदैन । धातुमा वर्तमानकालिक सहायक क्रियाहरू 'छु, छौं, छस्/छेस्, छौ/छ्यौ, हुनुहुन्छ, छ/छे, छिन्, छिन्' जोडिएको देखिन्छ, जसले सामान्य पक्षलाई होइन कि वर्तमान काललाई सङ्केत गर्दछ । भूतकालका क्रियारूपहरू हेर्दा पनि धातुमा भूतकालिक सहायक क्रियाहरू 'एँ, यौँ, ईस्, यौ, ई, ए, नुभयो, यो' आदि योग भएको देखिन्छ । यी सबै उदाहरणहरूबा भने नेपाली भाषामा सामान्य पक्ष जनाउन कुनै किसिमको कृदन्तीय प्रत्यय नरहेको कुरा प्रष्टिन्छ । यसैले नेपालीमा सामान्य पक्ष हुँदैन भनेर विद्वानहरूको निष्कर्ष छ ।

मैथिली भाषामा नेपाली जस्तै सामान्य पक्ष भने नभएका होइनन् । सामान्य पक्ष जनाउन संयुक्त क्रियापदकै प्रयोग भएको देखिन्छ । मैथिलीको भूत, वर्तमान र भविष्यत् तीनवटै कालमा यो पक्ष रहेको पाइन्छ । यस भाषाका वाक्यहरूमा वर्तमान कालका सामान्य पक्षअन्तर्गत क्रियाको मूल धातुमा 'ऐत/इत' कृदन्तीय प्रत्ययको प्रयोग भएको पाइन्छ । जसले सामान्य पक्षलाई बुझाउँछ । यसका साथै सहायक धातु कहलिने 'अछि' मा 'ई, हिँ/एँ, ह, ए, इ, थि, थिन' आदि प्रत्ययहरूको मेल भएर वर्तमानकालिक सहायक क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछन् । अर्को सहायक धातु 'छल' वा आधार प्रत्यय 'अल' सँग, 'ई, हिँ/एँ, ह, ए, इ, थि, थिन, आह' आदि प्रत्ययहरूले भूतकाललाई सङ्केत गरेका छन् । तर भविष्यत् कालमा यसको प्रयोग सामान्य र अपूर्ण दुई थरी हुने देखिन्छ ।

जस्तै : १. हम पढ़ब ।

२. हम पढ़ैत रहब ।

यहाँ पहिलो वाक्यको क्रियापद 'पढ़ब' मा सामान्य पक्ष बुझाउन कुनै पनि कृदन्तीय प्रत्यय लागेको देखिँदैन । 'पढ़' धातुसँग आधार प्रत्यय 'अब' सिधै आएर जोडिएको छ जबकि 'अब' भविष्यत् काल जनाउन आउने आधार प्रत्यय हो । यस्तो अवस्थामा सामान्य पक्ष जनाउन आउने प्रत्यय शून्य रहेको बुझिन्छ । तर दोस्रो वाक्यको मूलक्रिया 'पढ़ैत' मा 'पढ़' धातुसँग 'ऐत' कृदन्तीय प्रत्यय लागेको छ र भविष्यत् कालिक आधार प्रत्यय 'अब' मा 'रह' उपसर्ग पनि लागेको देखिन्छ । माथिका यी दुबै वाक्यले भविष्यत् कालको सामान्य पक्षलाई जनाएको छ । जसमध्ये पहिलोबाट सामान्य पक्ष मात्र चिह्नित हुन्छ भने दोस्रो बाट सामान्य र अपूर्ण दुबै पक्ष चिह्नित हुन्छ । नेपाली भाषा सामान्य पक्ष देखा नपर्नु मैथिली सँगको

व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषामा सामान्य पक्ष रहनु र यसको क्रियारूपको बनोट प्रक्रिया आफ्नै किसिमको रहनु यसको विशेषता हो ।

३.३ अपूर्ण पक्ष

अपूर्ण पक्षले कार्यको अपूर्णता वा निरन्तरता जनाउने हुन्छ । यसले विशेष रूपमा कार्य सुरु भइसकेको तर पूरा नभएको अवस्थालाई सङ्केत गर्दछ । नेपाली र मैथिली दुवै भाषामा यस किसिमको अवस्था रहेको देखिन्छ । यो पक्ष भूत र अभूत दुवै कालमा हुने गर्दछ । यसका क्रियाका रूपहरू के कसरी अभिव्यक्त भएका हुन्छन् भन्ने कुरा तलका उदाहरणहरूबाट स्पष्ट हुन्छ ।

तालिका नं. ५

भाषा	पु.	आ.	व.	लि.	अभूत काल	भूत काल
ने.	प्र.पु.		ए.व.		म पढ्दै/पढिरहेको छु ।	म पढ्दै/पढिरहेको थिएँ ।
				स्त्री.	म पढिरहेकी छु ।	म पढिरहेकी थिएँ ।
			व.व.		हामी पढ्दै/पढिरहेका छौँ ।	हामी पढ्दै/पढिरहेका थियौँ ।
मै.			ए.व.		हम पढ्दै/पढिरहल छी ।	हम पढ्दै/पढिरहल छली ।
			व.व.		हम सभ पढ्दै/पढिरहल छी ।	हम सभ पढ्दै/पढिरहल छली ।
ने.	द्वि.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	तँ पढ्दै/पढिरहेको छस् ।	तँ पढ्दै/पढिरहेको थिस् ।
			ए.व.	स्त्री.	तँ पढ्दै/पढिरहेकी छेस् ।	तँ पढ्दै/पढिरहेकी थिस् ।
			व.व.		तिमीहरू पढ्दै/पढिरहेका छौ ।	तिमीहरू पढ्दै/पढिरहेका थियौ ।
मै.			ए.व.	पुलि.	तुँ पढ्दै/पढिरहल छें / छहिँ ।	तुँ पढ्दै/पढिरहल छलें ।
			ए.व.	स्त्री.	तुँ पढ्दै/पढिरहल छें / छहिँ ।	तुँ पढ्दै/पढिरहल छलें ।
			व.व.		तुँ सभ पढ्दै/पढिरहल छें/छहिँ ।	तुँ सभ पढ्दै/पढिरहल छलें ।
ने.	सा.आ.		ए.व.	पुलि.	तिमी पढ्दै/पढिरहेका छौ ।	तिमी पढ्दै/पढिरहेका थियौ ।
			ए.व.	स्त्री.	तिमी पढ्दै/पढिरहेकी छ्यौ ।	तिमी पढ्दै/पढिरहेकी थियौ ।
			व.व.		तिमीहरू पढ्दै/पढिरहेका छौ ।	तिमीहरू पढ्दै/पढिरहेका थियौ ।
मै.			ए.व.	पुलि.	तौँ पढ्दै/पढिरहल छह ।	तौँ पढ्दै/पढिरहल छले/छलह ।
			ए.व.	स्त्री.	तौँ पढ्दै/पढिरहल छह ।	तौँ पढ्दै/पढिरहल छले/छलह ।
			व.व.		तौँ सभ पढ्दै/पढिरहल छह ।	तौँ सभ पढ्दै/पढिरहल छले/छलह ।
ने.	उ.आ.		ए.व.		तपाईं पढ्दै हुनुहुन्छ ।	तपाईं पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
			व.व.		तपाईंहरू पढ्दै हुनुहुन्छ ।	तपाईंहरू पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
मै.			ए.व.		अहाँ पढ्दै/पढिरहल छी ।	अहाँ पढ्दै/पढिरहल छली ।
			व.व.		अहाँ सभ पढ्दै/पढिरहल छी ।	अहाँ सभ पढ्दै/पढिरहल छली ।
ने.	अ.उ.आ		ए.व.		हजुर पढ्दै हुनुहुन्छ ।	हजुर पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
			व.व.		हजुरहरू पढ्दै हुनुहुन्छ ।	हजुरहरू पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
मै.			ए.व.		हिन पढ्दै/पढिरहल छथिन ।	हिन पढ्दै/पढिरहल छलथिन ।
			व.व.		हिन पढ्दै/पढिरहल छथिन ।	हिन पढ्दै/पढिरहल छलथिन ।
ने.	तृ.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	ऊ/यो/त्यो पढ्दै/पढिरहेको छ ।	ऊ/यो/त्यो पढ्दै/पढिरहेको थियो ।
			ए.व.	स्त्री.	ऊ/यो/त्यो पढ्दै/पढिरहेकी छे ।	ऊ/यो/त्यो पढ्दै/पढिरहेकी थिई ।
			व.व.		उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ्दै/पढिरहेका छन् ।	उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ्दै/पढिरहेका थिए ।
मै.						

ने.	सा.आ.	ए.व.	पुल.	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पढ्दै/पढिरहेका छन् ।	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पढ्दै/पढिरहेका थिए ।
		ए.व.	स्त्री.	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पढ्दै/पढिरहेकी छन्/छन् ।	ती/यी/उनी/यिनी/तिनी पढ्दै/पढिरहेकी थिई ।
		व.व.		उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ्दै/पढिरहेका छन् ।	उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ्दै/पढिरहेका थिए ।
मै.	सा.आ.	ए.व.	पुल.	ओ/ई पढ्दै/पढिरहल अछि ।	ओ/ई पढ्दै/पढिरहल छल ।
		ए.व.	स्त्री.	ओ/ई पढ्दै/पढिरहल अछि ।	ओ/ई पढ्दै/पढिरहल छल/छली ।
		व.व.		ओ/ई सभ पढ्दै/पढिरहल अछि ।	ओ/ई सभ पढ्दै/पढिरहल छल ।
ने.	उ.आ.	ए.व.		उहाँ पढ्दै हुनुहुन्छ ।	उहाँ पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
		व.व.		उहाँहरू पढ्दै हुनुहुन्छ ।	उहाँहरू पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
मै.	उ.आ.	ए.व.		ओ/ई पढ्दै/पढिरहल अछि ।	ओ/ई पढ्दै/पढिरहल अछलन्हि ।
		व.व.		ओ/ई सभ पढ्दै/पढिरहल अछि ।	ओ/ई सभ पढ्दै/पढिरहल अछलन्हि ।
ने.	अ.उ.आ	ए.व.	पुल.	आमा पुस्तक पढ्दै हुनुहुन्छ ।	आमा पुस्तक पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
		ए.व.	स्त्री.	बुबा पुस्तक पढ्दै हुनुहुन्छ ।	बुबा पुस्तक पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
		व.व.		आमा र बुबा पुस्तक पढ्दै हुनुहुन्छ ।	आमा र बुबा पुस्तक पढ्दै हुनुहुन्थ्यो ।
मै.	अ.उ.आ	ए.व.	पुल.	माइ पुस्तक पढ्दै/पढिरहल अछिथिन ।	माइ पुस्तक पढ्दै/पढिरहल अछलथिन ।
		ए.व.	स्त्री.	बाबुजी पुस्तक पढ्दै/पढिरहल अछिथिन ।	बाबुजी पुस्तक पढ्दै/पढिरहल अछलथिन ।
		व.व.		माइ आ बाबुजी पुस्तक पढ्दै/पढिरहल अछिथिन ।	माइ आ बाबुजी पुस्तक पढ्दै/पढिरहल अछलथिन ।

माथिका नेपाली र मैथिली दुबै भाषाका वाक्यहरूलाई हेर्दा के देखिन्छ भने नेपाली भाषामा कृदन्तीय 'तै/दै वा रहेको/रहेकी/रहेका' प्रत्ययहरूका सहायताले भूत र अभूत (वर्तमान) कालका क्रियाका कार्यको अपूर्णता/निरन्तारता व्यक्त भएका छन् । कृदन्तीय क्रियाका साथमा वर्तमानकालिक सहायक क्रियाहरू (छु, छौं, छस्/छेस्, छौं/छ्यौं, हुनुहुन्छ, छ/छे, छिन्, छन्) र भूतकालिक सहायक क्रियाहरू (थिएँ, थियौँ, थिस्, थियौ, थिई, थिए, हुनुहुन्थ्यो, थियो) योग भएको देखिन्छ । उच्च र अति उच्च आदरार्थी वाक्यहरूमा सहायक क्रियाहरू पनि संयुक्त क्रिया भएर आएको देखिन्छ । संयुक्त सहायक क्रियाहरूमध्ये अभूतकाल (वर्तमान) मा 'हुनुहुन्छ' र भूत कालमा 'हुनुहुन्थ्यो' को प्रयोग भएको छ । यी सबै उदाहरणहरूबाट नेपाली भाषाको अपूर्ण पक्षको क्रियारूपहरू धातुमा कृदन्तीय प्रत्यय 'तै/दै (रहेको/रहेकी/रहेका) र कतै कतै 'तो/दो' लागी यसमा पुनः सहायक क्रियाको योग भएर बनेको कुराको पुष्टि हुन्छ । माथिका उदाहरणहरूमा कृदन्तीय प्रत्यय 'दै/रहेको/रहेकी/रहेका' को प्रयोग व्यापक रूपमा भएको देखिन्छ भने 'तै/तो/दो' को प्रयोग धेरै मात्रामा पाइँदैन । यसका लागि तलका वाक्यहरूलाई हेर्न सकिन्छ :

वर्तमान

मोहन खोक्तै छ ।

रमेश जाँदो छ ।

भूत

मोहन खोक्तै थियो ।

रमेश जाँदो थियो ।

नेपाली भाषाको अपूर्ण पक्षमा प्रयोग हुने कृदन्तीय प्रत्ययहरूमध्ये 'दै' को प्रयोग व्यापक रूपमा हुने गर्दछ भने अरुको कम मात्रामा । नेपाली भाषाका 'तै, दै, तो, दो' कृदन्तीय प्रत्ययहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार फरकफरक रूपमा प्रयोगमा आउँदैन भने 'रहेको, रहेका, रहेकी' प्रत्ययहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार फरक-फरक रूपमा प्रयोगमा आउँछन् ।

मैथिली भाषा पनि नेपाली भाषामा जस्तै अपूर्ण पक्ष जनाउँन संयुक्त क्रियापदकै प्रयोग भएको देखिन्छ । यस भाषाका वाक्यहरूमा वर्तमान कालका अपूर्ण पक्षान्तर्गत क्रियाको मूल धातुमा 'ऐत/इत' वा 'रहल' कृदन्तीय प्रत्ययको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसका साथै सहायक धातु कहलिने 'अछि' मा 'ई, हिँ/एँ, ह, ए, इ, थि, थिन' आदि प्रत्ययहरूको मेल भएर वर्तमानकालिक सहायक क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछन् । भूतकाल र वर्तमानकाल दुबैमा कृदन्तीय प्रत्यय एउटै रहे तापनि सहायक धातु 'छल' वा आधार प्रत्यय 'अल' सँग, 'ई, हिँ/एँ, ह, ए, इ, थि, थिन, आह' आदि प्रत्ययहरूले भूतकाललाई सङ्केत गरेका छन् ।

नेपाली र मैथिली दुबै भाषामा प्रयोग भएका कृदन्तीय क्रियाहरू क्रमशः 'तै/दै (रहेको/रहेकी/रहेका)' र 'ऐत/इत (रहल)' ले अपूर्ण पक्षलाई बुझाउँछ भने सहायक क्रियारूपहरूले भूत र अभूत दुबै काललाई सङ्केत गर्दछन् । मैथिली र नेपाली दुबै भाषामा कृदन्तीय क्रियाका साथै वर्तमानकालिक र भूतकालिक सहायक क्रियाको योग भई बनेका क्रियापदहरूले अपूर्ण पक्षको बोध गराउने गरेको देखिन्छ । यसले यी दुबै भाषामा रहेको समानतालाई झल्काउँछ ।

३.४ पूर्ण पक्ष

पूर्ण पक्षले कार्यको सिद्धि वा पूर्णता जनाउँछ । नेपाली र मैथिली दुबै भाषामा पूर्ण पक्षको अवस्था रहेको पाइन्छ । नेपाली कृदन्तीय 'एको' प्रत्ययका सहायताले वर्तमान र भूत कालका पूर्णता व्यक्त हुने हुन्छ । यसबारे तलको उदाहरणबाट भन स्पष्ट हुन्छ ।

तालिका नं. ६

भाषा	पु.	आ.	व.	लि.	अभूत काल	भूत काल
ने.	प्र.पु.		ए.व.		मैले पढेको छु ।	मैले पढेको थिएँ ।
				स्त्री.	मैले पढेकी छु ।	मैले पढेकी थिएँ ।
			व.व.		हामीले पढेका छौँ ।	हामीले पढेका थियौँ ।
मै.			ए.व.		हम पढि गेल छी ।	हम पढिगेल छली ।
			व.व.		हम सभ पढिगेल छी ।	हम सभ पढिगेल छली ।
ने.	द्वि.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	तैले पढेको छस् ।	तैले पढेको थिस् ।
			ए.व.	स्त्री.	तैले पढेकी छेस् ।	तैले पढेकी थिस् ।
			व.व.		तिमीहरूले पढेका छौ ।	तिमीहरूले पढेका थियौ ।
मै.			ए.व.	पुलि.	तुँ पढिगेल छेँ/छहिँ ।	तुँ पढिगेल छलें ।
			ए.व.	स्त्री.	तुँ पढिगेल छेँ/छहिँ ।	तुँ पढिगेल छलें ।
			व.व.		तुँ सभ पढिगेल छेँ /छहिँ ।	तुँ सभ पढिगेल छलें ।
ने.	सा.आ.		ए.व.	पुलि.	तिमीले पढेका छौ ।	तिमीले पढेका थियौ ।
			ए.व.	स्त्री.	तिमीले पढेकी छ्यौ ।	तिमीले पढेकी थियौ ।
			व.व.		तिमीहरूले पढेका छौ ।	तिमीहरूले पढेका थियौ ।
मै.			ए.व.	पुलि.	तौँ पढिगेल छह ।	तौँ पढिगेल छले/छलह ।
			ए.व.	स्त्री.	तौँ पढिगेल छह ।	तौँ पढिगेल छले/छलह ।
			व.व.		तौँ सभ पढिगेल छह ।	तौँ सभ पढिगेल छले/छलह ।
ने.	उ.आ.		ए.व.		तपाईंले पढ्नु भएको छ ।	तपाईंले पढ्नु भएको थियो ।
			व.व.		तपाईंहरूले पढ्नु भएको छ ।	तपाईंहरूले पढ्नु भएको थियो ।
मै.			ए.व.		अहाँ पढिगेल छी ।	अहाँ पढिगेल छली ।
			व.व.		अहाँ सभ पढिगेल छी ।	अहाँ सभ पढिगेल छली ।
ने.	अ.उ.आ.		ए.व.		हजुरले पढ्नु भएको छ ।	हजुरले पढ्नु भएको थियो ।
			व.व.		हजुरहरू पढ्नु भएको छ ।	हजुरहरू पढ्नु भएको थियो ।
मै.			ए.व.		हिन पढिगेल छथिन ।	हिन पढिगेल छलथिन ।
			व.व.		हिन पढिगेल छथिन ।	हिन पढिगेल छलथिन ।
ने.	तृ.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	उसले/यसले/त्यसले पढेको छ ।	उसले/यसले/त्यसले पढेको थियो ।
			ए.व.	स्त्री.	उसले/यसले/त्यसले पढेकी छे ।	उसले/यसले/त्यसले पढेकी थिएँ ।
			व.व.		उनीहरूले/यिनीहरूले/तिनीहरूले पढेका छन् ।	उनीहरूले/यिनीहरूले/तिनीहरूले पढेका थिए ।
ने.	सा.आ.		ए.व.	पुलि.	उनले/यिनले/तिनले पढेका छन् ।	उनले/यिनले/तिनले पढेका थिए ।
			ए.व.	स्त्री.	उनले/यिनले/तिनले पढेकी छिन्/छन् ।	उनले/यिनले/तिनले पढेकी थिएँ ।
			व.व.		उनीहरूले/यिनीहरूले/तिनीहरूले पढेका छन् ।	उनीहरूले/यिनीहरूले/तिनीहरूले पढेका थिए ।
मै.			ए.व.	पुलि.	ओ/ई पढिगेल अछि ।	ओ/ई पढिगेल छल ।
			ए.व.	स्त्री.	ओ/ई पढिगेल अछि ।	ओ/ई पढिगेल छल/छली ।
			व.व.		ओ/ई सभ पढिगेल अछि ।	ओ/ई सभ पढिगेल छल ।
ने.	उ.आ.		ए.व.		उहाँले पढ्नु भएको छ ।	उहाँले पढ्नु भएको थियो ।
			व.व.		उहाँहरूले पढ्नु भएको छ ।	उहाँहरूले पढ्नु भएको थियो ।
मै.			ए.व.		ओ/ई पढिगेल छथि ।	ओ/ई पढिगेल छलन्हि ।
			व.व.		ओ/ई सभ पढिगेल छथि ।	ओ/ई सभ पढिगेल छलन्हि ।
ने.	अ.उ.आ.		ए.व.	पुलि.	आमाले पुस्तक पढ्नु भएको छ ।	आमाले पुस्तक पढ्नु भएको थियो ।
			ए.व.	स्त्री.	बुवाले पुस्तक पढ्नु भएको छ ।	बुवाले पुस्तक पढ्नु भएको थियो ।

			व.व.		आमा र बुबाले पुस्तक पढ्नु भएको छ ।	आमा र बुबाले पुस्तक पढ्नु भएको थियो ।
मै.			ए.व.	पुलि.	माइ पुस्तक पढिगेल छथिन ।	माइ पुस्तक पढिगेल छलथिन ।
			ए.व.	स्त्री.	बाबु पुस्तक पढिगेल छथिन ।	बाबुजी पुस्तक पढिगेल छलथिन ।
			व.व.		माइ आ बाबु पुस्तक पढिगेल छथिन ।	माइ आ बाबु पुस्तक पढिगेल छलथिन ।

माथिका दुवै भाषाका वाक्यहरूलाई हेर्दा के देखिन्छ भने नेपालीमा कृदन्तीय 'एको/एका/एकी' प्रत्ययका सहायताले वर्तमान र भूत कालका क्रियाका कार्यको पूर्णता व्यक्त भएको छ र कृदन्तीय क्रियाका साथमा वर्तमानकालिक 'छ' तथा भूतकालिक 'थि' सहायक क्रियाको योग हुने भएको छ । यसैगरी मैथिली भाषाका वाक्यहरूमा कृदन्तीय क्रियासँग 'गेल' कृदन्तीय प्रत्ययको सहायताले वर्तमान र भूत कालका क्रियाको पूर्णता व्यक्त भएको छ । कृदन्तीय क्रियाको साथमा वर्तमानकालिक 'अछि' र भूतकालिक 'छल' सहायक क्रियाको योग भएको छ । वर्तमान काल सङ्केत गर्ने सहायक क्रियाको आधार पद 'अछि' मा ई, हिँ/ँ, ए, इ, थि, थिन' प्रत्ययहरू योग भएको देखिन्छ भने भूतकाल सङ्केत गर्ने सहायक क्रियाको आधार पद 'छल' मा 'ई, हिँ/ँ, ए, ह, क, नि, खिन, थिन, आह (अकर्मक) प्रत्ययहरू प्रयोग भएको पाइन्छ । यी सबैको सहायताले कार्यको पूर्णता व्यक्त भएको छ ।

नेपाली भाषामा जस्तै मैथिली भाषामा पनि कृदन्तीय क्रिया र वर्तमानकालिक तथा भूतकालिक सहायक क्रियाको योग भई बनेका क्रियापदले पूर्ण पक्षको बोध गराउने गरेको देखिन्छ । जसले यी दुवै भाषामा रहेको समानतालाई देखाउँछ । त्यसैगरी नेपालीमा कृदन्तीय 'एको/एका/एकी' प्रत्ययहरू कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदि अनुसार धातुमा प्रयोग भएको देखिन्छ भने मैथिलीमा यसको अभाव देखिन्छ । यसमा एउटा मात्र कृदन्तीय प्रत्यय 'गेल' को प्रयोग भएको देखिन्छ । कुनै कुनै व्याकरणमा 'गेल' कृदन्तीय प्रत्ययको सट्टा 'चुकल' र 'ने' को प्रयोग गरेको पाइन्छ । जुन उचित देखिँदैन । मैथिलीमा प्रयोग हुन आउने 'चुकल' प्रत्यय नेपालीको 'सक्नु' क्रियारूपसँग तुलना हुन आउने शब्द हुन । नेपालीको 'सकिसकेको' शब्दको अर्थ जनाउन मैथिलीमा 'चुकल' कृदन्तीय प्रत्ययको प्रयोग गर्नु उचित मानिन्छ । मैथिली भाषामा कृदन्तीय प्रत्यय 'ने' ले काम पूरा भइसकेको तर वर्तमानमा मात्र जानकारी हुने कुराको सङ्केत गर्ने भएकाले यसलाई नेपाली भाषाको अज्ञात पक्षसँग तुलना गर्नु उपयुक्त मानिन्छ । पूर्ण पक्ष जनाउनका लागि यसलाई प्रयोग गर्नु उपयुक्त देखिँदैन । यसरी नेपाली भाषामा पूर्ण पक्ष जनाउन कृदन्तीय 'एको/एका/एकी' प्रत्ययहरू कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार फरकफरक

रूपमा प्रयोग हुन्छन् भने नेपालीमा एउटा मात्र कृदन्तीय प्रत्यय 'गेल' को एउटै रूप प्रयोग हुन्छ । यो प्रयोग दुवै भाषाको पूर्ण पक्षको आधारमा व्यतिरेक रहेको छ ।

३.५ अज्ञात पक्ष

पहिले थाहा नभई पछि मात्र थाहा भएको क्रियाको अवस्था जनाउनेलाई अज्ञात पक्ष भनिन्छ । अज्ञात परिस्थितिको निश्चय जानिनु नै अज्ञात पक्षको विशेषता मानिन्छ (अधिकारी, २०६६: १२४) । अर्थात् क्रियाको कार्यव्यापार बितेको समयमा थाहा नपायकन भइसकेको तर पछि मात्र हुन आएको वा वर्तमानमा ज्ञात हुन आएको जनाउँदछ । मैथिली भाषामा नेपालीमा जस्तै छुट्टै क्रियारूपबारे चर्चा पाइँदैन तर मैथिली भाषाका प. गोविन्द भाले उच्चतर मैथिली व्याकरणमा आसन्न नामबाट नेपालीमा हुने अज्ञात पक्षलाई जनाएका छन् । नेपाली र मैथिली दुवै भाषाको अज्ञात पक्षका वाक्यहरूलाई निम्नानुसार देखाउने प्रयास गरिएको छ:

तालिका नं. ७

पु.	आ.	व.	लि.	नेपाली	मैथिली
प्र.पु.		ए.व.	पुलि.	मैले पढेछु ।	हम पढने छी
		ए.व.	स्त्री.	मैले पढेकी छु ।	हम पढिने छी ।
		व.व.		हामीले पढेछौं ।	हम सभ पढने छी ।
द्वि.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	तैंले पढेछस् ।	तुँ पढने छैं/छहिँ ।
		ए.व.	स्त्री.	तैंले पढिछेस् ।	तुँ पढने छैं/छहिँ ।
		व.व.		तिमीहरूले पढेछौ ।	तुँ सभ पढिने छैं/छहिँ ।
	सा.आ.	ए.व.	पुलि.	तिमीले पढेछौ ।	तौँ पढने छह ।
		ए.व.	स्त्री.	तिमीले पढिछ्यौ ।	तौँ पढने छह ।
		व.व.		तिमीहरूले पढेछौ ।	तौँ सभ पढने छह ।
	उ.आ.	ए.व.		तपाईंले पढ्नु भएछ ।	अहाँ पढने छी ।
		व.व.		तपाईंहरूले पढ्नु भएछ ।	अहाँ सभ पढने छी ।
	अ.उ.आ.	ए.व.		हजुरले पढ्नु भएछ ।	हिन पढने छथिन ।
व.व.			हजुरहरूले पढ्नु भएछ ।	हिन पढने छथिन ।	
तृ.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	उसले/यसले/त्यसले पढेछ ।	
		ए.व.	स्त्री.	उसले/यसले/त्यसले पढिछे ।	
		व.व.		उनीहरूले/यिनीहरूले/तिनीहरूले पढेछन् ।	
	सा.आ.	ए.व.	पुलि.	उनले/यिनले/तिनले पढेछन् ।	ओ/ई पढने अछि ।
		ए.व.	स्त्री.	उनले/यिनले/तिनले पढिछिन्/पढिछन् ।	ओ/ई पढने अछि ।
		व.व.		उनीहरूले/यिनीहरूले/तिनीहरूले पढेछन् ।	ओ/ई सभ पढने अछि ।
	उ.आ.	ए.व.		उहाँले पढ्नु भएछ ।	ओ/ई पढने छथि ।
		व.व.		उहाँहरूले पढ्नु भएछ ।	ओ/ई सभ पढने छथि ।
	अ.उ.आ.	ए.व.	पुलि.	आमाले पुस्तक पढ्नु भएछ ।	माइ पुस्तक पढने छथिन ।
		ए.व.	स्त्री.	बुबाले पुस्तक पढ्नु भएछ ।	बाबुजी पुस्तक पढने छथिन ।
		व.व.		आमा र बुबाले पुस्तक पढ्नु भएछ ।	माइ आ बाबु पुस्तक पढने छथिन ।

माथिका अज्ञात पक्षका वाक्यहरूलाई हेर्दा नेपाली भाषामा अज्ञात भूतको क्रियाको रूपमा कृदन्तीय 'ए/इ' प्रत्यय लागी पुनः वर्तमानकालिक सहायक क्रिया 'छ' को प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा यस पक्षको क्रियारूप धातुमा कृदन्त प्रत्यय 'ए/इ' र वर्तमानकालिक सहायक क्रिया 'छ' मिलेर बन्ने रूपहरू 'एछु, एछौं, एछस्, इछस्, एछौ, एछ्यौ, नुभएछ, एछ, एछिन्, एछन्' आदिले अज्ञात पक्षलाई बुझाउँछ । यी सबै रूपहरू धातुमा मिलेर क्रियारूपहरू बन्दछन् ।

मैथिली भाषा धेरै जसो भाषा व्याकरणमा अज्ञात पक्षको छुट्टै चर्चा गरिएको पाइँदैन तर प. भाले यसलाई आसन्न नाम दिएर विश्लेषण गरेका छन् । यस भाषामा अज्ञात पक्ष बुझाउने क्रियारूपहरू नभएका होइनन् । पूर्ण पक्षकै क्रियारूपले सन्दर्भ अनुसार अज्ञात पक्षलाई पनि जनाउने गरिन्छ । तर माथिका उदाहरणहरूमा हेर्दा अज्ञात पक्ष बुझाउने क्रियाहरूको धातुमा कृदन्तीय 'ने' प्रत्यय लागी त्यसमा वर्तमानकालिक सहायक क्रिया 'अछि' मा 'ई, हिँ, एँ, ए, हुँ, क, नि, खिन, थि, थिन' प्रत्ययहरूको मेल भएर अज्ञात पक्ष बुझाउने क्रियारूप बनेको देखिन्छ । यसबाट मैथिली भाषामा पनि अज्ञात पक्ष रहेको तर सबै भाषा व्याकरणमा यसको चर्चा नगरिएको पाइए पनि कुनै कुनैमा भने फरक नामबाट चिनाउने प्रयास गरिएको छ । मैथिली भाषाका सबै भाषाविद्हरूले अज्ञात पक्ष बारे छुट्टै चर्चा नगरे तापनि यसमा आसन्न भूत भनेर यो आएको देखिन्छ । नेपालीमा यसबारे छुट्टै चर्चा गरिनु दुबै मैथिलीसँगको व्यतिरेक हो ।

३.६ अभ्यस्त पक्ष

कार्यको आवृत्ति वा अभ्यस्त स्वभाव जनाउने पक्षलाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ (ऐजनः १२३) । अर्थात् बितेको समयमा नियमितता वा काम गर्न बानी परेको (काममा निरन्तरता दिने गरेको) अर्थ जनाउने क्रियाको रूपलाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ । यसलाई अभ्यासबोधक भूत पनि भनिन्छ । साथै यसले बितेका समयमा कुनै कार्य निरन्तर रूपमा गर्ने गरेको तर पछि खण्डित भएको भावबोध गराउँदछ । त्यसैले यसलाई अपूर्ण भूत र पूर्ण भूतको बिचको पक्षका रूपमा लिने गरिन्छ । मैथिलीमा नेपालीमा भन्ने छुट्टै क्रियारूप उल्लेख पाइँदैन । यसलाई बुझाउन अपूर्ण भूतकै क्रियारूपहरू आउने देखिन्छ । जस्तै:

तालिका नं. ८

पु.	आ.	व.	लि.	नेपाली	मैथिली	
प्र.पु.		ए.व.	पुलि.	म पढ्थें ।	हम पढैत छली ।	
		ए.व.	स्त्री.	म पढ्थें ।	हम पढैत छली ।	
		व.व.		हामी पढ्थ्यौं ।	हम सभ पढैत छली/छलौं ।	
द्वि.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	तँ पढ्थिस् ।	तुँ पढैत छलें/छलिहँ ।	
		ए.व.	स्त्री.	तैं पढ्थिस् ।	तुँ पढैत छलें/छलिहँ ।	
		व.व.		तिमीहरू पढ्थ्यौ ।	तुँ सभ पढैत छलें/छलिहँ ।	
	सा.आ.	ए.व.	पुलि.	तिमी पढ्थ्यौ ।	ताँ पढैत छले ।	
		ए.व.	स्त्री.	तिमी पढ्थ्यौ ।	ताँ पढैत छले ।	
		व.व.		तिमीहरू पढ्थ्यौ ।	ताँ सभ पढैत छले ।	
	उ.आ.	ए.व.		तपाईं पढनु हुन्थ्यो ।	अहाँ पढैत छली ।	
		व.व.		तपाईंहरू पढनु हुन्थ्यो ।	अहाँ सभ पढैत छली ।	
	अ.उ.आ.	ए.व.		हजुर पढनु हुन्थ्यो ।	हिन पढैत छलथिन ।	
		व.व.		हजुरहरू पढनु हुन्थ्यो ।	हिन पढैत छलथिन ।	
	तृ.पु.	अना.	ए.व.	पुलि.	ऊ/यो/त्यो पढ्थ्यो ।	
			ए.व.	स्त्री.	ऊ/यो/त्यो पढ्थी ।	
व.व.				उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ्थे ।		
सा.आ.		ए.व.	पुलि.	उनी/यिनी/तिनी पढ्थे ।	ओ/ई पढैत छल ।	
		ए.व.	स्त्री.	उनी/यिनी/तिनी पढ्थी ।	ओ/ई पढैत छली ।	
		व.व.		उनीहरू/यिनीहरू/तिनीहरू पढ्थे ।	ओ/ई सभ पढैत छला ।	
उ.आ.		ए.व.		उहाँ पढनु हुन्थ्यो ।	ओ/ई पढैत छलनि ।	
		व.व.		उहाँहरू पढनु हुन्थ्यो ।	ओ/ई सभ पढैते छलनि ।	
अ.उ.आ.		ए.व.	पु.	आमा पुस्तक पढनु हुन्थ्यो ।	माइ पुस्तक पढैत छलथिन/छलनि ।	
		ए.व.	स्त्री.	बुबा पुस्तक पढनु हुन्थ्यो ।	बाबु पुस्तक पढैत छलथिन/छलनि ।	
		व.व.		आमा र बुबा पुस्तक पढनु हुन्थ्यो ।	माइ आ बाबु पुस्तक पढैत छलथिन/छलनि ।	

माथिका दुवै भाषामा वाक्यहरूलाई हेर्दा के देखिन्छ भने नेपाली भाषाका वाक्यहरूका क्रियाको 'पढ्' धातुमा 'थें, थ्यौं, थिस्, नुहुन्थ्यो, थ्यो, थी, थे, थिन्' आदि जस्ता भूतकालिक रूप (प्रत्यय)द्वारा 'पढ्थें, पढ्थ्यौं, पढ्थिस्, पढ्थ्यौ, पढनुहुन्थ्यो, पढ्थी, पढ्थे, पढ्थिन्' जस्ता क्रियापद बनेर अभ्यस्त भूतको बोध गराएको पाइन्छ । तर मैथिलीमा क्रियाको मूल धातुमा कृदन्तीय 'ऐत/इत' प्रत्यय र सहायक क्रिया 'छल' वा आधार प्रत्यय 'अल' संग 'हुँ, हिँ, एँ, ह, क, नि' आदि जस्ता भूतकालिक रूप (प्रत्यय)द्वारा 'पढैत छली, पढैत छलौं, पढैत छलिहँ, पढैत छलें, पढैत छले, पढैत छलाह, पढैत छलनि, पढैत छलथिन, पढैत छलह, पढैत छल' जस्ता क्रियापद बनेर अभ्यस्त पक्ष (भूत)को अर्थ बोध गराएको देखिन्छ । अतः नेपालीमा भैं मैथिलीमा अभ्यस्त रूप देखाउने छुट्टै प्रत्ययको अस्तित्व नभएकाले अभ्यस्त भूतको अस्तित्व पनि देखिँदैन जुन नेपालीसंगको व्यतिरेक भएको प्रष्टिन्छ ।

परिच्छेद चार

‘सासुर’ कथाको वाक्यतात्त्विक विश्लेषण

४.१ विषय परिचय

‘सासुर’ कथा कथाकार जितेन्द्र जीतद्वारा लिखित सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । मैथिली भाषाम लेखिएको यो कथा आयामले सानो भए तापनि विषयवस्तुले गहन रहेको छ । मैथिल समाजमा लामो समयदेखि चलिआएको यथार्थ घटनामा आधारित भएर यो कथा लेखिएको हो । एउटा गरिब वर्गको केटाले धनी वर्गकी केटीलाई विवाह गर्दा केटाले र त्यसको परिवारले ससुरालीवाट कस्तो अपमान सहनु पर्ने हुन्छ । ससुरालकाले कतिसम्मको बेइजत गर्छ त्यो तितो यथार्थलाई यस कथामा देखाइएको छ । मानिसहरू बिहे पनि धनकै लोभले गर्छ भन्ने कुरा पनि यस कथाले देखाएको छ । यहाँ यस शोधपत्रमा यस कथामा प्रयोग भएका वाक्यहरूमा आएका क्रियाका रूपहरू कालगत र पक्षगत हिसाबले के कसरी प्रयोग भएका छन् । ती सबैलाई व्याकरणात्मक ढाँचामा राखेर अध्ययन र विश्लेषण गर्नका लागि राखिएको हो । यस शोधकार्यमा नेपाली र मैथिली क्रियाका काल र पक्षको समानता र भिन्नता केलाउने कार्य गरिएकाले साहित्यमा यसको प्रयोग के कसरी भएको छ भन्ने कुरालाई तुलनात्मक ढङ्गले केलाउनका लागि यस कथालाई यस कार्यका लागि उपयुक्त ठानी यहा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२ विश्लेषण प्रक्रिया

प्रस्तुत ‘सासुर’ कथामा प्रयोग भएका वाक्यहरू यस परिच्छेदमा व्याकरणात्मक कोटिहरू पदवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, विस्मयादिवोधक र निपात), पदसङ्गति (लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर), काल, पक्ष, भाव, कारक र विभक्ति, करण/अकरण, वाक्य आदिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । दिइएका वाक्यहरूलाई उपवाक्य, रूपतत्त्व, कोटि र अर्थका आधारमा वर्गीकरण नगर्न उपयुक्त ठानी साही अनुसार विश्लेषण गरिएको छ । प्रयुक्त कथाका वाक्यहरूको विश्लेषण गर्दा विभिन्न संक्षिप्त रूपहरूको पनि प्रयोग गरिएका छन् । जसमा ना. ले नाम, सर्व.ले सर्वनाम, विशे. ले विशेषण, क्रि.मू. ले क्रिया मूल, सहा. क्रि. ले सहायक क्रिया, ना.यो. ले नामयोगी, क्रि.यो. ले क्रियायोगी, संयो. ले संयोजक, विस्म. ले विस्मयादिवोधक, नि. ले निपात स्त्री. ले स्त्रीलिङ्ग, पुलि. ले पुलिङ्ग, आ. ले आदर, भू.का. ले भूतकाल, अभू.का. ले अभूतकाल,

वर्त.का. ले वर्तमानकाल, पू. ले पूर्ण, अपू. ले अपूर्ण, आ.प्र. ले आधार प्रत्यय, अकर. ले अकरण, सम्बो. वि. ले सम्बोधन विभक्ति आदिलाई जनाउँछ। यसमा प्रयोग भएका संक्षिप्त रूपहरूको पूरा रूप विस्तृत रूपमा यस शोत्रपत्रकै विषयसूचीभन्दा अगाडि रहेको चिह्न तथा सङ्क्षेपीकृत शब्द भन्ने शीर्षमा राखिएको छ। यहाँ यस कथामा प्रयुक्त सबै वाक्यहरू विश्लेषण नगरेर व्याकरणिक ढाँचासँग मेलखाने र यस शोधकार्यमा आवश्यक देखिएका वाक्यलाई क्रमशः निम्नानुसार तालिका विधिको प्रयोग गरी विश्लेषण गरिएको छः

४.२.१ वाक्यहरूको विश्लेषण

१. वाक्य : गो दइया ! किछुओ नहि देल कै ।

१.१

उपवाक्य	किछुओ नहि देल कै ।				
रूप त□व	किछुओ	नहि	दे	ल	कै
कोटि	क्रि. यो.	अकर.	क्रि. मू.	भू. कृ. आ. प्र. तृ. पु. ए. व.	भू. का. सहा. क्रि.
अर्थ	'केही पनि दिएनछ ।'				

२. वाक्य : एकटा छौंड़ी थपड़ी बजबैत आङ्गनमे नचैत बाहर दिस भगलि ।

२.१

उपवाक्य	एकटा छौंड़ी थपड़ी बजैलि ।						
रूप त□व	एकटा	छौंड़ी	थपड़ी	बज्	ऐ	ल	इ
कोटि	विशे. ए. व.	ना. कर्ता स्त्री. ए. व.	ना.	क्रि. मू.	कृ. प्र. भू. का. स्त्री.	भू. कृ. आ. प्र.	सहा. कृ. प्र. स्त्री.
अर्थ	'एउटी केटी ताली बजाई ।'						

२.२

उपवाक्य	एकटा छौंड़ी आङ्गनमे नचलि ।						
रूप त□व	एकटा	छौंड़ी	आङ्गन	मे	नच्	अल	इ
कोटि	विशे. ए. व.	ना. कर्ता स्त्री. ए. व.	ना.	अधि. वि.	क्रि. मू.	भू. कृ. आ. प्र.	सहा. कृ. प्र. स्त्री.
अर्थ	'एउटी केटी आङ्गनमा नाची ।'						

२.३

उपवाक्य	एकटा छौड़ी बाहर दिस भगलि ।						
रूप तत्त्व	एकटा	छौड़ी	बाहर	दिस	भाग्	अल	इ
कोटि	विशे. ए. व.	ना. कर्ता स्त्री. ए. व.	ना.	ना. यो.	क्रि. मू.	भू. कृ. आ. प्र.	सहा. कृ. प्र. स्त्री.
अर्थ	'एउटी केटी बाहिरतिर भागी ।'						

यो वाक्यमा दिइएका असमापक क्रियालाई बनोटको हिसाबले यस प्रकार देखाउन सकिन्छ :

क) बजबैत

बज् + अब + ऐत

क्रि. मू. + सहा. कृ. प्र. + अभू. कृ.

ख) नचैत

नच् + ऐत

क्रि. मू. + अभू. कृ.

३. वाक्य : माथपर नूआ रखैत एकटा अधबयसू स्त्री नवविवाहिता दिस दौगलि ।

३.१

उपवाक्य	एकटा अधबयसू स्त्री माथपर नूआ रखलि ।								
रूप तत्त्व	एकटा	अधबयसू	स्त्री	माथ	पर	नूआ	रख्	अल	इ
कोटि	विशे. ए. व.	विशे.	ना. कर्ता स्त्री. ए. व.	ना.	ना. यो.	ना.	क्रि. मू.	भू. कृ. आ. प्र.	सहा. कृ. प्र. स्त्री.
अर्थ	'एउटी अधबैस आइमाई टाउकोमा साडी राखी ।'								

३.२

उपवाक्य	एकटा अधबयसू स्त्री नवविवाहिता दिस दौगलि ।							
रूप तत्त्व	एकटा	अधबयसू	स्त्री	नवविवाहिता	दिस	दौग्	अल	इ
कोटि	विशे. ए. व.	विशे.	ना. कर्ता स्त्री. ए. व.	ना.	ना. यो.	क्रि. मू.	भू. कृ. आ. प्र.	सहा. कृ. प्र. स्त्री.
अर्थ	'एउटी अधबैस आइमाई नववधूतिर दाडी ।'							

वाक्यमा दिइएका असमापक क्रियालाई बनोटको हिसाबले यस प्रकार देखाउन सकिन्छ :

क) रखैत

रख् + ऐत

क्रि. मू. + अभू. कृ.

४. वाक्य : हूँऽऽ- नवविवाहिताके जेना ई प्रश्न अनसोहाँत सन लागल होइक ।

४.१

उपवाक्य	नवविवाहिताके जेना ई प्रश्न अनसोहाँत सन लागल होइक ।										
रूप तत्त्व	नवविवाहिता	केँ	जेना	ई	प्रश्न	अनसोहाँत	सन	लाग्	अल	हो	इक
कोटि	ना. स्त्री. ए. व.	कर्म.वि.	नि.	सर्व.	ना.	विशे.	ना.यो.	क्रि.मू.	भू.का. आ.प्र.	सहा.क्रि.	सहा. कृ.प्र.
अर्थ	'नववधूलाई यो प्रश्न असुहाउँदो जस्तो लागे छु क्यारे ।'										

५. वाक्य : छिप्र गतिसँ दोसर दिस उन्मुख भेलि ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	छिप्र गतिसँ दोसर दिस उन्मुख भेलि ।									
रूप तत्त्व	छिप्र	गति	सँ	दोसर	दिस	उन्मुख	भे	अल	इ	
कोटि	विशे.	ना.	अधि.वि.	ना.	ना.यो.	क्रि.मू.	सहा.क्रि.	भू. कृ. आ. प्र.	सहा. कृ. प्र. स्त्री.	
अर्थ	'तेज गतिमा अर्को दिशातर्फ जान लागी ।'									

६. वाक्य : आँचरमे किछु नहि पाबि ओ कोबर दिस उन्मुख भेलि ।

६.१

उपवाक्य	ओ आँचरमे किछु नहि पाबलि ।								
रूप तत्त्व	ओ	आँचर	मे	किछु	नहि	पाब	अल	इ	
कोटि	सर्व. ए. व.	ना.	अधि.वि.	विशे.	अकर.	क्रि.मू.	भू. कृ. आ. प्र.	सहा. कृ.प्र. स्त्री.	
अर्थ	उनी आँचरमा केही पनि पाइल ।								

६.२

उपवाक्य	ओ दोसर दिस उन्मुख भेलि ।							
रूप तत्त्व	ओ	दोसर	दिस	उन्मुख	भे	ऋल	इ	
कोटि	सर्व. ए. व.	ना.	ना.यो	क्रि.यो.	सहा कृ.	भू. कृ. आ. प्र.	सहा. कृ. प्र. स्त्री.	
अर्थ	'उनी अर्को दिशातर्फ जान लागी ।'							

वाक्यमा दिइएका असमापक क्रियालाई बनोटको हिसाबले यस प्रकार देखाउन सकिन्छ :

क) पाबि

पा + इ + व

क्रि. मू. + अभू. कृ. + सहा. कृ. प्र.

७. वाक्य : कहिऔ तँ ? आजुक दिन लोक की-की नै कनिजाकेँ दैत छैक ।

७.१

उपवाक्य	आजुक दिन लोक की-की नै कनिजाकेँ दैत छैक ।										
रूप तत्त्व	आजु	क	दिन	लोक	की की	नै	कनिजा	केँ	द	ऐत	छैक
कोटि	क्रि.यो.	सम्ब.वि.	ना.	ना.	प्र. सर्व.	नि. अकर.	ना.	कर्म. वि.	क्रि. मू.	वर्त.का. कृ.प्र.	वर्त.का. सहा.क्रि.
अर्थ	'आजको दिनमा पनि मानिसले दुलहीलाई के दिँदैन र ।'										

८. वाक्य : की-की ने लोक बना केँ रखैत अछि ।

८.१

उपवाक्य	लोक की-की ने बनवैत अछि ।					
रूप तत्त्व	लोक	की की	ने	बनव	ऐत	अछि
कोटी	ना.	प्र. सर्व.	नि. अकर.	क्रि.मू.	अभू.का. कृ.प्र.	वर्त.का. सहा.क्रि.
अर्थ	'मानिसहरू के के बनाउँदै न र ।'					

८.२

उपवाक्य	लोक की-की ने रखैत अछि ।					
रूप तत्त्व	लोक	की-की	ने	रख	ऐत	अछि
कोटि	ना.	प्र. सर्व.	नि. अकर.	क्रि.मू.	अपू.का. कृ.प्र.	वर्त.का. सहा.क्रि.
अर्थ	'मानिसहरू के के राख्दै न र ।'					

वाक्यमा दिइएका असमापक क्रियालाई बनोटको हिसाबले यस प्रकार देखाउन सकिन्छ :

क) बनाकेँ

बन् + आ + केँ

क्रि. मू. + सहा. कृ. प्र. + भू. कृ.

ख) रखैत

रख् + ऐत

क्रि. मू. + अभू. कृ.

९. वाक्य: अपना उपाय नहि रहैत छैक तँ लोक रीनो-पैच लऽकेँ विवाहमे खर्च करैत अछि ।

९.१

उपवाक्य	लोककेँ अपना उपाय नहि रहैत छैक ।							
रूप तत्त्व	लोक	केँ	ऋपना	उपाय	नहि	रह	ऐत	छैक
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	विशे.	ना.	अकर.	क्रि.मू.	अपू.का. कृ.प्र.	सहा. क्रि. वर्त. का. सामा. आद.
अर्थ	'मान्छेसँग आपनो क्षमता रहँदैन ।'							

९.२

उपवाक्य	लोक रीनो-पैच लैत छैक ।					
रूप तत्त्व	लोक	रीनो	पैच	ल	ऐत	छैक
कोटि	ना.	ना.	ना.	क्रि.मू.	अपू.का. कृ.प्र.	सहा. क्रि. वर्त. का. सा. आ.
अर्थ	'मान्छे ऋण वा पैचो लिन्छ ।'					

९.३

उपवाक्य	लोक विवाहमे खर्च करैत छैक ।						
रूप तत्त्व	लोक	विवाह	मे	खर्च	कर	ऐत	छैक
कोटि	ना.	ना.	अधि. वि.	ना.	क्रि.मू.	अपू.का. कृ.प्र.	सहा. क्रि. वर्त. का. सा. आ.
अर्थ	'मान्छे विवाहमा खर्च गर्छ ।'						

वाक्यमा दिइएका असमापक क्रियालाई बनोटको हिसाबले यस प्रकार देखाउन सकिन्छ :

क) रहैत

रह + ऐत
क्रि. मू. + अभू. कृ.

ख) लऽकेँ

ल + अ (ऽ) + केँ
क्रि. मू. + सहा. कृ. प्र. + भू. कृ.

ग) करैत

कर् + ऐत
क्रि. मू. + अभू. कृ.

१०. वाक्य : ई किछुओ नै देलखिन ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	ई किछुओ नै देलखिन ।					
रूप तत्त्व	ई	किछुओ	नै	दे	ल	खिन
कोटि	पु. वा. सर्व.	ना.	नि. अकर.	क्रि.मू.	भू.कृ. आ.प्र.	सहा.कृ. उ. आ.
अर्थ	'उनले केही पनि दिनुभएन ।'					

११. वाक्य : जकरा - जकरा कानमे ई आबाज गेल ओ सभ आबि केँ ठाढ़ होअय लागल ।

उपवाक्य	जकरा - जकरा कानमे ई आवाज गेल ओ सभ आवि केँ ठाढ़ होअय लागल ।												
रूप तत्त्व	जकरा- जकरा	कान	मे	ई	आवाज	गेल	अल	ओ सभ	आविकेँ	ठाढ़	होअय	लाग्	अल
कोटि	सर्व.	ना.	अधि. वि	सर्व.	ना.	क्रि.मू.	भू.कृ. आ.प्र.	सर्व.	क्रि.यो.	ना.	क्रि.यो.	सहा.क्रि.	भू.कृ. आ.प्र.
अर्थ	ज-जसको कानमा यो कुरा गयो ती सबै आएर उभिन थाले ।												

१२. वाक्य : “दुरजी ! यौ ! अहाँ के एतबो नहि भेल ?”

१२.१

उपवाक्य	अहाँ के एतबो नहि भेल ?					
रूप तत्त्व	अहाँ	के	एतबो	नहि	भे	ल
कोटि	सर्व.	वि.	विशे.	अकर	क्रि.मू.	भू.कृ. आ.प्र.
अर्थ	‘तपाईंलाई यति पनि भएन ।’					

१३. वाक्य : फेर किछु कनफुसकी करए लागल ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	फेर किछु कनफुसकी करए लागल ।					
रूप तत्त्व	फेर	किछु	कनफुसकी	करए	लाग्	अल
कोटी	क्रि.यो.	केही	ना.	क्रि.यो.	क्रि.मू.	भू.कृ. आ.प्र.
अर्थ	‘फेरी केही कानाखुसी गर्न थाले ।’					

१४. वाक्य : युवक लाज, भय आ ग्लानिसा डुबल ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	युवक लाज, भय आ ग्लानिसा डुबल ।							
रूप तत्त्व	युवक	लाज	भय	आ	ग्लानि	सा	डुब्	अल
कोटि	ना. कर्ता	ना.	ना.	संयो	ना.	वि.	क्रि.मू.	भू.कृ. आ.प्र.
अर्थ	‘युवक लाज, भय र ग्लानिले डुबेको ।’							

१५. वाक्य : गालपर हाथ धेने बैसल ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	गालपर हाथ धेने बैसल ।					
रूप तत्त्व	गाल	पर	हाथ	धेने	बैस्	अल
कोटी	ना.	ना.यो.	ना.	क्रि.यो	क्रि.मू.	भू. कृ. आ. प्र.
अर्थ	गालामा हात राखेर बसेको ।					

१६. वाक्य : ई अपना बहिनकेँ अनबो नै करै छथिन ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	ई अपना बहिनकेँ अनबो नै करै छथिन ।								
रूप तत्त्व	ई	अपना	बहिन	केँ	अनबो	नै	करै	छथ	इन
कोटि	सर्व.	विशे.	ना.	वि.	क्रि.यो	नि. अक र.	क्रि.मू.	भू. का. सहा. क्रि.	सहा. कृ. उच्च आ.
अर्थ	'यहाँ आफ्नो बहिनीलाई पनि ल्याउनु हुन्न ।'								

१७. वाक्य : एकटा पन्द्रह-सोलह वर्षक ट्रेन्ड कन्या हात चमकबैत युवकक मुह दिस लऽगेल ।

१७.१

उपवाक्य	एकटा पन्द्रह-सोलह वर्षक ट्रेन्ड कन्या हात चमकैलकि ।									
रूप तत्त्व	एकटा	पन्द्रह	सोलह	वर्षक	ट्रेन्ड	कन्या	हत	चमकै	लकि	
कोटि	विशे.	विशे.	विशे.	विशे.	विशे	ना. कर्ता	ना.	क्रि.मू.	भू. का. सहा. कृ.	
अर्थ	'एउटी पन्द्र-सोह वर्षकी ट्रेन्ड दुलही हात चमकाई ।'									

१७.२

उपवाक्य	एकटा पन्द्रह-सोलह वर्षक ट्रेन्ड कन्या हात युवकक मुह दिस लऽगेल ।													
रूप तत्त्व	एकटा	पन्द्रह	सोलह	वर्ष	क	ट्रेन्ड	कन्या	हात	युवक	क	मुह	दिस	लऽ	गेल
कोटि	विशे.	विशे.	विशे.	विशे	वि.	विशे	ना.	ना.	ना.	सम्ब वि.	ना.	ना. यो.	क्रि. मू.	भू. का. सहा कृ.
अर्थ	'एउटी पन्द्र-सोह वर्षकी ट्रेन्ड दुलही हात युवाको मुखतिर लगी ।'													

१८. वाक्य : हँ गइ, सत्ते । ओ जनकपुरबाली कहै छलै, एकटा आर युवती ओकर बातके पुष्ट कएलक ।

१८.१

उपवाक्य	ओ जनकपुरबाली कहै छलै ।				
रूप तत्त्व	ओ	जनकपुरबाली	कह	ऐ	छलै
कोटि	सर्व. कर्ता	विशे.	क्रि.मू.	सहा. कृ.	भू. का. सहा. कृ.
अर्थ	'त्यो जनकपुरबाली भन्दै थिई ।'				

१८.२

उपवाक्य	एकटा आर युवती ओकर बातके पुष्ट कएलक ।								
रूप तत्त्व	एकटा	आर	युवती	ओकर	बात	के	पुष्ट	कए	लक
कोटि	विशे.	विशे.	ना.	विशे.	ना.	वि.	ना.	क्रि.मू.	भू. का. सहा. कृ.
अर्थ	एउटी अर्की युवती त्यसको कुरालाई पुष्टी गरी ।								

१९. वाक्य : जाउ अहाँ की कहब ? दुरजी !

१९.१

उपवाक्य	जाउ अहाँ की रहब ?				
रूप तत्त्व	जाउ	अहाँ	की	रह	ब
कोटि	सम्बो.	सर्व.	सर्व	क्रि.मू.	वर्त.का. सहा. कृ.
अर्थ	'धत् ! तपाईं के गर्नु हुन्छ ।'				

२०. वाक्य : हे माइ ! गे माइ ! ओ चाहबाली नै छै, से कहै छलै जे हम तँ अइ बरक माइ-बापके नीक जकाँ चिन्हैत छिएक ।

२०.१

उपवाक्य	ओ चाहबाली नै छै ।			
रूप तत्त्व	ओ	चाहबाली	नै	छै
कोटि	सर्व.	विशे.	नि.	क्रि.
अर्थ	'त्यो चियाबाली छ नि ।'			

२०.२

उपवाक्य	ओ चाहबाली कहै छलै ।					
रूप तत्त्व	ओ	चाहबाली	कह	ऐ	छल	ऐ
कोटि	सर्व.	विशे.	क्रि.मू.	अपू. सहा. कृ.	स.क्रि.	सहा. कृ. अपू. भू.
अर्थ	'त्यो चियाबाली भन्दै थिई ।'					

२०.३

उपवाक्य	हम तँ अइ बरक माइ-बापके नीक जकाँ चिन्हैत छिऐक ।												
रूप तत्त्व	हम	तँ	अइ	बर	क	माइ	बाप	के	नीक	जकाँ	चिन्हैत	छि	ऐक
कोटि	सर्व. कर्ता	नि.	सर्व.	ना.	वि.	ना.	ना.	सम्ब.वि.	विशे.	ना.यो.	क्रि.यो	क्रि.मू	वर्त.का. सहा.कृ.
अर्थ	'म त यो वरको आमा-बाबुलाई राम्रोसँग चिन्दछु ।'												

२१. वाक्य : 'हमरे नानी गाम लगक तँ ई छै ।'

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	'हमरे नानी गाम लगक तँ ई छै ।'						
रूप तत्त्व	हमरे	नानी	गाम	लगक	तँ	ई	छै
कोटि	सर्व.	ना.	ना.	क्रि.यो	नि.	सर्व.	वर्त.का. क्रि.
अर्थ	'मेरै मावली गाउँ नजिकको त छ यो ।'						

२२. वाक्य : माइ एकरआ' बाप इमहर -ओमहर पढबैत रहै छै ।

२२.१

उपवाक्य	बाप इमहर -ओमहर पढबैत रहै छै ।						
रूप तत्त्व	बाप	इमहर	ओमहर	पढ	बैत	रहै	छै
कोटि	ना. कर्ता	क्रि.यो.	क्रि.यो.	क्रि.मू.	अपू. सहा. कृ.	क्रि.मू. वर्त.का.	वर्त.का. क्रि.
अर्थ	बाबु यता-उता पढाइ रहन्छ ।						

२३. वाक्य : बड होसियार बनैत दश वर्षक लड़की छमकि-छमकि गिरथाइन जकाँ बजैत छलि ।

२३.१

उपवाक्य	दश वर्षक लड़की बड होसियार बनैत छलि ।							
रूप तत्त्व	दश	वर्षक	लड़की	बड	होसियार	बन	ऐत	छलि
कोटि	विशे.	विशे.	ना.	विशे.	विशे.	क्रि.मू.	अपू. सहा.कृ.	भू.का. क्रि.
अर्थ	'दश वर्षकी केटी धेरै होसियार बन्दै थिई ।'							

२३.२

उपवाक्य	दश वर्षक लड़की छमकि-छमकि गिरथाइन जकाँ बजैत छलि ।								
रूप तत्त्व	दश	वर्षक	लड़की	छमकि-छमकि	गिरथाइन जकाँ	बज	ऐत	छलि	
कोटि	विशे.	विशे.	ना.	क्रि.यो.	विशे.	क्रि.मू.	अपू. सहा.कृ.	भू.का. क्रि.	
अर्थ	'दश वर्षकी केटी छमछम गर्दै परिपकजस्तै बोल्दै थिई ।'								

२४. वाक्य : ई पुरुष सभ केहनकेँ उठा अनलक ।

२४.१

उपवाक्य	ई पुरुष सभ केहनकेँ उठयलक ।						
रूप तत्त्व	ई	पुरुष	सभ	केहन	केँ	उठय	लक
कोटि	सर्व.	ना.	ब.व. संकेत.	सर्व.	वि.	क्रि.मू.	भू.का. सहा.कृ..
अर्थ	'यी पुरुषहरूले कस्तोलाई उठाए ।'						

२४.२

उपवाक्य	ई पुरुष सभ केहनकेँ अनलक ।						
रूप तत्त्व	ई	पुरुष	सभ	केहन	केँ	अन	लक
कोटि	सर्व.	ना.	ब.व.सं केत.	सर्व.	वि.	क्रि.मू.	भू.का. सहा.कृ.
अर्थ	'यी पुरुषहरूले कस्तोलाई उठाए ।'						

वाक्यमा दिइएका असमापक क्रियालाई बनोटको हिसाबले यस प्रकार देखाउन सकिन्छ :

क) उठा (अर्थ : उठाएर)

उठ + आ

क्रि. मू. + भू. कृ.

२५. वाक्य : कन्याक माइ ठोहि पाहि पाड़ि कानय लागलि ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	कन्याक माइ ठोहि पाहि पाड़ि कानय लागलि ।							
रूप तत्त्व	कन्या	क	माइ	ठोहि	पहिपाड़ि	कानय	लाग्	अलि
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	ना. कर्ता स्त्री. ए.व.	ना.	क्रि.यो.	ना.	क्रि.मू.	अपू. भू. सहा.कृ. स्त्री. ए. व.
अर्थ	'दुलहीकी आमा भकानो छोडेर रुन थागिन् ।'							

२६. वाक्य : ठीके ने कहैत छथिन ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	ठीके ने कहैत छथिन ।					
रूप तत्त्व	ठीके	ने	कह	ऐत	छथ	इन्
कोटि	वि.	नि.	क्रि.मू.	अपू. सहा.कृ.	सहा. क्रि.	अपू. वर्त. सहा.कृ. उच्च आ. ए. व.
अर्थ	'ठीकै त भन्दै हुनुहुन्छ ।'					

२७. वाक्य : हिनकर सब खर्च कएल व्यर्थे ने चल गेलनि ।

२७.१

उपवाक्य	हिन सब खर्च कैलनि ।				
रूप तत्त्व	हिन	सब	खर्च	कैल्	अनि ।
कोटि	सर्व.	विशे.	ना.	क्रि. मू.	पू. भू. सहा.कृ. उच्च आ. ए. व.
अर्थ	'तपाईं सबै खर्च गर्नुभयो ।'				

२७.२

उपवाक्य	हिनक सब खर्च व्यर्थे ने चल गेलनि ।								
रूप तत्त्व	हिन	क	सब	खर्च	व्यर्थे	ने	चल	गेल	अनि
कोटि	सर्व.	सम्ब.वि.	विशे.	ना.	ना.	नि.	क्रि.मू.	सहा. क्रि. भू. का.	सहा.कृ. उच्च आ. ए. व.
अर्थ	'तपाईंको सबै खर्च व्यर्थ नै भयो ।'								

२८. वाक्य : विवाह दिनसँ ई वर एक्को टा विधिमे किछुओ देलकै ?

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	विवाह दिनसँ ई वर एक्को टा विधिमे किछुओ देलकै ?										
रूप तत्त्व	विवाह	दिन	सँ	ई	वर	एक्को टा	विधि	मे	किछुओ	देल	कै
कोटि	ना.	ना.	वि.	सर्व. ए. व.	ना.	विशे.	ना.	अधि. वि.	विशे.	क्रि.मू.	सहा.कृ. अनाद.
अर्थ	'विवाह दिनदेखि यो वर एउटै विधिमा केही दियो र ?'										

२९. वाक्य : छैके नै एकर माइ-बापकें किछुओ तँ देतै की ?

२९.१

उपवाक्य	एकर माइ-बापकें किछुओ नै छैक ।						
रूप तत्त्व	एकर	माइ	बाप	कें	किछुओ	नै	छैक
कोटि	विशे.	ना.	ना.	ना. यो.	ना.	अकर.	वर्त. का. क्रि. अनाद. ए. व.
अर्थ	'यसको आमा-बुवासँग केहीपनि छैन ।'						

२९.२

उपवाक्य	एकर माइ-बाप की देतै ?					
रूप तत्त्व	एकर	माइ	बाप	की	देत	ऐ
कोटि	विशे.	ना.	ना.	सर्व.	क्रि.मू.	अपू.वर्त. सहा.कृ. अनाद.
अर्थ	'यसको आमा-बुवाले के दिन्छ ?'					

३०. वाक्य : दोसर युवती सहानुभूति प्रकट कएलक ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	दोसर युवती सहानुभूति प्रकट कएलक ।					
रूप तत्त्व	दोसर	युवती	सहानुभूति	प्रकट	कए	लक
कोटी	विशे.	ना. स्त्री. कर्ता	ना.	वि.	क्रि.मू.	भू.का. सहा.कृ.
अर्थ	'अर्की युवती सहानुभूति प्रकट गरी ।'					

३१. वाक्य : कन्याक माइक कानब सुनि पुरुष सभ सेहो एकत्र भेल ।

३१.१

उपवाक्य	कन्याक माइ कानल ।				
रूप तत्त्व	कन्या	क	माइ	कान	अल
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	ना.	क्रि.मू.	भू.का. सहा.कृ.
अर्थ	'दुलहीकी आमा रोइन् ।'				

३१.२

उपवाक्य	कन्याक माइक कानब सुनल ।						
रूप तत्त्व	कन्या	क	माइ	क	कानब	सुन्	अल
कोटि	ना.	सम्ब.वि.	ना.	सम्ब.वि.	ना.	क्रि.मू.	भू.का. सहा.कृ.
अर्थ	'दुलहीकी आमाको रुवाइ सुनियो ।'						

३१.३

उपवाक्य	पुरुष सभ सेहो एकत्र भेल ।				
रूप तत्त्व	पुरुष	सभ	सेहो	एकत्र	भेल
कोटि	ना.	व. व.सङ्के.	नि.	वि.	भू.का. सहा.कृ.
अर्थ	'पुरुषहरू पनि जम्मा भए ।'				

वाक्यमा दिइएका असमापक क्रियालाई बनोटको हिसाबले यस प्रकार देखाउन सकिन्छ :

क) सुनि

सुन् + इ

क्रि. मू. + भू. कृ.

३२. वाक्य : हौ पानि लाबह जल्दीसँ ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	हौ पानि लाबह जल्दीसँ ।				
रूप तत्त्व	हौ	पानि	ला	बह	जल्दीसँ
कोटि	सम्बो.	ना.	क्रि.मू.	सहा.कृ. आज्ञा.	क्रि. यो.
अर्थ	'ए, छिट्टो पानि ल्याऊ ।'				

३३. वाक्य : कन्याक पिता कपार पकड़ि बैसल ।

३३.१

उपवाक्य	कन्याक पिता कपार पकड़लक ।					
रूप तत्त्व	कन्या	क	पिता	कपार	पकड़	लक
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	ना. कर्ता	ना.	क्रि.मू.	भू. का. सहा. कृ.
अर्थ	'दुलहीको बाबुले टाउको समात्यो ।'					

३३.२

उपवाक्य	कन्याक पिता बैसल ।				
रूप तत्त्व	कन्या	क	पिता	बैस्	अल
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	ना. कर्ता	क्रि.मू.	भू. का. सहा. कृ.
अर्थ	'दुलहीको बाबु बस्यो ।'				

वाक्यमा दिइएका असमापक क्रियालाई बनोटको हिसाबले यस प्रकार देखाउन सकिन्छ :

क) पकड़ि

पकड़ + इ

क्रि. मू. + अभू. कृ.

३४. वाक्य : हमरा की बूझल छल ?

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	हमरा की बूझल छल ?				
रूप तत्त्व	हम	रा	की	बूझल	छल
कोटि	सर्व.	वि.	सर्व.	ना.	क्रि. भू. का.
अर्थ	'मलाई के थाहा थियो ?'				

३५. वाक्य : ई सब एतेक निच खानदानक होएत ?

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	ई सब एतेक निच खानदानक होएत ?						
रूप तत्त्व	ई	सब	एतेक	निच	खानदान	क	होएत
कोटि	सर्व.	ब. व.सङ्के.	विशे.	विशे.	ना.	सम्ब. वि.	मु. क्रि. वर्त. का.
अर्थ	'यिनीहरू यति निच कूलको हुन्छ होला ।'						

३६. वाक्य : हम हिनका कहैत छलिअन्हि, यौ एहन घरमे सम्बन्ध नहि करु, नहि करु ।

३६.१

उपवाक्य	हम हिनका कहैत छलिअन्हि					
रूप तत्त्व	हम	हिन	का	कह	ऐत	छलिअन्हि
कोटि	सर्व.	सर्व.	वि.	क्रि.मू.	अपू. सहा. कृ.	मु. क्रि. वर्त. का. उच्च आ.
अर्थ	'म तपाईंलाई भन्दै थिएँ ।'					

३६.२

उपवाक्य	यौ एहन घरमे सम्बन्ध नहि करु ।						
रूप तत्त्व	यौ	एहन	घर	मे	सम्बन्ध	नहि	करु
कोटि	सम्बो.	विशे.	ना.	अधि. वि.	ना.	अकर.	मु. क्रि. वर्त. का. उच्च आ. आज्ञा.
अर्थ	'हजुर, यस्तो घरमा नाता न गास्नु ।'						

३७. वाक्य : लेकिन ई कथी लेल मानताह हमरा सबहक, आब बुझथून ।

३७.१

उपवाक्य	लेकिन ई कथी लेल मानताह हमरा सबहक ।						
रूप तत्त्व	लेकिन	ई	कथी लेल	मानताह	हम	रा	सबहक
कोटि	संयो.	सर्व.	सर्व.	मु. क्रि. वर्त. का. उच्च आ. इच्छा.	सर्व.	वि.	विशे.
अर्थ	'परन्तु वहाँले किन मान्नु हुन्छ हामीलाई ।'						

३७.२

उपवाक्य	आब बुझथून ।		
रूप तत्त्व	आब	बुझ	थून
कोटि	क्रि. यो.	क्रि.मू.	अपू. सहा. कृ. उच्च आ.
अर्थ	'अब थाहा पाउनु हुन्छ ।'		

३८. वाक्य : कन्याक कक्का उर्फ हुनक भाए डाँर पर हात रखने माथपर मुरेठा चमका रहल छल ।

३८.१

उपवाक्य	कन्याक कक्का उर्फ हुनक भाए डाँर पर हात रखने छल ।												
रूप तत्त्व	कन्या	क	कक्का	एर्फ	हुन	क	भाए	डाँर	पर	हात	रख	ने	छल
कोटि	ना.	वि.	ना.	संयो.	सर्व.	वि	ना.	ना.	ना.यो.	ना.	क्रि.मू.	सहा. कृ.	मु. क्रि. भू. का. सामा. आ.
अर्थ	'दुलहीको काका र उसको भाइ कम्मरमा हात राखेका थिए ।'												

३८.२

उपवाक्य	कन्याक कक्का उर्फ हुनक भाए माथपर मुरेठा चमका रहल छल ।														
रूप तत्त्व	कन्या	क	कक्का	एर्फ	हुन	क	भाए	माथ	पर	मुरेठा	चमका	रह	अल	छल	
कोटि	ना.	वि	ना.	संयो	सर्व.	वि.	ना.	ना.	ना. यो.	ना.	ना.	क्रि.मू.	सहा. कृ.	मु.क्रि. भू. का.	
अर्थ	'दुलहीको काका र उसको भाइ टाउकोका पगड़ी चम्काउँदै थिए ।'														

३९. वाक्य: एको टा व्यवहार ई सब केलकै ? कोनो बाजा गहना किछुओ अनलकै विवाहमे

३९.१

उपवाक्य	एको टा व्यवहार ई सब केलकै ?					
रूप तत्त्व	एको टा	व्यवहार	ई	सब	केल	कै
कोटि	विशे.	ना.	वि.	ब. व. सङ्के.	क्रि.मू.	सहा. कृ. वर्त.
अर्थ	'एउटै व्यवहार गन्यो यिनीहरूले ?'					

३९.२

उपवाक्य	कोनो बाजा गहना किछुओ अनलकै विवाहमे ।							
रूप तत्त्व	कोनो	बाजा	गहना	किछुओ	अनलकै	कै	विवाह	मे
कोटि	सर्व.	ना.	ना.	विशे.	क्रि.मू.	सहा. कृ. वर्त.	ना.	अधि. वि.
अर्थ	'कुनै बाजा, गहना केही ल्यायो विवाहमा ।'							

४०. वाक्य : यौ एकर तँ बाते छोडू ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	यौ एकर तँ बाते छोडू ।					
रूप तत्त्व	यौ	एकर	तँ	बाते	छोडू	ए
कोटि	सम्बो.	विशे.	नि.	ना.	क्रि.मू.	सहा. कृ. वर्त. का. आज्ञा.
अर्थ	'हजुर, यसको त कुरै छोडौँ ।'					

४१. वाक्य : ई तँ बड़ पैघ बात भेल ! दश टा टको विवाहक बाद सँ देलकै किछुओमे ?
४१.१

उपवाक्य	ई तँ बड़ पैघ बात भेल !					
रूप तत्त्व	ई	तँ	बड़	पैघ	बात	भेल
कोटि	सर्व.	नि.	विशे.	विशे.	ना.	मु. क्रि. भू. का.
अर्थ	'यो त धेरै ठूलो कुरा भयो ।'					

४१.२

उपवाक्य	दश टा टको विवाहक बाद सँ देलकै किछुओमे ?								
रूप तत्त्व	दश टा	टको	विवाह	क	बाद सँ	देल	कै	किछुओ	मे
कोटि	विशे.	ना.	ना.	नि.	ना.यो.	क्रि.मू.	सहा. कृ. वर्त. का. आश्च.	विशे.	अधि. वि.
अर्थ	'दश रुपैयाँ पनि बिहे पछि केहीमा दियो ?'								

४२. वाक्य : एकटा बुढ़िया अपन जिनगीक निचोड प्रकट कैलक ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	एकटा बुढ़िया अपन जिनगीक निचोड प्रकट कैलक ।								
रूप तत्त्व	एकटा	बुढ़िया	अपन	जिनगी	क	निचोड	प्रकट	कैल्	अक
कोटि	विशे.	ना.	विशे.	ना.	सम्ब.वि.	ना.	विशे.	क्रि.मू.	सहा. कृ. भू. का.
अर्थ	'एउटी बुढी आफ्नो जिन्दगीको निचोड प्रकट गरी ।'								

४३. वाक्य : यैह सब ने देखल जाइ छै ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	यैह सब ने देखल जाइ छै ।						
रूप तत्त्व	यैह	सब	ने	देख	अल	जाइ	छै
कोटि	सर्व.	विशे.	अकर.	क्रि.मू.	सहा. कृ. भू. का.	सहा.क्रि.	सहा. कृ. वर्त. का.
अर्थ	'यही कुराहरू हेर्न मन लाग्दैन'						

४४. वाक्य : ऊँच नीच बाते व्यवहारसँ ने प्रकट होइ छै ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	ऊँच नीच बाते व्यवहारसँ ने प्रकट होइ छै ।								
रूप तत्त्व	ऊँच	नीच	बाते	व्यवहार	सँ	ने	प्रकट	होइ	छै
कोटि	विशे.	विशे.	ना.	ना.	ना.यो.	नि.	विशे.	क्रि.मू.	सहा. कृ. वर्त. का.
अर्थ	'ऊँच निच कुराकानी र व्यवहारबाटै प्रकट हुन्छ नि ।'								

४५. वाक्य : सत्ते लालबाबू अहाँ बचियाक गरदनिमे छूरी लगा देलिअइ ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	सत्ते लालबाबू अहाँ बचियाक गरदनिमे छूरी लगा देलिअइ ।											
रूप तत्त्व	सत्ते	लालबाबू	अहाँ	बचिया	क	गरदनि	मे	छूरी	लगा	आ	दे	लिअइ
कोटि		ना.	सर्व.	ना.	सम्ब. वि.	ना.	अधि. वि.	ना.	क्रि. मू.	सहा. कृ.	सहा. क्रि.	सहा. कृ. भू. का.
अर्थ	'सत्ते, लालबाबू तिमी त छोरीको घाँटीमा छूरी लगाई दियौ '											

४६. वाक्य : ककरो बात नहि मानलिअइ ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	ककरो बात नहि मानलिअइ ।				
रूप तत्त्व	ककरो	बात	नहि	मान	लिअइ
कोटि	विशे.	ना.	अकर.	क्रि. मू.	सहा. कृ. भू. का.
अर्थ	'कसैको कुरा मान्नु भएन'				

४७. वाक्य : एकटा पड़ोसी युवक अपन विचार प्रकट कएलक ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	एकटा पड़ोसी युवक अपन विचार प्रकट कएलक ।							
रूप तत्त्व	एकटा	पड़ोसी	युवक	अपन	विचार	प्रकट	कए	लक
कोटि	विशे.	विशे.	ना. कर्ता ए.व.	विशे.	ना.	विशे.	क्रि. मू.	सहा. कृ. भू. का.
अर्थ	'एउटा छिमेकी युवक आफ्नो विचार प्रकट गय्यो ।'							

४८. वाक्य : हौ हमरा कि मालुम छल ? ई सब एहन होएत ।

४८.१

उपवाक्य	हौ हमरा कि मालुम छल ?					
रूप तत्त्व	हौ	हम	रा	कि	मालुम	छल
कोटि	सम्बो.	सर्व.	वि.	सर्व.	ना.	मु. क्रि. भू. का.
अर्थ	'ए, मलाई के थाहा थिया ?'					

४८.२

उपवाक्य	ई सब एहन होएत ।				
रूप तत्त्व	ई	सब	एहन	हो	एत
कोटि	सर्व.	विशे.	विशे.	क्रि. मू.	सहा. कृ. वर्त. का.
अर्थ	'थी सबै यस्ता हुन्छन् ।'				

४९. वाक्य : जानि बूझि अपने ई सब केलहुँ ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	जानि बूझि अपने ई सब केलहुँ ।					
रूप तत्त्व	जानि बूझि	अपने	ई	सब	के	लहुँ
कोटि	क्रि. यो.	सर्व. कर्ता	सर्व.	विशे.	क्रि.मू.	सहा. कृ. भू. का. उच्च आ.
अर्थ	'जानिजानि आफैले यो सबै गर्नुभयो ।'					

५०. वाक्य : आब जिनगी भरि पकड़ने रहु माथ ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	आब जिनगी भरि पकड़ने रहु माथ ।						
रूप तत्त्व	आब	जिनगी	भरि	पकड़	ने	रहु	माथ
कोटि	क्रि. यो.	ना.	ना. यो.	क्रि.मू.	अपू. कृ.	सहा. क्रि.	ना.
अर्थ	'अब जीवनभरि टाउको समाति रहनु ।'						

५१. वाक्य : एक्को बेर हमर सभक बातकेँ भैल्यु देलहुँ ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	एक्को बेर हमर सभक बातकेँ भैल्यु देलहुँ ।								
रूप तत्त्व	एक्को	बेर	हमर	सभक	बात	केँ	भैल्यु	दे	लहुँ
कोटि	विशे.	ना. यो.	विशे.	विशे.	ना.	वि.	ना.	क्रि.मू.	सहा. कृ. भू. का. उच्च आ
अर्थ	'एक पटक पनि हाम्रो कुरालाई भैल्यु दिनुभयो ।'								

५२. वाक्य : आब अहिना कपार पीटू ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	आब अहिना कपार पीटू ।				
रूप तत्त्व	आब	अहिना	कपार	पीटू	ए
कोटि	क्रि. यो.	विशे.	ना.	क्रि.मू.	सहा. कृ. अपू. का. आज्ञा.
अर्थ	'अब यस्तै टाउको ठोक्नु ।'				

५३. वाक्य : मुरेठाबाला ताओ जनबैत चलल ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाँचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	मुरेठाबाला ताओ जनबैत चलल ।				
रूप तत्त्व	मुरेठाबाला	ताओ	जन	बैत	चलल
कोटि	विशे.	विशे.	क्रि.मू.	सहा. कृ. अपू. का.	सहा. क्रि. अपू. का.
अर्थ	'मुरेठाको तुजुक देखाउँदै हिड्यो ।'				

५४. वाक्य : यौ लालबाबु मङ्गनित्रा कुटमैती एहने होइ छैक ! की करबइ ।

५४.१

उपवाक्य	यौ लालबाबु मङ्गनित्रा कुटमैती एहने होइ छैक ।						
रूप तत्त्व	यौ	लालबाबू	मङ्गनित्रा	कुटमैती	एहने	होइ	छैक
कोटि	सम्बो.	ना.	विशे.	ना.	विशे.	क्रि.मू.	सहा. क्रि. वर्त. का.
अर्थ	'ए, लालबाबु उधारो सम्बन्ध यस्तै हुन्छ ।'						

५५. वाक्य : युवक सहानुभूतिसँ कन्याक पिताक हात पकडि उठौलक ।

५५.१

उपवाक्य	युवक सहानुभूतिसा कन्याक पिताक हात पकडलक ।								
रूप तत्त्व	युवक	सहानुभूति	सा	कन्या	पिता	क	हात	पकड	लक
कोटि	ना.	ना.	ना. यो.	ना.	ना.	सम्ब. वि.	ना.	क्रि.मू.	सहा. कृ. अपू. का.
अर्थ	'युवक सहानुभूतिसागै दुलहीको बुबाको हात समात्यो ।'								

५५.२

उपवाक्य	युवक सहानुभूतिसा कन्याक पिताको उठौलक ।								
रूप तत्त्व	युवक	सहानुभूति	सा	कन्या	क	पिता	को	उठ	औलक
कोटि	ना.	ना.	ना.यो.	ना.	सम्ब. वि.	ना.	वि.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'युवक सहानुभूतिसागै दुलहीको बुबालाई उठायो ।'								

५६. वाक्य : हौ ! हम ता बेस बूडि बनलहा । की बाजू ? अपन हारल ।

५६.१

उपवाक्य	हम ता बेस बूडि बनलहा ।					
रूप तत्त्व	हम	ता	बेस	बूडि	बन्	अलहा
कोटि	सर्व.	नि	विशे.	विशे.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'म त ठूलो बुद्धि बनेँ ।'					

५७. वाक्य : बुढ़बा नेठा (जका) सुड़कैत, रौ टुनटुनमा, रौ टुनटुनमा ! चिचिआएल ।

५७.१

उपवाक्य	बुढ़बा नेठा (जका) सुड़कैलक ।			
रूप तत्त्व	बुढ़बा	नेठा	सुड़क	ऐलक
कोटि	विशे.	ना.यो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'बुढाजस्तै.....'			

५७.२

उपवाक्य	रौ टुनटुनमा, रौ टुनटुनमा ! चिचिआएल ।					
रूप तत्त्व	रौ	टुनटुनमा	रौ	टुनटुनमा	चिचिआ	एल
कोटि	सम्बो.	ना.	सम्बो.	ना.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'ए टुनटुन ए टुनटुन, भनी करायो ।'					

५८. वाक्य : की ? बरक घरसा आबाज आएल ।

५८.१

उपवाक्य	बरक घरसा आबाज आएल ।						
रूप तत्त्व	बर	क	घर	सा	आबाज	आ	एल
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	ना.	वि.	ना.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'बरको घरबाट आबाज आयो ।'						

५९. वाक्य : इमहर आबै, तोा की करै छै ? ओइ कोनामे घुसिआयल ।

५९.१

उपवाक्य	तोा की करै छै ?				
रूप तत्त्व	तोा	की	कर	ऐ	छै
कोटि	सर्व.	सर्व.	क्रि.मू.	सहा.कृ. अपू. पक्ष	सहा. क्रि. वर्त. का.
अर्थ	'तिमी के गर्दै छौ ?'				

५९.२

उपवाक्य	ओइ कोनामे घुसिआयल ।				
रूप तत्त्व	ओइ	कोना	मे	घुसि	आयल
कोटि	विशे.	ना.	अधि. वि.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'त्यो कुनामा पस्यो ।'				

६०. वाक्य : हे, पाहुन किछुओ ने बजै छथिन ।

६०.१

उपवाक्य	पाहुन किछुओ ने बजै छथिन ।					
रूप तत्त्व	पाहुन	किछुओ	ने	बज्	ऐ	छथिन
कोटि	ना.	विशे.	नि.	क्रि.मू.	सहा.कृ. अपू. पक्ष	सहा. क्रि. वर्त. का. उच्च आ.
अर्थ	'ज्वाइँसाहेव केही पनि बोल्नु हुन्न'					

६१. वाक्य : 'चुप बाहुन' कन्याक पिताक टुटल दातबाला मुहक टाट खुजल ।

६१.१

उपवाक्य	कन्याक पिताक टुटल दातबाला मुहक टाट खुजल ।										
रूप तत्त्व	कन्या	क	पिता	क	टुटल	दातबाला	मुह	क	टाट	खुज	अल
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	ना.	सम्ब. वि.	विशे.	विशे.	ना.	सम्ब. वि.	ना.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'दुलहीको बुबाको भाचिएको दातबाला मुखको घेरा खुज्यो ।'										

६२. वाक्य : पानि लाबइ, ओइ घरमे जा घुसल ता ।

६२.१

उपवाक्य	ओइ घरमे जा घुसल ता ।						
रूप तत्त्व	ओइ	घर	मे	जा	घुस्	अल	ता
कोटि	विशे.	ना.	अधि. वि.	संयो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.	संयो.
अर्थ	'त्यो घरमा यदि पस्यो भने ।'						

६३. वाक्य : 'नीके रहू ।' कन्याक माइ घरक मुहपर बैसलि ।

६३.१

उपवाक्य	कन्याक माइ घरक मुहपर बैसलि ।								
रूप तत्त्व	कन्या	क	माइ	घर	क	मुह	पर	बैस	अलि
कोटि	ना.	सम्ब.वि.	ना. कर्ता	ना.	सम्ब. वि.	ना.	ना.यो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'दुलहीकी आमा घरको ढोकामा बसी ।'								

६४. वाक्य: की कहू बौआ, उर्मिलाक कपार फुटि गेलै ।

६४.१

उपवाक्य	उर्मिलाक कपार फुटि गेलै ।					
रूप तत्त्व	उर्मिला	क	कपार	फुटि	गेल	ऐ
कोटि	ना.	सम्ब.वि.	ना.	क्रि. यो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. पू. पक्ष
अर्थ	'उर्मिलाको टाउको फुटी सक्यो ।'					

६५. वाक्य : विवाहमे ता अहा नहि अएलहा ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	विवाहमे ता अहा नहि अएलहा ।						
रूप तत्त्व	विवाह	मे	ता	अहा	नहि	अए	लहा
कोटि	ना.	अधि. वि.	नि.	सर्व.	अकर.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का. उच्च आ.
अर्थ	'बिहेमा तपाईं आउनु पनि भएन ।'						

६६. वाक्य : व्यस्त लोक, छुटिए नहि होयत अछि ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	व्यस्त लोक, छुटिए नहि होयत अछि ।						
रूप तत्त्व	व्यस्त	लोक	छुटिए	नहि	होय	त	अछि
कोटि	विशे.	ना.	ना.	अकर.	क्रि.मू.	सहा.कृ.	सहा. क्रि. वर्त. का. सामा. आ.
अर्थ	'व्यस्त मानिस फुर्सद नै हुदैन'						

६७. वाक्य : हा भौजी ! छुट्टी नहि भेल ।

६७.१

उपवाक्य	छुट्टी नहि भेल ।			
रूप तत्त्व	छुट्टी	नहि	भे	ल
कोटि	ना.	अकर.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'फुर्सदै भएन ।'			

६८. वाक्य : पाहुनको देखबो नहि कएलअनि ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	पाहुनको देखबो नहि कएलअनि ।					
रूप तत्त्व	पाहुन	को	देख	बो	नहि	कएल अनि
कोटि	ना.	वि.	क्रि.मू.	सहा.कृ.	अकर.	सहा. क्रि. भू. का. उच्च आ.
अर्थ	'ज्वाइँलाई हेरेको पनि छैन ।'					

६९. वाक्य : हुनके देखऽ अएलहा । कहा छथिन्ह ?

६९.१

उपवाक्य	हुनके देखऽ अएलहा ।				
रूप तत्त्व	हुन	के	देखऽ	अए	लहा
कोटि	सर्व.	वि.	क्रि.यो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'वहाँलाई हेर्न आए ।'				

६९.२

उपवाक्य	कहाँ छथिन्ह ?		
रूप तत्त्व	कहाँ	छथ	इनह
कोटी	क्रि.यो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. वर्त. का.
अर्थ	'कता हुनुहुन्छ ?'		

७०. वाक्य : कथि देखबैन्ह ? ने घर ने दुआर ।

७०.१

उपवाक्य	कथि देखबैन्ह ?		
रूप तत्त्व	कथि	देख	बैन्ह
कोटि	सर्व.	क्रि.मू.	सहा.कृ. वर्त. का.
अर्थ	'के हेर्नुहुन्छ ।'		

७१. वाक्य : अहाक भैया हमर बेटीक गरदनिमे छूरी लगा देलनि ।

उपवाक्य	अहाक भैया हमर बेटीक गरदनिमे छूरी लगा देलनि ।										
रूप तत्त्व	अहा	क	भैया	हमर	बेटी	क	गरदनि	छूरी	लगा	देल्	अनि
कोटि	सर्व.	वि.	ना. कर्ता	सर्व.	ना.	सम्ब. वि.	ना.	ना.	क्रि.यो	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का. उच्च आ.
अर्थ	'तपाईंको दाजु मेरी छोरीको घाटीमा छूरी लगाई दिनुभयो ।'										

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

७२. वाक्य : केओ हमरा नैहरोसा नहि आएल ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	केओ हमरा नैहरोसा नहि आएल ।						
रूप तत्त्व	केओ	हमरा	नैहरो	सा	नहि	आ	एल
कोटि	सर्व.	विशे.	ना.	वि.	अकर.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'कोही मेरो माइतीबाट आएन ।'						

७३. वाक्य : इएह सुनिको की केहन घर कऽ लेलक ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	इएह सुनिको की केहन घर कऽ लेलक ।							
रूप तत्त्व	इएह	सुनि को	की	केहन	घर	कऽ	लेल्	अक
कोटि	सर्व.	क्रि.यो.	सर्व.	सर्व.	ना.	क्रि.यो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'यहीं सुनेर की कस्तो घर खोजी दियो ।'							

७४. वाक्य : आइ चतुर्थी छै भौजी ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	आइ चतुर्थी छै भौजी ।			
रूप तत्त्व	आइ	चतुर्थी	छै	भौजी
कोटि	क्रि यो.	विशे.	मु. क्रि. वर्त.का.	ना.
अर्थ	'आज चतुर्थी छ, भाउजु ।'			

७५. वाक्य : पाहुनके जलसा करबाक चाही ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	पाहुनके जलसा करबाक चाही ।				
रूप तत्त्व	पाहुन	के	जलसा	करबाक	चाही
कोटि	ना.	वि.	ना.	मु. क्रि. अपू. पक्ष	सहा. क्रि. इच्छा.
अर्थ	'ज्वाइँ साहेबले मेला लगाउनु पर्ने ।'				

७६. वाक्य : पाँचओ सए टाका देथुन कमस कम ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	पाँचओ सए टाका देथुन कमस कम ।					
रूप तत्त्व	पाँचओ	सए	टाका	दे	थुन	कमस कम
कोटि	विशे.	विशे.	ना.	क्रि.मू.	सहा.कृ. आज्ञा.	विशे.
अर्थ	'पाँचसय रुपैयाँ दिनुहोस्, कम्तिमा ।'					

७७. वाक्य : दुर की बजै छी ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	दुर की बजै छी ।				
रूप तत्त्व	दुर	की	बज	ऐ	छी
कोटी	सम्बो.	सर्व.	क्रि.मू.	सहा.कृ. अपू. पक्ष	सहा. क्रि. वर्त. का.
अर्थ	'धैत् के बोल्नु हुन्छ ।'				

७८. वाक्य : छोडु ई सब गप्प ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	छोडु ई सब गप्प ।			
रूप तत्त्व	छोड	ई	सब	गप्प
कोटि	क्रि.मू.	सर्व.	विशे	ना.
अर्थ	'छोड यी सबै कुरा ।'			

७९. वाक्य : पाँचोटा पाइ जे कथुमे देने हेथिन्ह ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	पाँचोटा पाइ जे कथुमे देने हेथिन्ह ।							
रूप तत्त्व	पाँचोटा	पाइ	जे	कथु	मे	दने	हेथ	इन्ह
कोटि	विशे.	ना.	सर्व.	विशे.	अधि. वि.	क्रि.मू.	सहा. क्रि. भू. का.	सहा.कृ. उच्च आ.
अर्थ	'पाँच रुपियाँ पनि केहीमा दिएको भए ।'							

८०. वाक्य : जेना नजदीक मे छलै, आइ माछ भार सब एकरा माइ बापके पठेबाक चाही ।

८०.१

उपवाक्य	जेना नजदीक मे छलै ।				
रूप तत्त्व	जेना	नजदीक	मे	छल	ऐ
कोटि		ना.यो.	ना. यो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.
अर्थ	'जसो की नजिकमै थियो ।'				

८२.२

उपवाक्य	आइ माछ भार सब एकरा माइ-बापके पठेबाक चाही ।										
रूप तत्त्व	आइ	माछ	भार	सब	एकरा	माइ	बाप	के	पठेबाक	चाह	ई
कोटि	क्रि. यो.	ना.	ना.	वि. शे.	विशे.	ना.	ना.	वि.	क्रि. यो.	क्रि. मू.	सहा. कृ. इच्छा.
अर्थ	'आज यिनको आमाबुवाले माछाको भार पठाउनु पर्ने ।'										

८३. वाक्य : केहन छथि ई, कनि देखिअन्हि ।

८३.१

उपवाक्य	केहन छथि ई, कनि देखिअन्हि ।		
रूप तत्त्व	केहन	छथि	ई
कोटि		क्रि. मू.	सर्व.
अर्थ	'कस्तो हुनुहुन्छ वहा ।'		

८३.२

उपवाक्य	कनि देखिअन्हि ।		
रूप तत्त्व	कनि	देखि	अन्हि
कोटि		क्रि. मू.	सहा. कृ. इच्छा
अर्थ	'अलि हेरौ ।'		

८४. वाक्य : कन्याक माइ हाथ पकड़ि युवक दिस पान सुपारी बढौलक ।

८४.१

उपवाक्य	कन्याक माइ हाथ पकड़लक ।					
रूप तत्त्व	कन्या	क	माइ	हात	पकड़	लक
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	ना. कर्ता	ना.	क्रि. मू.	सहा. कृ. भू. का.
अर्थ	'दुलहीकी आमा हात समाती ।'					

८४.२

उपवाक्य	कन्याक माइ युवक दिस पान सुपारी बढौलक ।								
रूप तत्त्व	कन्या	क	माइ	युवक	दिस	पान	सुपारी	बढ	औलक
कोटि	ना.	सम्ब. वि.	ना.	ना.	ना. यो.	ना.	ना.	क्रि. मू.	सहा. कृ. भू. का.
अर्थ	'दुलहीकी आमा युवकतिर पान सुपाड़ी लगिन ।'								

८५. वाक्य : छोडू कतऽ जाएब ?

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	छोडू कतऽ जाएब ?				
रूप तत्त्व	छोडू	उ	कतऽ	जा	एब
कोटि	क्रि.मू.	सहा.कृ.	सर्व.	क्रि.मू.	सहा.कृ.
अर्थ	'भैगो कता जाने ।'				

८६. वाक्य : हमरा ता ओइ घर दिस तकबोक मोन नहि करैत अछि ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	हमरा ता ओइ घर दिस तकबोक मोन नहि करैत अछि ।												
रूप तत्त्व	हम	रा	ता	ओइ	घर	दिस	तक	बोक	मोन	नहि	कर	ऐत	अछि
कोटि	सर्व.	वि.	नि.	विशे.	ना.	ना. यो.	क्रि.मू.	नि.	ना.	अकर	क्रि.मू.	सहा. कृ. अपू. पक्ष	सहा. क्रि. वर्त. का.
अर्थ	'मलाई त त्यो घरतिर हेर्न पनि मन लाग्दैन ।'												

८७. वाक्य : दिन भरिक कथा समाप्त कऽ समाप्त भेल दिन ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	दिन भरिक कथा समाप्त कऽ समाप्त भेल दिन ।								
रूप तत्त्व	दिन	भरिक	कथा	समाप्त	कऽ	समाप्त	भेल	दिन	
कोटि	ना.	विशे.	ना.	ना.	मु. क्रि.	ना.	क्रि.मू. भू. का.	ना.	
अर्थ	'दिन भरिको कथा समाप्त गरी समाप्त भयो दिन ।'								

८८. वाक्य : बीच घरक दरबाजा खुजैत अछि ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	बीच घरक दरबाजा खुजैत अछि ।						
रूप तत्त्व	बीच	घर	क	दरबाजा	खुज	ऐत	अछि
कोटि	ना. यो.	ना.	सम्ब. वि.	ना.	क्रि.मू.	सहा. कृ. अपू. पक्ष	सहा. क्रि. वर्त. का.
अर्थ	'बीच घरको ढोका खुल्दै छ ।'						

८९. वाक्य : गे दइया ! गे उर्मिला छो ? किछु नहि बजैत युवती दूनू पैर असोरासा नीचा लटकौने छल नवविवाहिता ।

८९.१

उपवाक्य	गे उर्मिला छो ?		
रूप तत्त्व	गे	उर्मिला	छो
कोटि	सम्बो. अना.	ना.	मु. क्रि. वर्त. का.
अर्थ	'ए, उर्मिला छो ?'		

८९.२

उपवाक्य	युवती किछु नहि बजैत छल ।					
रूप तत्त्व	युवती	किछु	नहि	बज	ऐत	छल
कोटि	ना. कर्ता	विशे.	अकर	क्रि.मू.	सहा.कृ. अपू. पक्ष	सहा. क्रि. भू. का.
अर्थ	'युवती केही पनि बोल्दैन थिई ।'					

८९.३

उपवाक्य	नवविवाहिता दूनु पैर असोरासा नीचा लटकौने छल ।								
रूप तत्त्व	नवविवाहिता	दूनु	पैर	असोरा	सा	नीचा	लट	कौने	छल
कोटि	ना. कर्ता	विशे	ना. कर्म	ना.	वि.	ना. यो.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का.	सहा. क्रि. भू. का.
अर्थ	'नवविवाहिता दुबै खुट्टा पिठीबाट तल भुन्ड्याएकी थिई ।'								

९०. वाक्य : गइ एत की करै छे ?

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	गइ एत की करै छे ?				
रूप तत्त्व	गइ	एत	की	करै	छे
कोटि	सम्बो. अना.	ना. यो.	सर्व.	क्रि.मू.	सहा. कृ. भू. का.
अर्थ	'ए, यता के गर्दै छौ ?'				

९१. वाक्य : ओ एखन धरि लऽ नै गेलै ? अच्छा आबै, इमहर आबै ।

९१.१

उपवाक्य	ओ एखन धरि लऽ नै गेलै ?						
रूप तत्त्व	ओ	एखन	धरि	लऽ	नै	गेल	ऐ
कोटि	सर्व.	क्रि. यो	ना. यो.	क्रि.मू.	नि.	क्रि. मू.	सहा. कृ. भू. का.
अर्थ	'ऊ अहिलेसम्म लगेर र ?'						

९२. वाक्य : युवतीको बाहि पकडि ओकर माइ अपना घरमे लऽ जा केबार बन्न केलनि ।

९२.१

उपवाक्य	माइ युवतीको बाहि पकडलनि ।					
रूप तत्त्व	माइ	युवती	को	बाहि	पकड	लनि
कोटि	ना. कर्ता	ना. कर्म	वि.	न	क्रि.मू.	सहा. कृ. भू. का. उच्च आ.
अर्थ	'आमाले युवतीको हात समात्नुभयो '					

९२.२

उपवाक्य	माइ युवतीको अपना घरमे लगेलनि ।							
रूप तत्त्व	माइ	युवती	को	अपना	घर	मे	लग्	एलनि
कोटि	ना. कर्ता	ना. कर्म	वि	विशे.	ना.	अधि. वि.	क्रि.मू.	सहा. कृ. भू. का. उच्च आ.
अर्थ	'आमाले युवतीलाई आफ्नो घरमा लगनुभयो ।'							

९२.३

उपवाक्य	माइ केवार बन्न केलनि ।				
रूप तत्त्व	माइ	केवार	बन्न	केल्	ऋनि
कोटि	ना. कर्ता	ना. कर्म	ना.	क्रि.मू.	सहा. कृ. भू. का. उच्च आ.
अर्थ	'आमाले ढोका बन्द गर्नुभयो ।'				

९३. वाक्य : हे माइ, उर्मिलाक विदागरी छै ।

९३.१

उपवाक्य	उर्मिलाक विदागरी छै ।			
रूप तत्त्व	उर्मिला	क	विदागरी	छै
कोटि	ना.	सम्ब.वि.	ना.	मु. क्रि. वर्त. का.
अर्थ	'उर्मिलाको विदाइ छ ।'			

९४. वाक्य : तीन चारि दिनसा ओकर वर एको बेर खाइ नै छै ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	तीन चारि दिनसा ओकर वर एको बेर खाइ नै छै ।										
रूप तत्त्व	तीन	चारि	दिन	सा	ओकर	वर	एको	बेर	खाइ	नै	छै
कोटि	विशे.	विशे.	ना.	वि.	सर्व.	ना. कर्ता	विशे.	ना.यो	मु. क्रि.	नि.	सहा.क्रि. वर्त.का.
अर्थ	'तीन चार दिनदेखि उसको श्रीमान् एक चोटी पनि खादैन ।'										

९५. वाक्य : एकटा छौड़ी गरदनि चमकबैत बाजलि ।

९५.१

उपवाक्य	एकटा छौड़ी गरदनि चमकैलि ।				
रूप तत्त्व	एकटा	छौड़ी	गरदनि	चमक	ऐलि
कोटि	विशे.	ना. कर्ता	ना.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का. स्त्री ए. व.
अर्थ	'एउटी केटी घाँटी चम्काई ।'				

१५.२

उपवाक्य	एकटा छौड़ी बाजलि ।				
रूप तत्त्व	एकटा	छौड़ी	गरदनि	चमक	ऐलि
कोटि	विशे.	ना. कर्ता	ना.	क्रि.मू.	सहा.कृ. भू. का. स्त्री ए. व.
अर्थ	'एउटी केटी बोली ।'				

१६. वाक्य : हुँ तौ बड जनै छी ही ।

यो वाक्य उपवाक्यको ढाचामा पनि रहेकाले यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

उपवाक्य	हा तो बड जनै छी ही ।						
रूप तत्त्व	हा	तो	बड	जन	ऐ	छी	ही
कोटि			विशे.	क्रि.मू.		क्रि	
अर्थ	'आ, तिमि त धेरै जान्दछौ ।'						

परिच्छेद पाँच उपसंहार तथा निष्कर्ष

५.१ उपसंहार

यस शोधपत्रमा नेपाली र मैथिली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूमध्ये क्रियाका काल र पक्षको तुलनात्मक ढाँचामा अध्ययन एवम् विश्लेषण गरिएको छ । कालको तुलनात्मक चर्चा गर्ने क्रममा नेपाली भाषामा भूत र अभूत (वर्तमान र भविष्यत्) गरी दुई किसिमका काल देखिन्छन् भने मैथिली भाषामा भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन किसिमकै काल रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा वर्तमान कालिक क्रियारूपले नै भविष्यत्लाई पनि सङ्केत गरेजस्तै मैथिली भाषाको वर्तमान कालिक क्रियारूपले भविष्यत् काललाई जनाउँदैन । मैथिली भाषामा भविष्यत् काल जनाउन आउने आधार प्रत्यय 'अब' र 'अत' ले वर्तमानकालिक अर्थ दिँदैन त्यसैगरी वर्तमानले पनि भविष्यत् जनाएको पाइँदैन । यसलाई अभ्र स्पष्ट पार्न थप उदाहरणको रूपमा तलका वाक्यहरूलाई हेर्न सकिन्छ:

१. राम भात खाइत अछि ।
२. तौं गीत गबैत छहिँ ।
३. राम भात खाएत ।
४. तौं गीत गयबें ।

माथिका यी चारवटै वाक्यहरूको क्रियापदलाई हेर्दा वाक्य १ र २ ले वर्तमान काललाई मात्र सङ्केत गरेको देखिन्छ भने वाक्य ३ र ४ ले पछि हुने काम अर्थात् भविष्यत् मात्रलाई बुझाउँछ । वर्तमानकालिक वाक्यको क्रियापद मुख्य क्रिया र सहायक क्रियाको मेलबाट बनेको देखिन्छ भने भविष्यत्कालिक वाक्यको क्रियापद धातुमा आधार प्रत्यय 'अत र अब' जोडिएर बनेको देखिन्छ । नेपालीमा जस्तै वर्तमानले नै भविष्यत्लाई बुझाउने खालको प्रक्रिया मैथिलीमा नरहेकाले मैथिली भाषामा तीन किसिमकै काल रहेको देखिन्छ ।

नेपालीमा क्रियाको भूतकालिक रूपको रचना धातुमा 'एँ, यौँ, ई, यौ, यो, इन् इस्, ए' प्रत्ययहरू लागेर बनेको देखिन्छ भने मैथिलीका धातुमा आधार प्रत्यय 'अल' सँग 'ई, हिँ, हुँ, एँ, ए, ह, क, नि, खिन, थिन, थि, आह' जोडेर भूतकालिक क्रिया रूपको रचना गरेको पाइन्छ । नेपाली र मैथिली दुबै भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर आदिका भेदले यी प्रत्ययहरूको विविध रूपको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यो दुबै भाषाको समान विशेषता हो ।

भूतकालमा भैं नेपालीमा वर्तमानकालिक रूपको रचना धातुमा 'छु, छौं, छस्, छेस्, छौ, छ्यौ, छ, छे, छन्, छिन्, नुहुन्छ' जस्ता प्रत्ययहरूको योगबाट भएको पाइन्छ भने मैथिलीमा एउटा मूल धातु र अर्को सहायक धातु 'अछ' जोडेर वर्तमानकालिक क्रियापद बनेको देखिन्छ । यसमा मूल धातु सधैं असमापिकाको रूपमा अर्थात् वर्तमान कृदन्त 'ऐत/इत' को रूपमा रहन्छ । साथै त्यसको पछाडि 'अछ' धातु आफ्नो पूर्ण रूपावलीका साथ आएको पाइएको छ । वर्तमान कालमा पनि नेपाली र मैथिली दुबै भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर आदिका भेदले यी प्रत्ययहरूको विविध रूपको प्रयोग गरिएको पाइएको छ । यो दुबै भाषाको समान विशेषता हो ।

नेपालीमा भविष्यत् परिवेश जनाउँन क्रियापदले छुट्टै रूपायणिक विशेषता लिँदैनन् तापनि भविष्यत् कालका लागि 'ने' प्रत्ययान्त कृदन्तीय क्रियाका साथ वर्तमानकालिक 'छ' का रूपहरूको योगद्वारा बनेका प्रयोगहरू पनि आउँछन् । तर यी भविष्यत्का लागि विभेदक हुँदैनन् । पूरक वा वैकल्पिक भने हुन सक्छन्; यस्तो अवस्था वर्तमान प्रयोगबाट भविष्यत्लाई अलग्याउन गरिएको सचेत प्रयासका रूपमा देखा पर्छ । मैथिलीमा भने धातुमा आधार प्रत्यय 'अब/अत' संग 'शुन्य, ओं, हिं, एँ, ए, ह, आह' रूप जोडेर भविष्यत्कालिक क्रियारूपको रचना भएको हुन्छ । मैथिली भाषामा भविष्यत् कालको पूर्ण रूप देखापर्नु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता हो ।

पक्षको तुलनात्मक चर्चा गर्दा नेपालीमा परम्परागत व्याकरण अनुसार सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच प्रकार रहेको देखिन्छ भने आधुनिक व्याकरणमा क्रियाको कार्यको असिद्ध र सिद्ध अवस्था जनाउने आधारमा चार प्रकार (अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त) रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी मैथिलीमा परम्परागत व्याकरण अनुसार सामान्य, सन्दिग्ध, आसन्न, पूर्ण, अपूर्ण हेतुमद्, तात्कालिक र सम्भाव्य गरी आठ प्रकारका पक्षहरू देखिन्छन् भने आधुनिक व्याकरण अनुसार सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण र तात्कालिक र गरी चार प्रकार रहेको देखिन्छ । यहाँ नेपाली र मैथिली दुइटै भाषामा पक्ष व्यवस्थालाई केलाएर हेर्दा मैथिलीमा सामान्य पक्ष पनि फेला परेकाले उक्त सामान्य पक्ष लगायत नेपाली भाषाको आधुनिक वर्गीकरण अनुसार अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी जम्मा पाँच प्रकारका पक्षहरू बीच देखिएको समानता र भिन्नतालाई यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ:

नेपाली भाषामा सामान्य पक्ष नरहेको देखिएको छ भने मैथिली भाषाको तीनवटै कालमा सामान्य पक्ष रहेको देखिएको छ । मैथिली भाषामा सामान्य पक्षलाई सङ्केत गर्ने

कृदन्तीय प्रत्यय 'ऐत/इत' रहेको छ । यस भाषामा प्रयोग हुने वाक्यहरूका क्रियापदको मूल धातुमा जोडिने कृदन्तीय प्रत्यय 'ऐत/इत' ले सामान्य पक्षलाई जनाउँछ भने यसको साथै प्रयोग हुन आउने 'अछि' का पूर्ण रूपले वर्तमानकालाई सङ्केत गर्दछ । यसैगरी 'छल' का पूर्ण रूपले भूत काललाई जनाउँछ र आधार प्रत्यय 'अब' र 'अत'का पूर्ण रूपले भविष्यत् काललाई जनाउँछ । यसरी मैथिली भाषामा सामान्य पक्ष देखिनु नेपालीसँगको व्यतिरेक पक्ष हो भने मैथिली भाषाको आफ्नो विशेषता पनि हो ।

अपूर्ण पक्षबारे भन्दा नेपाली कृदन्तीय 'तै/दै, तो/दो, रहेको/रहेका/रहेकी' प्रत्ययका साथमा वर्तमानकालिक तथा भूतकालिक सहायक क्रियाको योगले वर्तमान र भूतकालका क्रियाक कार्यको अपूर्णता/निरन्तरता व्यक्त भएको पाइन्छ भने मैथिली भाषाका वाक्यमा वर्तमान कालको अपूर्ण पक्षअन्तर्गतको क्रियाको मूल धातु मा 'ऐत/इत' र सहायक धातु 'अछ' मा 'ई, हिँ, एँ, ए, ह, क, खिन, थि, थिन, शून्य, नि, आह' आदि रूपको योग हुने गरेको तथा भूत कालको अपूर्ण पक्षअन्तर्गतको क्रियाको धातुमा 'ऐत/इत' र 'रहल' प्रत्यय र आधार प्रत्यय 'अल' सँग 'ई, हुँ, हिँ, एँ, ए, ह, क, नि, क, शून्य, आह(अकर्मक)'मा रूपको योग हुने गरेको पाइन्छ । जसको सहायताले क्रियाको कार्यको अपूर्णता/निरन्तरता व्यक्त भएको बुझिन्छ । अपूर्ण पक्षको क्रियारूपको संरचना नेपाली र मैथिली दुबै भाषामा संयुक्त क्रियाबाट हुनु दुबै भाषाको समान विशेषता हो ।

पूर्ण पक्षबारे नेपालीमा कृदन्तीय 'एको/एका/एकी' प्रत्ययका सहायताले वर्तमान र भूतकालका क्रियाका कार्यको पूर्णता व्यक्त भएको पाइन्छ र कृदन्तीय क्रियाका साथमा वर्तमानकालिक 'छ' तथा भूतकालिक 'थि' सहायक क्रियाको योग हुने गरेको पाइन्छ भने मैथिली भाषामा कृदन्तीय 'गेल' प्रत्ययका सहायताले वर्तमान र भूतका क्रियाका कार्यको पूर्णता व्यक्त भएको पाइन्छ । कालको पूर्ण पक्षअन्तर्गतको कृदन्तीय क्रियाका साथमा वर्तमान कालिक आधार प्रत्यय 'अछ' मा 'ई, हिँ, एँ, ए, ह, क, खिन, थि, थिन, शून्य, नि' रूपको योग हुने गरेको तथा भूत कालको पूर्ण पक्षअन्तर्गतको कृदन्तीय क्रियासँग भूतकालिक आधार प्रत्यय 'छल' मा 'ई, हुँ, हिँ, एँ, ए, ह, क, नि, क, शून्य, आह(अकर्मक)'मा रूपको योग हुने गरेको पाइन्छ । जसको सहायताले कार्यको पूर्णता व्यक्त भएको पाइन्छ । नेपालीमा कृदन्तीय 'एको/एका/एकी' प्रत्ययहरू कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार फरक फरक रूपमा प्रयोग भएको देखिन्छ भने मैथिलीमा यसको अभाव देखिन्छ

अपूर्ण पक्ष जस्तै पूर्ण पक्षमा पनि क्रियारूपको संरचना नेपाली र मैथिली दुवै भाषामा संयुक्त क्रियावाट हुनु दुवै भाषाको समान विशेषता हो ।

अज्ञात पक्षबारे चर्चा गर्दा नेपाली भाषाका धातुमा कृदन्तीय प्रत्यय 'ए/इ' सँग वर्तमानकालिक 'छ' का रूप जोडिएर बनेका क्रियारूपले अज्ञात भूतको बोध गराएको पाइन्छ भने मैथिलीमा अज्ञात पक्षको चर्चा अज्ञात नामवाटै नभएको तर पं. गोविन्द भाले यसको चर्चा आसन्न भूत भनेर गरेका छन् । यसले गर्दा मैथिली भाषामा अज्ञात पक्ष नरहेको हो भन्नु युक्ति संगत नहोला । मैथिली भाषामा गरि कृदन्तीय 'ने' प्रत्यय सँग वर्तमानकालिक 'अछ' का रूप जोडिएर बनेका क्रियारूपले अज्ञात भूतको बोध गराएको देखिन्छ । मैथिलीमा भाषाका अन्य व्याकरणकारहरूले अज्ञात पक्ष जनाउन 'ने' कृदन्तीय प्रत्यय आए पनि यसबारे छुट्टै चर्चा नगरेर पूर्ण पक्षभित्रै चर्चा गरिएको पाइन्छ । यसरी नेपाली र मैथिली दुवै भाषामा अज्ञात पक्ष देखा पर्नु यी दुवै भाषाको समान विशेषता हो । नेपाली भाषाको अज्ञात पक्षको संरचना एकल क्रियारूपवाट हुनु र मैथिलीमा संयुक्त क्रियारूपवाट हुनु दुवै भाषाको एकअर्कासँगको व्यतिरेक हो ।

अभ्यस्त पक्षको निरूपण गर्दा नेपाली भाषामा धातुमा 'थें, थ्यौं, थिस, थ्यौ, नुहुन्थ्यो, थ्यो, थी, थे, थिन्' आदि जस्ता प्रत्यय जोडेर अभ्यस्त पक्षको बोध गराएको देखिन्छ भने मैथिलीमा यसको अभाव भएकाले यो पक्ष जनाउने छुट्टै प्रत्यय (रूप) देखिँदैन; यस भाषामा अभ्यस्त पक्षको क्रियारूप अपूर्ण भूतसँग पूरै मेल खाने देखिन्छ । अपूर्ण भूतवाटै सन्दर्भ अनुसार अभ्यस्त पक्ष पनि बुझिने भएकाले मैथिलीमा यसको छुट्टै चर्चा गरिएको छैन । य मैथिली भाषाको आधुनिक व्याकरणमा नेपालीको अपूर्ण पक्षको जनाउने कृदन्तीय प्रत्यय 'रहल'लाई तात्कालिक नाम दिइएको छ भने अर्का दुई चाहिँ अपूर्ण र पूर्ण नामकरण गरी जम्मा तीन पक्ष रहेको बताएका छन् ।

प्रस्तुत शोधपत्रको परिच्छेद चारमा गरिएको मैथिली भाषाको 'सासुर' नामक कथाको वाक्यतात्त्विक विश्लेषणलाई हेर्दा र अन्य भाषा व्याकरणिक वाक्यहरू हेर्दा तुलनात्मक रूपमा समान संरचना रहेको पाइएको छ । व्याकरणात्मक ढाँचामा रहेको क्रियारूपको बनोटकै आधारमा कथा साहित्यमा पनि क्रियापदको रूप चलेको देखिन्छ । यस कथामा प्रयोग भएका यस्ता रूपहरूले तीनवटै काल र पक्षका विभिन्न रूपहरूलाई पनि समेटेका देखिन्छन् । यसरी काल र पक्षका विभिन्न रूपहरू भेटिएकाले वाक्यतात्त्विक विश्लेषण र

तुलनात्मक अध्ययन सार्थक हुनुका साथै साहित्यिक प्रयोगमा आएका क्रियापद र भाषा व्याकरणिक रूपमा प्रयोग हुने क्रियापदहरूमा समानता रहेको भेटिएको छ ।

यस शोधपत्रमा नेपालीमा भएको पक्षको विभाजन अनुसार तुलनात्मक चर्चा गरिए पनि मैथिलीमा सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, आसन्न (अज्ञात) र तात्कालिक गरी पाँच पक्ष रहेको पाइन्छ । तर मैथिलीमा पूर्ण र अपूर्ण गरी दुई किसिमको पक्ष मात्र राख्नु उचित देखिन्छ किनभने सामान्य, अपूर्ण र तात्कालिक यी तीनवटै पक्षको संरचना र भाव (काम भइरहेको) एउटै रहेको देखिन्छ भने पूर्ण र आसन्न यी दुई पक्षको संरचना र भाव (काम पूरा भइसकेको) एउटै पाइएको छ ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६६), समसामयिक नेपाली व्याकरण, पाँचौ संस्करण, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

खतिवडा, डिल्लीराम (२०६५), नेपाली र मैथिली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन (अप्रकाशित शोधपत्र) नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर (काठमाडौं) ।

भा, श्री गोविन्द (१९७९ ई.), उच्चचर मैथिली व्याकरण, पटना: मैथिली अकादमी ।

भा, 'व्यथित', बालगोविन्द (१९७६ ई.), आधुनिक मैथिली व्याकरण ओ रचना, तृतीय संस्करण, दरभंगा: भारती प्रकाशन केन्द्र ।

भा, युगेश्व (१९७९ ई.), मैथिली व्याकरण आओर रचना, प्रथम संस्करण, पटना: भारती भवन ।

भा, 'रमण', रमानन्द (२०१४ ई.), मैथिली : कथा नेपाल, दरभंगा: आफन्त नेपाल ।

ढकाल, दीपकप्रसाद (२०६४), नेपाली भाषामा पक्षव्यवस्था, (अप्रकाशित शोधपत्र) नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर (काठमाडौं), ।

पण्डित, हेमराज (१९६९), चन्द्रिका, काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद (२०२३), राम्रो रचना मीठो नेपाली, काठमाडौं: सहयोगी प्रकाशन ।

पोखरेल, माधवप्रसाद (२०५४), नेपाली वाक्य व्याकरण, काठमाडौं: ने.रा.प्र.प्र., कमलादी ।

बन्धु, चूडामणि (२०४८), भाषाविज्ञान: साभा प्रकाशन, ।

यादव, रामआवतार (१९९६ ई.), अ रिफरेन्स ग्रामर अफ मैथिली, वर्लिन, न्युयोर्क: मुटोन डि ग्वेटर, ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल् (२०६६), शोध विधि, चौथो संस्करण, ललितपुर: साभा प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज (२०५६), शब्दरचना र वर्णविन्यास, काठमाडौं: नवीन प्रकाशन ।

शर्मा, सोमनाथ (२०२१), मध्यचन्द्रिका, नवम् संस्करण, बाराणसी: मनोहर प्रेस जतनबर ।

सिग्दाल, सोमनाथ (२०४८), मध्यचन्द्रिका: साभा प्रकाशन, ।

परिशिष्ट

सासुर

—जीतेन्द्र जीत

‘गे दइया ! किछुओ नहि देल कै...’- एकटा छौड़ी थपड़ी बजबैत आडनमे नचैत बाहर दिस भागलि ।

—‘अयँ !’ माथपर नूवा रखैत एकटा अधबयसू स्त्री नवविवाहिता दिस दौगलि । ‘की देलकौ गो ? देखियौ की देलकौ ?’

‘हूँ ५५५’- नवविवाहिताकें जेना ई प्रश्न अनसोहाँत सन लागल होइक । क्षिप्र गतिसँ दोसर दिस उन्मुख भेलि । अधबयसू कानय सन आवाजमे नवविवाहिताक पाछाँ दौगलि । ‘देखिऔ आँचर, एमहर आवै तँ ।’ आ’ आँचरमे किछु नहि पाबि ओ कोबर दिस उन्मुख भेलि ।

‘कहिऔ तँ ?’ आजुक दिन लोक की-की नै कनित्राकें दैत छैक । की की ने बना कें रखैत अछि ? अपना उपाय नै रहैत छैक तँ लोक रीनो-पैच लऽ कें विवाहमे खर्च करैत अछि । आ ई किछुओ नै देलखिन ?’

जकरा-जकरा कानमे ई अवाज गेल ओ सभ आबि कें ठाढ़ होअए लागल । ककरो किछु कहबाक उत्सुकाता । ककरो किछु सुनबौक उत्सुकता । आ’ लोक ‘हूँ हूँ’, कहू तँ ?, ‘दुर-दुर’सँ आडनकें घिनावय लागल ।

बरक घरमे भीड़ । ‘दुरजी ! यौ ! अहाँ के एतबो नहि भेल ?’ फेर किछु कनफुसकी करए लागल ।

युवक लाज, भय आ’ ग्लानिसँ डुबल । गालपर हाथ धेने बैसल । ‘ई’ अपना बहिनकें अनबो नै करै छथिन ?’ एकटा पन्दरह-सोलह वर्षक ट्रेन्ड कन्या हाथ चमकबैत युवकक मुह दिस लऽ गेल ।

—‘हँ गइ, सत्ते । ओ जनकपुरवाली कहै छलै, एकटा आर युवती ओकर बातकें पुष्ट कएलक । ‘जाउ अहाँ की रहब ? दुरजी !’

-‘हे माइ, गो माइ ! ओ चाहवाली नै छै, से कहै छलै जे हम तँ अइ वरक माइ-बापकेँ नीक जकाँ चिन्हैत छिएक । हमरे नानी गाम लगक तँ ई छै । माइ एकर ... आ’ बाप इमहर-ओमहर पढ़बैत रहै छै ।’ बड होसियार बनैत दश वर्षक लड़की छमकि-छमकि गिरथाइन जकाँ बजैत छलि ।

-‘सत्ते’ ?

-‘हँ’ ।

‘हमर बेटिक कपार फूटि गेल । ई पुरुख सब केहनकेँ उठा अनलक ।’ आ’ कन्याक माइ ठोहि पाड़ि कानय लागलि ।

‘ठीके ने कहैत छथिन ? हिनकर सब खर्च कएल व्यर्थे ने चल गेलनि । विवाहक दिनसँ ई वर एक्को टा विधिमे किछुओ देलकै ?’

-‘छैके नै एकर माइ-बापकेँ किछुओ तँ देतै की ?’ दोसर युवती सहानुभूति प्रकट कएलक । कन्याक माइक कानब सुनि पुरुष सभ सेहो एकत्र भेल ।

-‘की बात ? की भेलै ?’

-‘लालबाबू ! लालबाबू ! देखियौ माइक दाँपर दाँत बैसल छै ।’

-‘हौ पानि लाबह जल्दीसँ । मटिहानीबालीकेँ’ । कन्याक पिता कपार पकड़ि बैसल ।

-‘हमरा की बूझल छल , ई सब एतेक नीच खानदानक होएत ?’

-‘हम हिनका कहैत छलिअन्हि, यौ एहन घरमे सम्बन्ध नहि करू, नहि करू लेकिन ई कथी लेल मानताह हमरा सबहक, आब बूझभून ।’ कन्याक कक्का उर्फ हुनक भाए डार पर हात रखने माथपर मुरेठा चमका रहल छल । ‘एको टा व्यवहार ई सब केल केलकै ? कोनो बाजा गहना किछुओ अनलकै विवाहमे । ‘यौ एकर तँ बाते छोड़ू । ई तँ बड़ पैघ बात भेल ! दश टा टको विवाहक बाद सँ देलकैए किछुओमे ।’ एकटा बुढ़िया अपन जिनगीक निचोड़ प्रकट कैलक । आखिसँ देखल । जिनगीमे घटल ।

-‘यैह सब ने देखल जाइ छै । ऊँच नीच बाते व्यवहारसँ ने प्रकट होइ छै ।’

-‘सत्ते लालबाबू अहाँ बचियाक गरदनमे छूरी लगा देलिअइ । ककरो बात नहि मानलिअइ ।’ एकटा पड़ोसी युवक अपन विचार प्रकट कएलक ।

-‘हौ हमरा की मालूम छल ? ई सब एहन होएत ।’

-‘अहाँ केँ मालूम छल । अहाँकेँ सब किछु मालूम छल । आ’ जानि बूझि अपने ई सब केलहुँ । अब जिनगी भरि पकड़ने रहू माथ । एक्को बेर हमर सभक बातकेँ भैल्यु देलहुँ । अब एहिना कपार पीटू ।’ मुरेठाबाला ताओ जनवैत चलल ।

-‘यौ लालबाबू मङ्गनिजा कुटमैती एहने होइ छैक ! की करबइ । उठू मुह हाथ धोउ अपने ।’ युवक सहानुभूतिसँ कन्याक पिताक हाथ पकड़ि उठौलक ।

-‘हौ ! हम तँ बेस बूड़ि बनलहुँ । की बाजू ? अपन हारल । बुढ़वा नेटा सुड़कैत, ‘रौ टुनटुन, रौ टुनटुनमा !’ चिचिआएल ।

-‘की ?’ वरक घरसँ अबाज आएल ।

-‘इमहर आबै । तौँ की करै छैँ ओइ कोनामे घुसिआएल ?’

-‘हे पाहुन किछुओ ने बजै छथिन ।’

-‘चुप । पाहुन ।’ कन्याक पिताक टुटल दाँतबाला मुहल टाट खुजल । ‘पानि लाबइ । ओइ घरमे जाँ फेर घुसल तँ ।’

सुन्न घरमे असगरे युवक । अपमानसँ मुह कान लाल । सिर्फ कनैत नहि, मुदा सब ग्लानिकेँ कंठक तऽर जतने, चुपचाप बैसल । बाहर सामाजिक जीवनक नग्न दृश्य ! यथार्थ ! आश्चर्य !

-‘भौजी प्रणाम !’

-‘नीके रहू ।’ कन्याक माइ घरक मुहपर बैसलि । आँचरसँ आँखि पौछैत । छोटका बच्चाकेँ कोरामे बैसौने ।

-‘की बात भौजी ? कथिले उदास छी ?’

-‘की बहू बौआ ! उर्मिलाक कपार फुटि गेलै ।’

-‘से की भौजी ?’

-‘विवाहमे तँ अहाँ नहि अएलहुँ । व्यस्त लोक । छुट्टिए नहि होइत अछि ।’

-‘हँ भौजी ! छुट्टिए नहि भेल । पाहुनकेँ देखबो नहि कएलअनि । हुनके देखऽ खएलहुँ । कहाँ छथिन्ह ?’

-‘कथी देखबैन्ह ? ने घर ने दुआर । अहाँक भैया हमर बेटीक गरदनमे छूरी लगा देलनि । केओ हमरा नैहरोसँ नहि आएल । इएह सुनिकेँ की केहन घर कऽ लेलक ।’

युवक आगन्तुकक परिचयक हेतु उत्सुक । मुदा, नारीक वाणीसँ आहत । एक अज्ञात भय । आगन्तुक सामनासँ डेराइत । हीन भावना जन्म लैत ।

-‘आइ चतुर्थी छै भौजी । पाहुनकेँ जलसा करबाक चाही । पाँचओ सए टाका देथुन कमसँ कम ।’

-‘दुर की बजै छी । छोडू ई सब गप्प । पाँचोटा पाइ जे कथुमे देने हेथिन्ह । जेना नजदीक मे छलै, आइ माछ, भार सब एकटा माइ बापकेँ पठेबाक चाही । मुदा, देखै छी किछुओक पतो अछि ?’

-‘केहन छथि ई, कनि देखिअन्हि ।’

मुदा कन्याक माइ हाथ पकड़ि युवक दिस पान-सुपारी बढौलक । ‘छोडू कतऽ जाएब ? हमरा तँ ओइ घर दिस तकबोक मोन नहि करैत अछि ।’

स्तब्ध राति । दिन भरिक निरर्थक खिचखिच, कननाइ, आ’ दिलमिलाइत गप्पसँ दूषित वातावरण । आइ मनुष्य मनुष्यमे कोन सम्बन्ध ? आडम्बर र मात्र आडम्बर छोड़ि जेना लोक सभकेँ किछु आन गप्प सुभिते नहि छैक । आमडम्बर अछि तँ सम्बन्ध भेल आ’ नहि तँ निमाहि देबय वाला मनुष्य नहि ।

दिन भरिक कथा समाप्त कऽ समाप्त भेल दिन । सब किओ सुतल । मुदा, वरक घरसँ अबैत इजोर । खुजल खिड़की आ’ खुजल केवार । चौकी पर चित्ते सुतल युवक । एकटा हाथ छाती पर आ’ दोसर बाहि माथपर । बाहर बरन्डा पर बैसलि नवविवाहिता ।

बीच घरक दरवाजा खुजैत अछि । ‘गे, दइया ! गइ उर्मिला छो ?’ किछु नहि बजैत युवती । दूनू पैर असोरासँ नीचाँ लटकौने छल नवविवाहिता ।

-‘गइ एत की करै छँ ? ओ एखन धरि लऽ नै गेलै ? अच्छा आवै । इमहरत आवै । सूत हमरा लग ।’ आ’ युवतीकेँ बाहि पकड़ि ओकर माइ अपना घरमे लऽ जा केवार बन्न केलनि । खटाक् खटाक् ।

-हे आइ उर्मिलाक बिदागरी छै । आ' तीनचारि दिनसँ ओकर वर एको बेर खाइ नै छै ।' एकटा छोड़ि गरदनि चमकबैत बाजलि ।

'गे माइबापक घरमे उपाय रहै तखन ने नशतो करवाक आदति रहितइ । एक साँभ खाएबालाकेँ कतहु चारि बेर खुआएल जाइक ।' दोसर छोड़ी सङ्ग देबयबाली ।

-हूँ तौ बड़ जनै छी ही ।' पहिनकी छोड़ी, 'अच्छा चलै तँ जनकपुरबालीसँ सब खिस्सा पुछा दै छिऔ कि नहि ।'

दोसर छोड़ी -'से ठीके वरकेँ तँ बिआहमे एक्को पैसा नहि छलै ।'

तेसर छोड़ी -'चाची कहै छलखिन, ओ जलखै नहि करै छै । आ' देह केहन लगै छै सुखाएल ।'

अन्य छोड़ी -'तँ चाची बिदाइक लेल एक्कोटा कपड़ा नहि बनबोलखिन की ?'

एक अन्य छोड़ी -'दुर ! एहनकेँ की बिदाइ देतैक ।'बिदागरीक शुभ दिन । कन्याक माइकेँ तीन-चारि बेर दाँती लागि चुकल छल । ओ कनैत-कनैत अपस्याँत । बाप कपार पर हाथ रखने नेटा सुड़कि रहल । जेना युवतीक सङ्ग सम्पूर्ण जीवनक शुभ चिनतक सत्ते होअथिन ई लोकनि ।

चार पाँच घंटाक अनावश्यक कन्नारोहिटि आ' मौगी सभक जमघटक पश्चात धीरे धीरे नवविवाहिताकेँ लऽकेँ बढैत भीड़ । युवक एक कातमे आवश्यक आवश्यकता जकाँ ठाढ़ ।

एक हेंज दश वर्षक कन्यासँ पैसठि वर्षक वृद्धा तक चारू कातसँ घेरने ।

-हे, पाहुनकेँ कहून हमरा सबमे बिदाइ आ' गोर लगाइ देबाक रेबाज नहि छै । कथूले मोनमे दुख ने करैले । वरक सासुक अबाज ।

युवककेँ एहि सब वस्तुक कोनो चाहना नहि । आ' ने कोनो मान्यता । मुदा, एहि तरहेँ कहनाइसँ अपमान । एहिसँ भरल चेहरा लाल भेल ।

-यौ चलै बेरमे लोक कथु मङ्गै छै । अहूँ माङ्गि ने लिअ ।'- एकटा युवती ।

'गै वर मुह चोर छै' - दोसर युवती ।

-ई बौक छै' -तेसर युवती ।

-‘नै गे बोली तोतराइ छै’- एक अन्य युवती ।

-‘अच्छा ठीक छै । जँ अहाँ सब कहै छी तँ एकटा साइकिल क्लास करवाक हेतु हमरा चाही ।’ -युवक ।

-‘गै दइया, सख केहन ? की यौ ? की बजलियै ? लाज नै भेल एक्को रत्ती ?’
युवकक सरहोजिक वाणी ।

-‘की कहै छथिन्ह ?’ सासु ।

-‘साइकिल मङ्गै छै ।’

-‘कहून चुप्पे रहै ले ।’ आ’ कन्याक माइ मुह घुमा भीड़मे बढ़ल । ‘इह लेता ? केहन देबैन ?’

-‘यौ अहाँ अनने छलिये कथू ? तँ अहाँकेँ मुह खोलवाक साहस कोना भेल ?’
युवकक सारि टिपलनि ।

अठारह उन्नैस वर्षक युवक । जिनगीक कोनो अनुभव नहि । एक तँ अपने एकर सभक कोनो महत्त्व नहि । दोसर ओकरे सभक बातपर बजबे की कएलक एकटा साइकिल । मुदा, एकर व्यवहारसँ आ’ वीतल घटना सभसँ युवकक आँखि छलछलायल । आ’ गाल पर आएल नोरक टघार ।

-‘हे, वर एत्ते दिन सासुरमे रहले ने, से आब जाए बेरमे करेजा फटै छै ।’ युवक जे अपमानसँ कानि रहल छल ओकरा देखि एकटा युवती बाजलि ।

-‘आयँ गय ! कहाँदन बड़ दरिद्र छै । कथू नै । दोसर युवती ।

-‘हे यौ ! फेर आयब ।’ - युवकक सारि ।

-‘पाहुनकेँ कहून जहिआ-जहिआ मोन करैन्ह, बिना कोनो लाज कैने आबि जाइले ।’
ओ युवक चुपचाप आँखि पोछैत रिक्सा पर बैसि गेल ।

स्रोत : मैथिली कथा सङ्ग्रह

प्रकाशन : आफन्त नेपाल, संवत् २०७१ (२०१४ ई.)

सम्पादक : डा. रमानन्द भ्वा ‘रमण’

मूल स्रोत : प्रभात-1, मैथिली साहित्य सङ्कलन,

आश्विन 2047, सितम्बर, 1990 ई, विराटनगर